

İZMİR TARİHİ KENT MERKEZİNDE BULUNAN CAMİ VE MESCİTLERDEN ÖRNEKLER

EXAMPLES OF MOSQUES AND MASJIDS AT İZMİR HISTORICAL CITY CENTER

Harun ÜRER *

Makale Bilgisi | Article Info

Başvuru: 27 Kasım 2017	Received: November 27, 2017
Hakem Değerlendirmesi: 27 Kasım 2017	Peer Review: November 27, 2017
Kabul: 15 Aralık 2017	Accepted: December 15, 2017
DOI Numarası: 10.22520/tubaked.2017.16.009	DOI Number: 10.22520/tubaked.2017.16.009

Özet

İzmir, Anadolu'nun siyasi ve ekonomik tarihinde her zaman ön planda olan önemli bir yerleşimdir. Son yıllarda kent merkezinde gerçekleştirilen arkeolojik kazı çalışmalarının ortaya koyduğu yeni buluntular şehrin yaklaşık 8000 yıllık bir tarihi geçmişe sahip olduğunu belgelemiştir. Bu uzun evrede gerçekleşen mimari ve kültürel birikimlerini çok üst düzeyde koruyamamış olsa da, İzmir, yine de geçmişine ışık tutan önemli verilere sahiptir.

14. yüzyıla kadar farklı yönetimlerin egemenliğine sahne olan İzmir, bu tarihten itibaren kesintisiz Türk hâkimiyetine girmiştir. Yakın geçmişimizde Kurtuluş Savaşı'nın başladığı ve bittiği bir şehir olarak öne çıkan yerleşim, yangın ve deprem felaketlerinden fazlasıyla etkilenmiş ve bu nedenle ciddi tahribatlara uğramıştır. Ancak, şehrin, sahip olduğu mimari yapılar ve kültür varlıkları açısından uğradığı tahribata bakıldığında; 8000 yıllık süreçte gerçekleşen kayıpların hatırı sayılır bölümünün ne yazık ki son 40-50 yılda, felaketler nedeniyle değil, ne yazık ki insan eliyle gerçekleştiği görülmektedir.

Eğer yenileme ve daha büyüğünü yapma arzusundan kurtulmuşsa, deprem ve yangın dışında herhangi bir tehditle karşılaşmayan dini yapılar sivil yapılarla kıyaslandığında daha şanslı oldukları aşikârdır. Bu nedenle çalışma alanında inşa edilmiş cami ve mescitlerin sayıca önemli bir bölümünün bugüne ulaştığı kabul edilebilir. "İzmir Tarihi Kent Merkezinde Bulunan Cami ve Mescitlerden Örnekler" başlıklı bu çalışma tarihi kent merkezi olarak tanımlanan Kemeraltı ve Basmane bölgesinde bulunan, bugüne kadar kapsamlı bir şekilde incelenmemiş 12 adet cami ve mescidi kapsamaktadır. Rölöveleri ile birlikte ayrıntılı belgeleme çalışmaları yapılan cami ve mescitler ilk defa bu nitelikte ele alınmış ve değerlendirilmiştir. İzmir İl genelinde yer alan, özellikle bugüne kadar herhangi bir çalışmaya konu olmamış eserlerin tanıtımını amaçlayan bu çalışma, İzmir'in Kültür Mirasları olarak adlandırılan üst ölçekli projenin ilk etabı olarak ele alınmıştır. İlerleyen yıllarda İzmir'in diğer ilçelerinde de benzer çalışmaların etaplar halinde gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İzmir, cami, mescit, Basmane, kent merkezi.

* Doç.Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi SBB Fakültesi Türk-İslam Arkeolojisi Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta: harun.urer1@gmail.com

Abstract

Izmir is an important settlement which has always been front-line in Anatolia's political and economic history. The recent discoveries of archeological excavations in the city center in recent years have revealed that the city has a history of about 8,000 years. Although İzmir could not preserve its architectural and cultural heritage at a very high level, it still has significant data that shed light on its past.

Izmir, which had been under the reign of different rulers until 14th century, has been continuously under the rulership of Turks since then. The settlement, which came into prominence as being the city where the Turkish Independence War started and ended, suffered a lot from fires and earthquakes, and thus destroyed. However, when the destructions of architectural and cultural heritage are considered, it is observed that the considerable part of the destructions within 8000 years of history happened during the last 40-50 years, and not due to natural disasters but due to human-induced factors.

It is obvious that religious buildings that are not subject to any threats other than earthquakes and fires are more fortunate when compared to civil buildings, if could escape from the desire of renewing and constructing the greater. For this reason, a considerable number of mosques and masjids could be able to remain until today. This study entitled as "Examples of Mosques and Masjids in the Historical City Center of İzmir" covers unexamined 12 mosques and masjids in the Kemeraltı and Basmana regions that are defined as the historical city center. The mosques and masjids documented in detail together with their drawings, are discussed and examined in such an extent for the first time in this study.

This study, aiming at promoting the edifices within the province of İzmir, those have not been subject to any study until today, is the first phase of an upper scale project entitled as "The cultural heritage of İzmir". In the following years, it is planned to realize similar projects in phases in different regions of İzmir.

Keywords: İzmir, mosque, masjid, Basmane, city center.

I. Giriş

İzmir merkezde yer alan “Yeşilova Höyüğü” ve “Bayraklı Smyrnası” yaklaşık 8500 yıllık İzmir tarihinin en erken buluntu merkezleridir. Büyük İskender’in Doğu Seferi sonrasında inşa edilen ve merkezi Kadifekale ile Kemeraltı olan İzmir, yani Yeni Smyrna, yaklaşık 2300 yıldır bu aks etrafında gelişimini sürdürmüştür. Şehir, Helenistik ve Roma döneminden bugüne ulaşan Kadifekale, Agora, Antik Tiyatro, Antik Stadyum gibi birçok kültürel değeri barındırmaktadır. Antik limanın dolmasıyla ortaya çıkan ve bugün Kemeraltı olarak tanımlanan alan, Osmanlı döneminde gelişmiş çarşısı ve farklı kültürlerle ait dini ve sivil mimarlık örnekleri ile halen yaşamını sürdürmektedir¹.

İzmir, ticareti ile öne çıkmış bir yerleşimdir. Dolayısıyla farklı etnik grupların etkili olduğu bu şehir, inşa edilen hanların da işaret ettiği gibi 17. yüzyılda etkin bir ticaret merkezi olarak öne çıkmış ve 19. yüzyıla kadar bu yönü ile gelişimini sürdürmüştür. Özellikle 18 ve 19. yüzyıllarda ticari faaliyetlerde bulunmak üzere şehre yerleşen ve Levanten olarak adlandırılan İngiliz, Fransız, İtalyan ve Hollandalıların yerleşim için özellikle Buca ve Bornova’ya tercih ettiği ve Levanten mimarisi olarak adlandırılan yeni bir konut tipinin gelişmesine neden oldukları görülmektedir.

Çok sayıda deprem ve yangın felaketi geçiren şehrin², 1922 yılı yangınında büyük çapta yok olduğu söylenebilir. Cumhuriyet dönemi ile birlikte gelişimini hızlandıran İzmir, yangında yok olan alanda inşa edilen “İzmir Enternasyonal Fuarı” ile ticari kimliğine fuarcılığı da ekleyerek önemli bir ivme kazanmıştır. 20. yüzyılın ortalarında betonarmeye teslim olan şehir tarihi kimliğini ve dokusunu ne yazık ki hızla kaybetmeye başlamıştır.

Günümüzde de kentin merkezi olarak tanımlanabilecek Kemeraltı ve çevresi, yaklaşık 1480 tescilli anıtsal ve sivil yapısı, sokak ve meydan dokusu, han, atölye, otel, hamam, cami, kilise, sinagog, okul, çeşme gibi ticari, sosyal, idari, sivil ve dini yapılarıyla çok kültürlülüğünü hâlâ devam ettirmektedir. Antik iç limanın doldurulmasıyla 15. ve 18. yüzyıllar arasında gelişen Kemeraltı Çarşısı ise günümüzde de bir ticaret merkezi olarak yaşamaya devam etmektedir. İzmir, 20. yüzyıl ortalarına kadar oluşmuş geleneksel mimari karakterini ve yapı stoku açısından potansiyelini önemli ölçüde yitirmiş olsa da, yine de şehrin tarihi kent merkezi çeşitli projelerle korunmaya çalışılmaktadır³.

14. yüzyıl başından itibaren kesintisiz bir şekilde Türklerin hâkimiyetine giren İzmir, Anadolu’nun stratejik konumda olan önemli yerleşimlerinden biridir⁴. Şehrin Türklerin hâkimiyetinde bulunan bölgelerindeki Türk kültürünü yansıtan dini ve sivil yapılaşma ve imar faaliyetlerinin kuşkusuz ilk örnekleri ibadet mekânlarıdır. Bu kapsamda İzmir’in Türk dönemine ait ilk dini ibadet yapısı “fethedilen kale yerleşimlerine inşa edilen Cuma mescitleri geleneğinden hareketle” muhtemelen geçtiğimiz yıllarda yapılan kazılarla temelleri ortaya çıkarılan Kadifekale Mescidi olmalıdır⁵.

İzmir, çeşitli nedenlerle yaklaşık 700 yıllık süre içinde sahip olduğu birçok mimari eseri ne yazık ki koruyamamıştır. Ahşap ağırlıklı inşa malzemesi ile yapılan cami ve mescitler yangın felaketlerinden daha fazla etkilenmiş ve büyük bir bölümü de ilk haliyle bugüne ulaşamamıştır. Çalışma kapsamında ele alınan örnekler, bugün dikkatlerden uzak ve kaderine terkedilmiş İzmir’in eski kent merkezi konumunda olan Basmene, Tilkilik, Ballıkuyu, Namazgâh ve İkiçeşmelik bölgesi olarak tanımlanan alanda yer alan ve bugüne kadar kapsamlı bir şekilde tanıtılmamış 10 cami ve 2 mescidi içermektedir.

Söz konusu yapılar mescit ve cami sıralaması ile ele alınmış, özellikle cami olarak inşa edilen yapılar da kendi içinde örtü şekillerine göre; ahşap düz tavanlı, ahşap kubbeli ve kâgir kubbeli örnekler olarak sıralanmıştır. Ölçüleri alınarak planları elde edilen ve detaylı fotoğraflarla görsel belgelemeleri gerçekleştirilen her bir yapı detaylı tanımlamalarla ayrı ayrı ele alınmıştır. İzmir’in tarihi kent merkezi olarak tanımlanan ve Konak ilçesinin önemli bir bölümünü kapsayan alanın doğusunda, eski yerleşimin kalbinde yer alan bu 12 yapı planları itibarıyla ilk kez bu çalışma kapsamında ele alınmış ve bilim camiasının dikkatine sunulmuştur (Harita 1).

İzmir’in cami ve mescitleri ile ilgili tekil ve kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Yapılan araştırmalar ve ortaya çıkan yayınlar bu gruba ait örnekleri ya dönemsel ya da nitelikleri açısından ele almıştır. İzmir tarihi kent merkezindeki yapılardan iç liman kıyı hattında yer alan anıtsal örnekler birçok tez çalışmasına konu olmuştur. Ancak bu çalışma ile ele alınan irili ufaklı 12 örnek bugüne kadar isimleri dışında gündeme gelememişlerdir. İzmir camileri ile ilgili yapılan tezler ve akademik çalışmalar şu şekilde özetlenebilir:

¹ Geniş bilgi için bk. Akın Ersoy, Antik Smyrna (İzmir), İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir 2015.

² Şehrin 19. yüzyılda geçirdiği doğal afetler hakkında geniş bilgi için bk. Rauf Beyru, 19. Yüzyıl’da İzmir’de Doğal Afetler, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir 2011.

³ Geniş bilgi için Bk. <http://tarkem.com.tr/bilgi-merkezi/izmir-tarih-projesi>

⁴ Geniş bilgi için Bk. Tuncer Baykara, İzmir Şehri ve Tarihi, İzmir 1974.

⁵ Geniş bilgi için bk. Bozkurt Ersoy-Akın Ersoy-Harun Ürer, “İzmir’in Türk Dönemine Ait İlk Dini Yapısı: Kadifekale Mescidi”, XVI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Ekim 2012, Sivas 2014, C. I, s. 391-403.

Harita 1 - İzmir'in tarihi kent merkezindeki çalışma kapsamına giren cami ve mescitler. / Mosques And Masjids within the content of the study at İzmir historical city center..

Osmanlı dönemine ait Kemeraltı bölgesi camilerini konu alan ve tez kapsamında gerçekleştirilen çalışmalardan ilki Urgan'ın (1968)⁶ İzmir Camileri isimli lisans bitirme tezidir. Bir diğer çalışma; Sipahi'nin (1988)⁷ XVII-XVIII. Yüzyıl İzmir Camileri isimli lisans bitirme tezi çalışmasıdır. Sedes'in (1991)⁸ İslami İbadet Yapılarının Osmanlı Dönemi Kentsel Mekânı İçindeki Konumu, İzmir Örneği ve Günümüz Yapısına Yansımaları isimli doktora tez çalışması Osmanlı kent planlama kurgusu ve dini yapıların konuma etkisinin incelenmesi açısından farklı bir çalışmadır. Talay'ın (1995)⁹ Analysis and Site Planning Proposals for Kemeraltı Mosques of Historical Value isimli yüksek lisans tez çalışmasında, Kemeraltı iç liman yayı içerisinde konumlanan Hisar, Şadırvanaltı, Kestanepazarı, Başdurak ve Kemeraltı Camilerinin konumlandığı alana yönelik çevre düzenlemesi odaklı öneriler geliştirilmiştir. Polat'ın (2011)¹⁰ İzmir'deki Geç

Dönem Osmanlı Camileri başlıklı yüksek lisans tezi de yine sınırlı sayıda geç dönem örneklerini ele alan bir çalışmadır. Dönmez'in (2012)¹¹ Osmanlı Dönemi Vakıf Eserlerinin Onarım Süreçlerinin İrdelenmesi: İzmir-Kemeraltı Camileri Örneği başlıklı yüksek lisans tezi konuyu farklı bir açıdan değerlendirmektedir. Kuyulu Ersoy'un (2013)¹² İzmir merkezindeki bugüne ulaşan ve ulaşamayan cami ve mescitleri konu aldığı çalışması giriş ve tanıtım mahiyetinde olup, yazar, daha geniş kapsamlı yayın hazırlıklarını sürdürmektedir. Alpaslan'ın (2014)¹³ Osmanlı Dönemi İzmir'inde Müslüman Cemaatin Sosyo-Ekonomik Olanakları ile Cami Mimarisinin Gelişimi Arasındaki İlişkiler, 17-20. Yüzyıl başlıklı doktora tezi konuyu farklı bir boyutuyla ele alan bir diğer çalışmadır.

Münir Aktepe'nin Osmanlı Dönemi İzmir Cami ve Mescidleri Hakkında Ön Bilgi¹⁴ başlıklı makalesi konu

⁶ Işık Urgan, İzmir Camileri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Lisans Tezi İstanbul 1968.

⁷ Ülkü Sipahi, XVII-XVIII YY. İzmir Camileri, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Lisans Tezi,, İzmir 1986.

⁸ Fatma Sedes, İslami İbadet Yapılarının Osmanlı Dönemi Kentsel Mekânı İçindeki Konumu, İzmir Örneği ve Günümüz Yapısına Yansımaları, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1991.

⁹ Sevil Talay, Analysis and Site Planning Proposals for Kemeraltı Mosques of Historical Value, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1995.

¹⁰ Sibel Polat, İzmir'deki Geç Dönem Osmanlı Camileri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011.

¹¹ Mine Taşkaya Dönmez, Osmanlı Dönemi Vakıf Eserlerinin Onarım Süreçlerinin İrdelenmesi: İzmir-Kemeraltı Camileri Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Temmuz 2012.

¹² İnci Kuyulu Ersoy, "Dinsel Yapılar Mimarisi I: Cami ve Mescidler", İzmir Kent Ansiklopedisi Mimarlık I. Cilt, İzmir 2013.

¹³ Halil İbrahim Alpaslan, Osmanlı Dönemi İzmir'inde Müslüman Cemaatin Sosyo-Ekonomik Olanakları ile Cami Mimarisinin Gelişimi Arasındaki İlişkiler 17-20. Yüzyıl, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2014.

¹⁴ Münir Aktepe, "Osmanlı Dönemi İzmir Cami ve Mescidleri Hakkında Ön Bilgi II", Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 3-4, 1973-1974, s. 91-194.

ile ilgili vakıf kayıtlarına değinen en önemli çalışmadır. Ayrıca yazarın İzmir ile ilgili tüm çalışmalarının toplandığı İzmir Büyük Şehir Belediyesi yayınlarından İzmir Yazıları adlı kitap önemli bir çalışmadır¹⁵. 17. yüzyılda İzmir'i ziyaret eden Kâtip Çelebi'nin Cihannüması ile Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi ve İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ndeki eski eser fişleri yararlanılan önemli kaynaklardır. İzmir'in geç dönem süslemeleri ve duvar resimleri hakkında Rüçhan Arık ve Ayda Arel tarafından kaleme alınan çalışmalar öncü ve önemli yayınlardır¹⁶. İzmir'deki Osmanlı camilerinin alçı süslemeleri ile ilgili Lale Bulut'un çalışması da konu ile ilgili önemli kaynaklardandır¹⁷.

II. Gerekçe ve Yöntem

Çalışmanın amacı; Anadolu'da Türk-İslam döneminin en önemli yapı gruplarından biri olan dini mimariye ait cami ve mescitlerin İzmir'de bugüne kalan örneklerinin tespit edilmesi noktasında bir katkı sunmak ve belgeleme çalışmalarıyla bilim dünyasına tanıtarak farkındalık yaratmaktır.

İzmir merkezde yer alan ve "Tarihi Kent Merkezi" olarak tanımlanan Kemeraltı, Basmane ve İkiçemelik bölgesini kapsayan alanda yaklaşık olarak irili ufaklı 60 adet cami ve mescit bulunmaktadır. Bu yapılardan İç Liman olarak adlandırılan ve bugünkü Kemeraltı bölgesini içeren dolgu alanında yer alan anıtsal nitelikteki Hisar Camii, Şardırvan Camii, Başdurak Camii, Kestanepazarı Camii ve Kemeraltı Camii genel olarak bilinen ve bazı çalışmalara konu olmuş eserlerdir. Bunların dışında yine makale ya da lisans ve lisansüstü tez kapsamında değerlendirilen cami ve mescitler bulunmaktadır. Ancak çalışma kapsamında ayrıntılı olarak ele alınan 12 örnek ilk kez bu çalışma kapsamında detaylı olarak incelenmiş ve çoğunun rölöve projeleri ilk kez elde edilmiştir.

İzmir merkezde yer alan cami ve mescitlerle ilgili en erken tarihli kayıtlar 1965-1972 yılları arasında gerçekleştirilen eski eser tespit fişleridir. Bu belgelerde yapıların vakıf bilgileri, inşa tarihleri ve geçirdikleri onarımlarla ilgili değerli bilgiler bulunmaktadır. Bunun dışında yapıların geçmişlerine ait belge ve kayıt niteliğinde çok fazla doküman ve bilgi bulunmamaktadır.

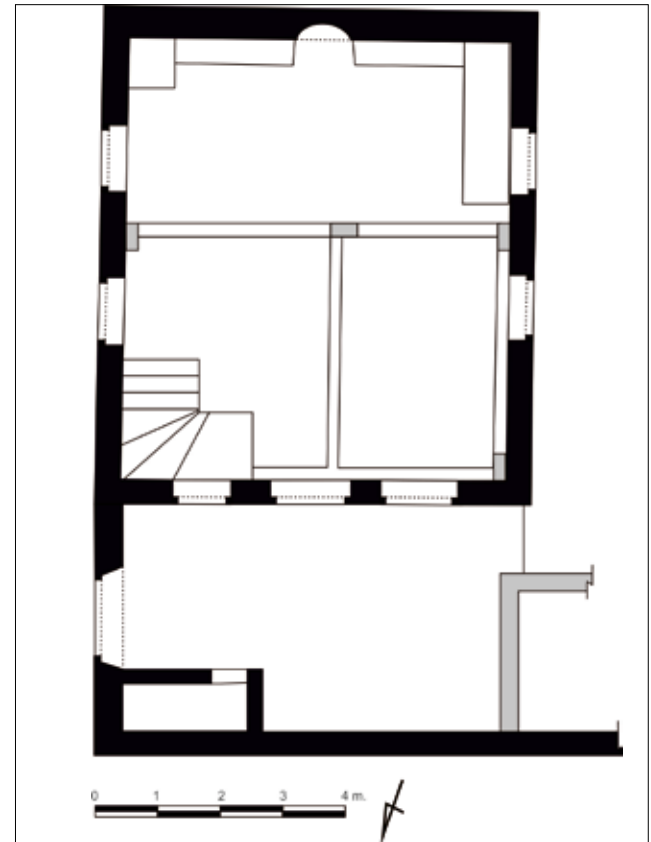
Çalışma kapsamında değerlendirilen 12 eserin rölövelerinin elde edilmesi ve izlenen verilerden hareketle yapıların orijinalliğine ilişkin tespitlerin yapılarak kayıt altına alınması, söz konusu cami ve mescitlerle ilgili belgeleme eksikliğinin giderilmesi adına önem arz etmektedir. Yukarıda bazılarına değinen İzmir ile ilgili yapılmış çalışmalarda, çalışma kapsamına dahil ettiğimiz yapılar ya hiç ele alınmamış ya da oldukça yüzeysel bir şekilde değerlendirilmiştir.

Çalışmalar sırasında tespit edilen geç dönem müdahaleleri çizimlerde farklı taramalarla ifade edilmiştir. Yapı bazında ele alınan örnekler öncelikle detaylı transkripsiyonla tanımlanmış ve yapıların inşa tarihleri ve geçirdiği evreler elde edilen bilgiler eşliğinde ifade edilmiştir. Sonuç ve değerlendirme bölümünde ise söz konusu 12 yapı kendi içinde değerlendirmeye tabi tutulmuş ve ortak ve farklı uygulamalarına dikkat çekilmiştir.

III. Mescidler

III.1. Bayraktar Süleyman Ağa Mescidi

Faik Paşa Mahallesinde 144 pafta, 1536 ada, 36 parselde bulunan mescid 1277 sokak no: 32'de yer almaktadır. Bulduğu parselin güney doğusuna yerleştirilmiş mescidin bugün itibarıyla kuzeyinde küçük bir avlu yer alır (Şek. 1). Güney, batı ve kuzeyden konutlarla çevrili olan

Şekil 1 - Bayraktar Süleyman Ağa Mescidi, Rölöve. / Bayraktar Süleyman Ağa Masjid, Architectural Survey.

¹⁵ Münir Aktepe, İzmir Yazıları (Camiler, Hanlar, Medreseler, Sebiller), İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 2013.

¹⁶ Ayda Arel, Tanzimat Öncesi İzmir Sanatında Yeni Yönelimler, İzmir Yayıncılık, İzmir 2002; Rüçhan Arık, Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1976.

¹⁷ Lale Bulut, "İzmir Camilerinde Alçı Süsleme", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Dergisi, S. 7, İzmir 1996, s. 1-9.

mescidin doğusu, sokağa açılması nedeniyle algılanabilen tek cephesidir. Cephenin güneyinde harimin doğu duvarı, kuzeyinde ise avluya ulaşımı sağlayan kapı açıklığı yer alır (Lev. 1: Foto. 1). Pencere denizlik seviyesi üstü itibariyle sıvasız durumda olan (önemli ölçüde sıvaları dökülmüş) harimin doğu cephesinde inşa malzemesi kasetleme teknikli kabayonu taştır. Yer yer tuğla hatıllara yer verilmiş cephenin ortasında birbirine yaklaştırılmış durumda iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Kesmetaş söveleri cephe yüzeyinden çıkıntı oluşturan pencereler, yine kesme taş söveden oluşan basık kemerli bir görünüme sahiptir. Basık kemerli görünümün daha çok dekoratif bir düzenleme olduğu, dikdörtgen açıklıklar şeklinde tasarlanan pencerelerin duvar içinde tuğladan oluşturulmuş birer hafifletme kemerine sahip oldukları görülmektedir (Lev. 1: Foto. 2).

Cephenin kuzeyinde yer alan avlu girişi iki yönlü inşa edilmiş üç basamaklı bir merdivene sahiptir. Sıvalı ve harime göre daha alçak inşa edilmiş avlu duvarındaki kapı açıklığı yine kesmetaş söveleri ile dikkat çeker. Kapı açıklığının söveleri, altta, yüksekçe bir kaideye oturtulmuş olup dışa doğru genişleyen üç kademeli bir başlıkla hareketlendirilmiştir. Basık kemerli bir düzenlemeye sahip avlu girişinin kemer kilit taşı özellikle vurgulanmıştır (Lev. 1: Foto. 3). Öne doğru basık piramidal bir çıkıntı oluşturan kilit taşının üzerinde yuvarlak profilli bir yastık ve onun da üzerinde ayna usulü simetrik bir anlayışla yerleştirilmiş iki rumi deseni yer almaktadır. Düzenleme yine taş malzeme ile oluşturulmuş alem tarzında yukarı yönlendirilmiş bir hilal motifi ile sonlandırılmıştır (Lev. 1: Foto. 4). Yapının sokağa açılan tek girişi konumundaki avlu girişi, saçak seviyesinde küçük bir üçgen alınlıkla vurgulanmıştır (Lev. 1: Foto. 5).

İki demir malzemeli kapı kanadına sahip kapı açıklığından, daha çok küçük bir ulaşım koridoru görünümündeki avluya ulaşılır. Bu hacmin kuzeyinde tuvalet ve iki musluklu bir çeşme (Lev. 1: Foto. 6), batısında imamevi, güneyinde ise mescid yer alır (Lev. 1: Foto. 7). Girişi kuzey cephenin ortasında bulunan mescidin söz konusu cephede girişin iki yanında olmak üzere iki açıklığı daha bulunmaktadır. Harim girişinin batısında yer alan açıklık hemen hemen harim kapı genişliğinde olup bugün pencere işlevini sürdürmektedir. Bu açıklık söve ve kemer düzenlemesi açısından doğu cephede bulunan pencere açıklığı ile aynı özelliklere sahiptir. Harim girişinin doğusunda yer alan pencere açıklığı özgün şeklini muhafaza etmesine rağmen bugün itibariyle asıl işlevini yitirmiş olup, sonradan inşa edilen kadınlar mahfiline ulaşımı sağlayan bir kapı açıklığına dönüştürülmüştür (Lev. 1: Foto. 8). Harim giriş açıklığı, basık kemeri neredeyse düz lento gibi inşa edilmesi dışında avlu girişi ile hemen hemen aynı ölçü ve özelliklere sahiptir (Lev. 2: Foto. 9). Girişin üst hizasında söve ve basık kemerleri ile ilk yapının bir

parçası olduğunu ifade eden dikdörtgen bir aydınlatma penceresi bulunmaktadır. Bu açıklığın üst sövesi saçak altında kuzey cephe boyunca uzanan yatay bir silmeye bağlanmıştır. Sıvalı saçak çıkıntısı ile duvar bitişme çizgisi, yine cephe boyunca uzanan ince kaval silmelerle hareketlendirilmiştir (Lev. 2: Foto. 10). Bu uygulamanın ilk yapıya ait orijinal bir uygulama olduğu, doğu cephede bulunan benzer detayların zaman içinde tahrip olduğu ve bugüne ulaşamadığı tahmin edilmektedir.

Cephe sıvalı durumda olduğundan inşa malzemesi ile ilgili bir yorum yapmak mümkün değildir. Ancak doğu cephede gözlemlenen düzgün tuğla sıraları ile sınırlandırılmış kabayonu taş inşa malzemesi ve tekniğinin tüm yapı için geçerli olması kuvvetli bir ihtimal olarak değerlendirilmektedir (Bk. Lev. 2: Foto.1).

Kuzey cephenin ortasında bulunan giriş aralığından harime ulaşılmaktadır. Kible duvarına doğru yönelmiş kareye yakın dikdörtgen bir plan şemasına sahip harimde ilk dikkat çeken uygulama, betonarme tekniği ile inşa edilmiş mahfil eklentisidir. Harimin kuzey yarısına inşa edilen mahfil katına ulaşım daha önce de değinildiği gibi kuzey cephenin doğusundaki pencerenin kapıya dönüştürülmesi ile sağlanmıştır. Bu nedenle harimin kuzeydoğu köşesinde, mahfil merdivenini oluşturan kütle bulunmaktadır (Lev. 2: Foto. 11).

Ahşap düz tavanlı harimin doğu ve batı duvarlarında, içerden dikdörtgen kesitli ikişer pencere açıklığı bulunmaktadır (Lev 2: Foto. 12-13). Mimari özellikleri itibariyle benzer bir uygulamaya sahip pencerelerden batı duvarda yer alanlar imamevi nedeniyle işlevselliğini yitirmiştir. Kible duvarının ortasında yer alan yarım daire kesitli mihrap nişi yuvarlak kemerli bir kavsaraya sahiptir. Plastr ve başlıklarla bir miktar hareketlendirilmiş mihrap çerçevesi üstte bir yazı kartuşu ve ters yerleştirilmiş bir palmet görünümüne sahip bitkisel süslemeli bir tepelik ile sonlanmaktadır (Lev. 2: Foto. 14). Mihrabın doğusunda oldukça basit bir işçilikle yapılmış vaaz kürsüsü, batısında ise minber yer almaktadır. Bu iki unsur muhtemelen yapıya Cuma işlevi kazandırıldıktan sonra ilave edilmiştir. Bu nedenle ilk yapıya ait uygulamalar değildir (Lev. 2: Foto. 15). Pencere ve kapı açıklıklarının harime bakan kenarlarında da alçı malzeme ile oluşturulmuş plastırlar dikkat çekmektedir. Harim duvarlarının üst bölümünde yer alan ve yine benzer şekilde plastırlarla vurgulanan dairesel rozetlerin içinde halife ve sahabe isimleri yazılıdır.

Harimin yaklaşık yarısından fazlasını kaplayan kadınlar mahfili, giriş, kolon ve döşeme olarak tamamen betonarme tekniğinde inşa edilmiştir. Yapısal anlamda çok fazla zararı olmayan uygulama görsel etki açıdan mescidin algısını olumsuz etkilemiştir.

İZMİR TARİHİ KENT MERKEZİNDE BULUNAN CAMİ VE MESCİTLERDEN ÖRNEKLER

Fotoğraf 1

Fotoğraf 2

Fotoğraf 3

Fotoğraf 4

Fotoğraf 5

Fotoğraf 6

Fotoğraf 7

Fotoğraf 8

Fotoğraf 9

Fotoğraf 10

Fotoğraf 11

Fotoğraf 12

Fotoğraf 15

Fotoğraf 13

Fotoğraf 14

T.C. YAKINLAR Genel Müdürlüğü Akhla ve Yapı İşleri Dairesi ARMEK VE ESKİ ESER FİŞİ	Doğru No. :	Vakıf No. : İsmir.....
	Kitabe No. :	Konu : Merkez.....
	Arşiv F. No. :	Nahiyesi : .....
Eserin adı : Bayraktar Süleyman Ağa Mescidi (Tarih isim ve şöhretleri)		
Bulunduğu yer : Paik Paşa Mah. 1277 Sokak No: 34 (Mhale, mah. sokak, köy kapı No.)		
Yapılış tarih ve devri :	1313 H. (1899)	
Binalı :	Bayraktar Süleyman Ağa	
Vakıf :		
Misarı ve Utarı :		
Kitabesi :	Yoktur.	
(Var ise tasvir ile yazılacaktır)	Değer No.	Sahibi No.
Eserin mimari vasfı : Dikdörtgen planlı ve üzeri kiremitli düz bir çatı ile örtülmüş olan mescit, tuğla hatıllı taş malzeme ile inşa edilmiştir. İç mekânı pervas ve kemerli tağ olan basık kemerli bir kapı girişi sağlamaktadır. Mühür nişi alçı sıvalı olup, nişin iki yanında yivli sütünceler bulunmaktadır. Mescid, doğu, batı ve kuzey cepheslerinde bulunan ikiser adet düz atkıli pencerelerle aydınlanmaktadır.		
Eserin mevcut tarih ve onarım yapısı :		
Eserin mevcut durumu : İyi durumda olan mescid ramazan aylarında ibadete açılmaktadır.		
Taşın ve kadastro kaydı (Mülkümün ölçülerini gösteren da konusudur) : Pafta:144, ada:1536, parsel:56, Yüz Ölçümü:126.75 M2.		
Çevreli hakkında bilgiler : İstimlak konusu yoktur.		
(Etilerinde istisna ile konusu var mıdır?)		
Fotoğraf adedi :	2 adet	
Plan, kesit, çizim adedi :	1 kroki	
NOT: Anıt olup, korunması gereklidir.		

Tarih yazan
29 / 8 / 1972
Sığır Demirkan

Gizlenen projen
/ / 19

Çizim / / 19

Fotoğraf 16

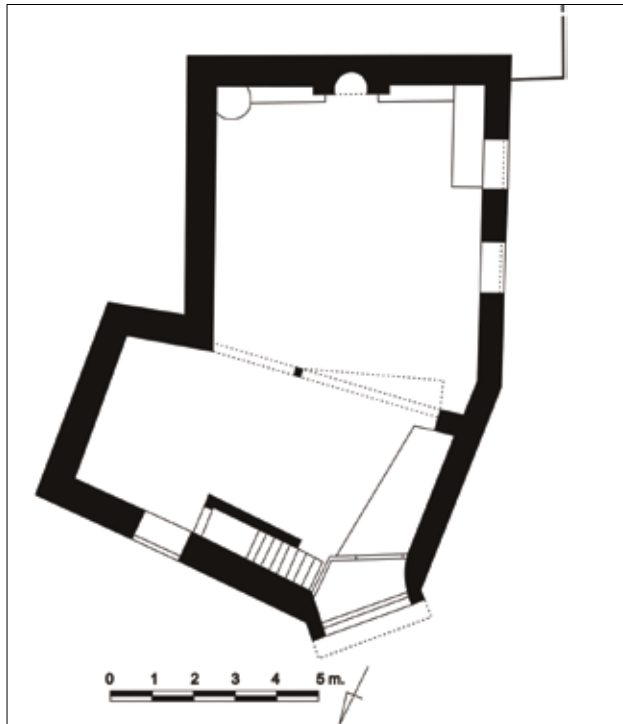

Bayraktar Süleyman Ağa Mescidi daha önce etraflıca incelenmemiştir. Avlu girişinin iç sağ tarafında yer alan Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmış bilgi tabelasında yapının Bayraktar Süleyman Ağa tarafından H.1313/M.1895-1896 tarihinde yaptırıldığı ifade edilmektedir. Bu bilgi muhtemelen yine Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Dairesi Abide ve Eski Eser Fişi adı ile düzenlenmiş 1972 tarihli bir belgeden elde edilmiştir. Ayrıca söz konusu belgede yapının sadece ramazan aylarında ibadete açıldığına dair bilgiye de yer verilmiştir (Lev. 2: Foto. 16).

III.II. Kabasoğan Mescidi

Yapı, Akıncı Mahallesi 1301 sokakta yer almaktadır. Adı yakın zamanlara kadar Hurşidiye Camii olarak bilinmesine rağmen yerel bir araştırmacının Vakıflar Bölge Müdürlüğüne müracaatı neticesinde yapılan incelemede yapının 19. yüzyılda Kabasoğan ailesi tarafından yaptırıldığı belirlenmiş ve eski kayıtlarda da aynı adla geçen yapının adı Kabasoğan Mescidi olarak değiştirilmiştir (Lev. 3: Foto. 1).

Bulunduğu parselin sınırlarına uydurularak inşa edildiği tahmin edilen mescidin güney ve doğu cepheleri kapalı durumdadır. Batı cephenin iki bölümlü bir düzenlemeye sahip olduğu söylenebilir. Sokağın şekline göre doğuya doğru kıvrılan cephe, orta noktaya yakın bir yerde kırılma oluşturmaktadır (Şek. 2). Güney yarısında harimin ana

Şekil 2 - Kasaboğan Mescidi, rölöve. / *Kasaboğan Masjid, architectural survey.*

bölümüne açılan taş söveleri boya katmanları nedeniyle neredeyse algılanamayacak duruma gelmiş yuvarlak kemerli iki pencere bulunmaktadır (Lev. 3: Foto. 2). Cephenin kuzey yarısında ise, zemin seviyesinde herhangi bir pencere düzenlemesine rastlanmamaktadır. Ancak bu bölümün ikinci kat seviyesine bakıldığında dikdörtgen şekilli bir açıklık görülmektedir. Yarım daire şekilli taş denizliği altta yine taş malzemeli minimalist iki konsolla taşınan bu açıklık muhtemelen bir ezan okuma yeri olarak tasarlanmıştır. Bugün de demir parmaklığına yerleştirilen hoparlör, bu uygulamanın sanki geçmişteki işlevini anlatmaktadır (Lev. 3: Foto. 3).

Mescidin kuzey cephesinde yer alan dikdörtgen pencere herhangi bir özellik taşımamaktadır. Kuzey-batı köşesi pahlı bir uygulamaya sahip mescidin ana girişi de bu kesimde yer almaktadır. Betonarme müdahalelerin tespit edildiği bu kesimde, demir malzemeli kapı açıklığının üzeri betonarme bir yağmurluğa sahiptir. Üst kesimde ise yine kapı genişliğinde olup mahfil katına açılan demir korkuluklu bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Malzeme ve ebatları itibarıyla giriş cephesinde yapılan uygulamaların orijinal olmadığı görülmektedir. Güney duvarı üzerinde sembolik bir minaresi bulunan yapının (Bk. Lev. 3: Foto. 1) eternit kaplı çatısı muhtemelen ilk şeklini muhafaza edememiştir.

Kuzey-batı köşede yer alan girişten öncelikle ahşap paravan ile harimden ayrılmış rüzgârlığa ulaşılır (Lev. 3: Foto. 4). Harim iki bölümlü olarak tanımlanabilir. Güneyde yer alan ana mekân ile mahfil katının da yer aldığı kuzey birim hafif çapraz oluşturarak birbirine birleşmektedir. İki birim güneyde tek destek ile taşınan ve diğer kenarlarda duvarlara oturtulmuş betonarme malzemeli mahfil katı ile birbirinden ayrılmıştır (Lev. 3: Foto. 5). Kuzeyde yer alan bölüm, harim sınırlarını aşarak doğuya doğru bir miktar uzatılmıştır (Lev. 3: Foto. 6). Ana mekan yani gerek mekan kurgusu ve gerekse pencere düzeni ile daha nitelikli olan güneydeki ibadet mekanının kible duvarı vaaz kürsüsü de dahil olmak üzere tavana kadar tamamen çini görünümlü fayans ile kaplanmıştır. Ortada yarım daire kesitli mihrap nişi sivri kemerli bir düzenleme gösterir. Ahşap malzemeli basit minber mihrabın sağında, yapının güneybatı köşesinde yerini almıştır. Düz ahşap tavan herhangi bir özellik arz etmez (Lev. 3: Foto. 7). Harim duvarlarının üst seviyelerinde yer alan dairesel panolarda halife ve sahabe adlarına yer verilmiştir (Lev. 3: Foto. 8).

Diyanet İşleri Başkanlığının Cami İbadete Açılış Beratı'nda mescidin 1969 yılından beri ibadete açık olduğu, çevre esnafından edinilen bilgilere göre de daha önce depo ve ticarethane olarak kullanıldığı

Fotoğraf 1

Fotoğraf 3

Fotoğraf 2

Fotoğraf 4

Fotoğraf 5

Fotoğraf 6

Fotoğraf 7

Fotoğraf 8

belirtilmektedir. 1991 yılına ait beratta yapının Hurşidiye Camii olarak adlandırıldığı, yaptırın olarak da Kaban Soğan Mehmet Efendi adının zikredildiği görülmektedir.

Konumu, harimin ana bölümü ve bu bölümdeki yuvarlak kemerli pencereler ve ezan okuma açıklığı, yapının küçük bir mahalle mescidi olarak inşa edildiğini göstermektedir. Yine duvar kalınlıklarından hareketle harimin kuzey bölümünün de ilk yapıdan kalmış olabileceği, ancak giriş açıklığı ve muhtemelen sonradan ilave dilen mahfilin yakın zamanda yapıya eklendiği düşünülmektedir.

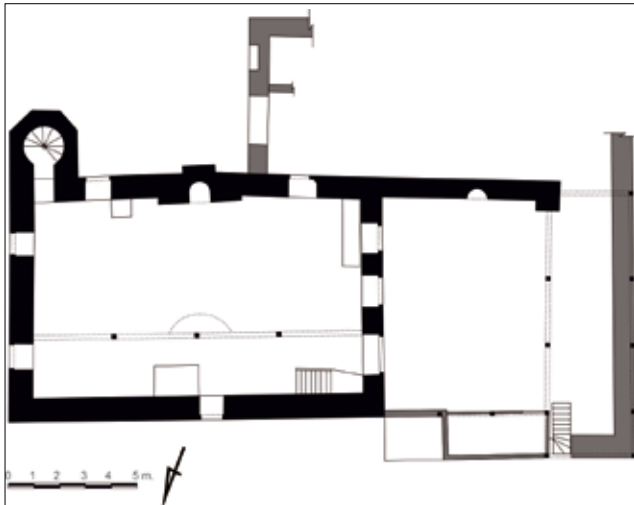
IV. Ahşap Düz Tavanlı Camiler

IV.I. Faik Paşa Camii

Altınordu mahallesinde, 142 pafta, 154 ada 48 parselde bulunmaktadır. Halen ibadete açık durumda olan caminin proje aşasında olduğu ve restore edileceği öğrenilmiştir. Yapı yüksek bir subasman üzerine inşa edilmiştir. Doğu-batı yönünde dikdörtgen bir plan şemasına sahip yapının batısında yer alan son cemaat yeri adeta yazlık bir cami görünümündedir (Şek. 3).

Batı ve güneyi sokağa açılan yapının minaresi harimin güney cephesinin doğu ucunda bulunmaktadır (Lev. 4: Foto. 1). Yapı dıştan tamamen sıvalı durumdadır. Bu nedenle inşa malzemesi hakkında kesin bir izlenim edinilememiştir. Kiremit kaplı ahşap tavanlı yapının en karakteristik özelliği, cephelerinin kirpi saçak düzenlemesi ile sonlandırılmış olmasıdır (Lev. 4: Foto. 2).

Doğu cephe üç katlı bir görünüm arz etmektedir. Dışa hiçbir açıklığı bulunmayan ve arazinin eğimli olması nedeniyle neredeyse bir kat yüksekliğine

Şekil 3 - Faik Paşa Camii, rölöve. / Faik Paşa Mosque, architectural survey.

sahip subasmanın üzerinde iki pencere sırası dikkat çekmektedir. İlk sırada yer alan pencereler harim zemin kotunda olup dikdörtgen bir formdadır. Taş söveler oldukça düzensiz bir görüntüye sahiptir. Genel olarak cehpe sıvasıyla ile hemyüz ya da daha önde olması beklenen sövelerin bu cephede sıra yüzeyinin altında olduğu, cephe sıvasının sövelerin üzerine çıktığı gözlemlenmektedir (Lev. 4: Foto. 3). Cephenin üst kesiminde yer alan dairesel gözlerle oluşturulmuş dışlıklara sahip sivri kemerli üç ışıklık, boyutları itibariyle normal pencere ebatlarındadır. Alt sıra açıklıkları gibi taş söveli düzenlenmiş bu ışıklıkların söve-sıva ilişkisine bakıldığında, herhangi bir olumsuzluk gözlenmemiştir. Bu da yapının doğu duvarın harim zemini ve temel itibariyle dışa doğru deformasyona uğramış olabileceği düşüncesini akla getirmektedir (Lev. 4: Foto. 4).

Hem çıplak gözle bakıldığında, hem de elde edilen rölöve incelendiğinde; güney cephede de bazı düzensizlik ve deformasyonlar izlenebilmektedir. Örneğin cephenin doğu ucuna yerleştirilmiş minare ile doğu cephe duvarının aynı düzlemde olmaması, yapı ile aynı dönemde inşa edilmemiş olabileceğini akla getirmektedir (Lev. 4: Foto. 5). Ya da aynı dönemde inşa edilmiş olsalar da inşa tekniği açısından minare ve harimin eş zamanlı yapılmadıkları söylenebilir. Ayrıca, minare kürsüsü ile güney cephenin doğusunda yer alan pencerelerin ilişkisi de rastgele bir durumu işaret etmektedir (Lev. 4: Foto. 6). Bununla birlikte, güney cephenin orta noktaya yakın bir kesimde kırılmaya uğradığı ve aynı düzlemde hareket etmediği tespit edilmiştir (Lev. 4: Foto. 7, Şek. 3). Yapının güney cephesinin doğu kanadı harimin güney duvarıdır. Bu bölümde üç üstte ve iki de altta olmak üzere beş açıklık dikkat çeker. Alt pencereler ve üst seviyedeki ışıklıklar doğu cephede görülen düzenleme ile aynı özelliklere sahiptir (Lev. 4: Foto. 8).

Faik Paşa Camiinde en ilginç uygulama kuzey cephenin nispeten sağır bırakılmış olmasıdır. Muhtemelen arsanın konumu ve mülkiyet durumu nedeniyle bu tercihte bulunulmuştur. Cephenin ortasında, harim zemini seviyesinde bir pencere açıklığına yer verilmiştir. Üstte ise düzgün aralıklarla yerleştirilmiş iki ışıklık diğer cephe uygulamaları ile benzer özelliklere sahiptir.

Batı cephe, girişin ve soncemaat yerinin bulunduğu en önemli cephedir. Yapının kible duvarı, yani güney cephe duvarı, aynı kalınlıkta olmak üzere batıya doğru harimin yarısı kadar uzatılmış ve bu uzunluğun belirlediği alan aynı duvar üzerine yerleştirilen yarım daire kesitli mihraptan da anlaşılacağı gibi bir

soncemaat yeri ya da yazlık cami olarak düzenlenmiştir (Lev. 5: Foto. 9). Soncemaat yeri olarak düzenlenen kuzey ve güneyde harimin duvar aksları ile sınırlanan alan kare kesitli ahşap desteklerle kuzeye ve batıya doğru bir miktar genişletilmiştir. Ahşap desteklerin araları ise yuvarlak kemerli bir düzenleme arz eder. Yer yer bazı tadilatlar maruz kaldığı anlaşılan bu bölümde orijinal plan şemasını okumak mümkündür (Lev. 5: Foto. 10, 11).

Yapının batı cephesinin kuzeyinde yuvarlak kemerli ve taş söveli bir giriş aralığı ve üzerinde ekseni bir miktar güneye kaymış harimdeki kadınlar mahfiline açılan demir parmaklıklı ve taş söveli dikdörtgen bir pencere bulunmaktadır. Cephenin güneyinde ise dikdörtgen kesitli ve taş söveli iki pencere açıklığı yer alır. Bu pencereler ebat olarak diğer cephe pencerelerinden bir miktar daha geniş tutulmuştur (Lev. 5: Foto. 12).

Batı cephenin kuzeyinde, üzerinde inşa kitabesi olan yuvarlak kemerli girişten harime ulaşılmaktadır. Kible duvarına paralel dikdörtgen bir plan şeması arz eden harimin kuzey duvarında yine üç ahşap destekle taşınan ahşap malzemeli bir kadınlar mahfili bulunmaktadır (Lev. 5: Foto. 13). Bu birime ulaşım, harim girişinin solunda oluşturulmuş bir kapı ve merdiven ile sağlanmaktadır.

Doğu ve batı duvarlarda, cephelerde bahsedilen açıklık uygulamaları dışında herhangi bir unsur bulunmamaktadır. Güney duvarda ise, doğudan batıya doğru bakıldığında; doğu uçta boyut ve konumu ile yadırganacak bir özelliğe sahip dikdörtgen bir minare kapısı yer alır (Lev. 5: Foto. 14). Ortada yer alan ve tamamen fayans kaplı durumda olan mihrap, kible duvarından bir miktar çıkıntı oluşturmuş olup üçgen bir kavsaraya sahiptir (Lev. 5: Foto. 15). Mihrabın solunda basit bir vaaz kürsüsü, sağında yani harimin güneybatı köşesinde minber yer alır. Minber de ahşap malzemeli olup özel bir işçilik ihtiva etmez (Lev. 5: Foto. 16).

Yapının doğu, kuzey ve güney cephelerinin üst kotlarında yer alan sivri kemerli ışıklıklar alçı konturlu dekoratif bölümlenmelere ayrılmış içliklerle hareketlendirilmiştir (Lev. 5: Foto. 17). Ahşap kaplaması çıtalı bindirme tekniği ile oluşturulmuş düz tavanın merkezinde dikdörtgen bir göbek bulunmaktadır. Kalemşi tekniği ile bezenmiş bu düz ahşap göbekte, ortada merkezinden aydınlatma zinciri sarkan dairesel yazı düzenlemesi ve etrafında iri bitkisel desenlerle barok karakterde oluşturulmuş bitkisel süslemelere yer verilmiştir

(Lev. 6: Foto. 18,19). Harimde iç duvarların boyası dökülmüş bazı bölgelerinde yoğun kalemşi bezeme izlerine rastlanmıştır. Tavan göbeğindeki süsleme ayrıntısından da anlaşılacağı gibi, restorasyon sırasında nitelikli bezemelerin tespit edilme olasılığı yüksektir (Lev. 6: Foto. 20).

Yapının inşa kitabesi harim girişinin üzerinde olup sağlam olarak bugüne ulaşmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan ve harim girişinin soluna yerleştirilen bilgi panosundaki bilgiler; yapının Faik Paşa tarafından inşa ettirildiği ve H. 1258 / M. 1842 yılında Ahmet Tevfik Bey tarafından tamir ettirildiği yönündedir. Aynı bilgi panosunda harimin 1955 yılında Gaziantep'li ressam Müslim Gökçek tarafından boyandığı ve bitkisel motiflerle bezendiği ifade edilmektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Dairesince düzenlenen 1972 yılında hazırlanmış Abide ve Eski Eser Fişinde yapı ile ilgili bazı bilgilere yer verilmiştir. Buna göre; yapının H. 1258 / M. 1842 yılında inşa edildiği, 1951-1955 yıllarında çatı ve tavanın değiştirildiği, cephelerin de sıvandığı ifade edilmektedir (Lev. 6: Foto. 21).

Vakıf Eski Eser Fişi başlığı altında düzenlenen yapı ile ilgili bir belge yapının Faik Paşa tarafından H. 1258 yılında tamir ettirildiği ifade edilmektedir. Tarihsiz olan ancak benzer örneklerinin 1965 yılına ait olduğu ve matbu olarak "196.." yani 1960 kısmı yazılı bu eski eser fişinde verilen bilgilerden bugünkü yapının 1960'lı yıllar baz alındığında değişmediği anlaşılmaktadır. Yapının iç mekan süslemeleri için ise "karışık ve bir üsluba bağlı olmayan" şeklindeki tanımlama dikkat çekicidir. Bu fişin ikinci sayfasında ise giriş kapısının üzerinde yer alan kitabenin okunuşu ve tercümesine yer verilmiştir (Lev. 6: Foto. 22,23).

Kitabenin (Lev. 6: Foto. 24) okunuşu:

*Nur-i taala yine verdi ziya – Cami lâmi Faik Paşa
Muhrik etmiş idi gerçi anâ – Bundan akden eseri nar-ı kaza
Nâzır vakfı o beytullahın – Yaptı himmetle yine bi hema
Zam edip vâsfına sen bir tarih – Eyle bu beytle servet ima
Avni bariyle yapıldı abid – Cami lâmi Faik Paşa
Ahmet Tevfik sene 1258*

Tercüme:

*Faik Paşa taat nuriyle yine parlak camiine ziya verdi.
Gerçi bundan evvel eseri yakan kaza ateşiyle yakmış.
Yine vakfın nazırı eşsiz himmetle beytullahım yaptı.
Sen vâsfına ima eden bu beytle bir tarih ekle.
Parlak Faik Paşanın Camii Allahın yardımıyla ibadet için
yapıldı.*

Ahmet Tevfik sene H. 1258 / M. 1842

İZMİR TARİHİ KENT MERKEZİNDE BULUNAN CAMİ VE MESCİTLERDEN ÖRNEKLER

Fotoğraf 1

Fotoğraf 2

Fotoğraf 3

Fotoğraf 4

Fotoğraf 5

Fotoğraf 6

Fotoğraf 7

Fotoğraf 8

Fotoğraf 9

Fotoğraf 10

Fotoğraf 11

Fotoğraf 12

Fotoğraf 13

Fotoğraf 14

Fotoğraf 15

Fotoğraf 16

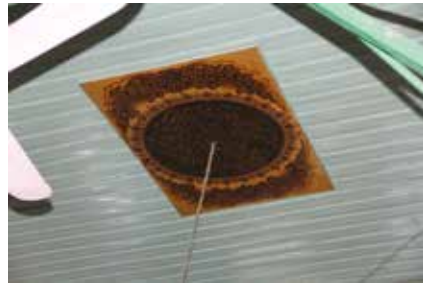

Fotoğraf 17

İZMİR TARİHİ KENT MERKEZİNDE BULUNAN CAMİ VE MESCİTLERDEN ÖRNEKLER

Fotoğraf 18

Fotoğraf 19

Fotoğraf 20

Fotoğraf 24

TC VAKIFLAR Genel Müdürlüğü AİDİLE VE İBÂDET DAİRESİ ARŞİVE VE ESKİ ESER FİŞİ

Dağıtım No: 55/3 Vilyet: İzmir Kitabe No: Kaşan: Merkez Arşiv F. No: Nahiyesi:

Eserin adı: Faik Paşa Camii (Tarihî isim ve şöhretleri) Bulunduğu yer: Faik Paşa Mahallesi, 957 Sokak No:40 (Mahalle, semt, sokak, köy kapı No.)

Yapıldığı tarih ve devri: 1258 H. (1842) Etiler: Vikihi: Minara ve Ustası: Kitabesi: Vardır. (Varsa üstüne göre yazılacaktır) Mahalli teklifattaki vakfıyesi: Defter No. Sahife No.

Eserin mimari vasıfları: Yapa doğu-batı istikametinde uzanan dikdörtgen bir plânda olup, üzeri kiremitli düz bir çatı ile örtüldü ve kirpi seğaklıdır. Caminin batı cephesinde yer alan son cemaat yerinde kuzey-güney doğrultusunda uzanan yuvarlak kemerlerle bağlantılı bir sıra ahşap sütun bulunmaktadır. Esas ibâdet mekânına, üzerinde inşa kitabesi bulunan düz atkılı bir kapı girişi sağlanmaktadır. Mihrap ve ahşap olan minberi sanat değeri taşımamaktadır.

Yapıyı aydınlatan pencerelerden alt sıraya teğkil edenler Eserin önemli tarihler ve olayları yapılış: 1951-1955 yıllarında caminin çatı, tavani değiştirilmiştir ve boden duvarlarının dış sıvaları yapılmıştır.

Eserin bugünkü durumu: İbâdete açık durumdadır.

Tapu ve kadastro kaydı: (Mülkiyet bilgileri, tapu ve kadastro bilgileri) Pafta:142, ada:154, parsel:48, yünölçüsü:362.25M2 (İhtiva ettiği alanın ölçüsü var mı?) İstinak konusu yoktur.

Fotoğraf adedi: 3 adet Pila, kesit, cephe adedi: 1 kroki

NOTICE: Amattir.

Tescil yapan: 26.9 / 1972 Nigâr Demirhan

Gönderen: / / 10

Çevreli / / 10

Fotoğraf 21

Vilyet: İzmir Kaşan: Merkez Nahiyesi:

Vakıf Eski Eser Fişi (Bu fiş sadece gözetim amaçlı kullanılmalıdır.)

Dağıtım No: Kitabe No: Kütüphane ve Arşiv F. No.:

Eserin adı: Faik Paşa Camii (Tarihî isim ve şöhretleri) Bulunduğu yer: Faik Paşa Mahallesi, 957 Sokak No:40 (Mahalle, semt, sokak, köy kapı No.)

Yapıldığı tarih ve devri: Etiler: Vikihi: Minara ve Ustası: Kitabesi: Vardır. (Varsa üstüne göre yazılacaktır) Mahalli teklifattaki vakfıyesi: Defter No. Sahife No.

Eserin mimari vasıfları: Yapa klasik üslubunda tek minareli bir camidir. Cami planı doğu-batı istikametinde uzanan dikdörtgenlidir. Güney ve doğu cephesi kapalı diğer iki cephesi açık ve ahşap direklerle örtülüdür. Caminin son cemaat mekânı halis bir açık semî mekânıdır. İçerisinde mihrap ve bir usuleba bağlı olmaksızın yapılmıştır. Cami çatısı ahşaptır.

Eserin önemli tarihler: 1258 H. - 1842 H. Olaylar: Faik Paşa Olaylar: Eserin bugünkü durumu: İbâdete açık bir eserdir.

Tapu ve kadastro kaydı: (Mülkiyet bilgileri, tapu ve kadastro bilgileri) Pafta:142, ada:154, parsel:48, yünölçüsü:362.25M2 (İhtiva ettiği alanın ölçüsü var mı?) Bu eser için tasniflenme: A - Fotoğraf adedi: B - Pila, kesit, cephe adedi:

Notlar: Eserin mimari vasıfları, Tescil yapan: / / 196 Gönderen: / / 196

Fotoğraf 22

Vilyet: İzmir Kaşan: Merkez Nahiyesi:

Vakıf Eski Eser Kitabesi Fişi (Bu fiş sadece gözetim amaçlı kullanılmalıdır.)

Dağıtım No: Kitabe No: Kütüphane ve Arşiv F. No.:

Eserin adı: Faik Paşa Camii

Eserin mimari vasıfları: Eser ibâdet mekânına giriş kapısının üzerindedir. Yapıldığı tarih ve devri: 789 Etiler: Vikihi: Minara ve Ustası: Kitabesi: Vardır. (Varsa üstüne göre yazılacaktır) Mahalli teklifattaki vakfıyesi: Defter No. Sahife No.

Eserin mimari vasıfları: Eser ibâdet mekânına giriş kapısının üzerindedir. Yapıldığı tarih ve devri: 789 Etiler: Vikihi: Minara ve Ustası: Kitabesi: Vardır. (Varsa üstüne göre yazılacaktır) Mahalli teklifattaki vakfıyesi: Defter No. Sahife No.

Eserin önemli tarihler: 789 H. Olaylar: Eserin bugünkü durumu: İbâdete açık bir eserdir.

Tapu ve kadastro kaydı: (Mülkiyet bilgileri, tapu ve kadastro bilgileri) Pafta:142, ada:154, parsel:48, yünölçüsü:362.25M2 (İhtiva ettiği alanın ölçüsü var mı?) Bu eser için tasniflenme: A - Fotoğraf adedi: B - Pila, kesit, cephe adedi:

Notlar: Eserin mimari vasıfları, Tescil yapan: / / 196 Gönderen: / / 196

Fotoğraf 23

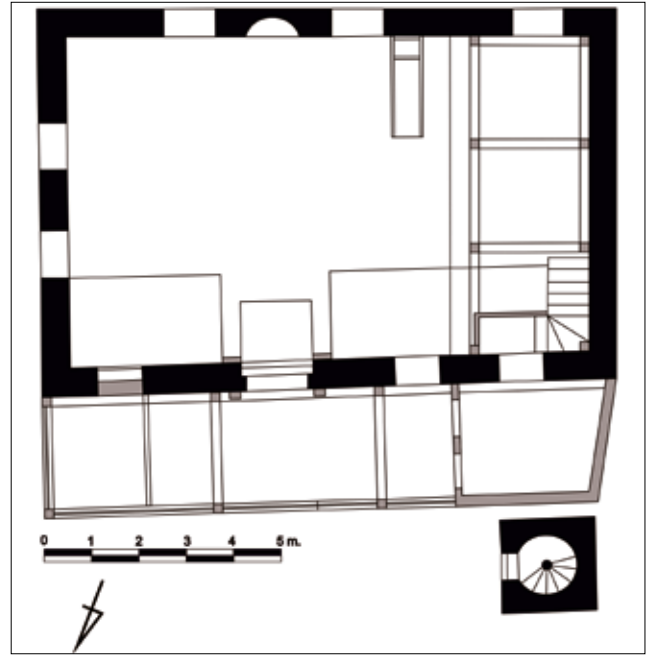
Kitabede verilen bilgilere göre; caminin zikredilmeyen bir tarihte Faik Paşa tarafından yaptırıldığı, ancak kaza ile yandığı, H. 1258 yılında ise Faik Paşa Vakfı tarafından vakfın nazırının yardımı ile caminin yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Ancak kitabede ilk yapı ile ilgili bir bilgi verilmemektedir. Yeni yapılan caminin tamamen sıfırdan mı yapıldığı, yoksa yanan caminin bazı bölümlerinin korunup korunmadığı ile ilgili ne yazık ki herhangi bir bilgi yoktur. Ancak özellikle bugün algılanabilen güney cephedeki kırılmanın nedeni belki de H. 1258 yılındaki büyük onarımın bir izi olabilir. Ancak kesin bir tahminde bulunmak mümkün değildir. Yapıdaki bilgi panosunda yapının Ahmet Tevfik tarafından tamir edildiği yönünde verilen bilgi teyit edilememiştir. Kitabede geçen Ahmet Tevfik muhtemelen metni kaleme alan ve yazan hattat olmalıdır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, yapı ile ilgili “Fayik Paşa Camii kârgir kubbesi kurşun örtülüdür” şeklinde bir tanımlama yapmaktadır¹⁸. Yangın geçirdiği ve sonrasında bugünkü yapının inşa edildiğini bildiğimiz Faik Paşa Camii'nin muhtemelen ilk hali kubbeli bir yapıdır. Bugünkü plan şemasının kubbeli bir düzenlemeye çok uygun olmadığı düşünülürse, ikinci inşa evresinin köklü değişikliklerle gerçekleştirildiği söylenebilir. Ancak kible duvarına paralel dikdörtgen planlı harimin orta biriminin kubbe ile örtülü olma olasılığı da göz ardı edilmemelidir.

IV.II. Namazgah Kurşunlu Cami

Namazgâh Mahallesi 816 sokak No: 42 de bulunan yapı halen ibadete açık ve iyi durumdadır. Zaman içinde çeşitli müdahalelere maruz kalmış yapı genel bütünlüğünü korumuştur (Şek. 4). Ait olduğu parselin güneybatısına yerleştirilen caminin batı cephesi güney yarısı bir duvar ile avludan koparılmıştır. Bu cephede yer alan dört açıklıktan alt seviyede yer alan ikisi dikdörtgen şekilli olup normal pencere açıklığı olarak düzenlenmiştir. Aynı aksta olmak üzere üst seviyede yer alan kareye yakın dikdörtgen şekilli açıklıklar ise ışıklık olarak düzenlenmiştir (Lev. 7: Foto. 1).

Yapının güney cephesinde yer alan pencere ve ışıklık düzenlemesi, açıklıkların ebatları açısından doğu cephe ile benzerlik arz etmektedir. Güney cephenin doğusunda yer alan altı-üstlü dört açıklık doğu cephe ile aynı düzenlemeye sahiptir. Yapının batıya doğru bir miktar genişletildiği, ilave olarak yapılan bu bölüme mahfil yerleştirildiği, ilave bölüme, alt seviyede bir pencere açıldığı anlaşılmaktadır. Güney cephedeki yapılaşma nedeniyle, harim, bu cephede sadece üst açıklıklardan ışık almaktadır. Bu nedenle yapı güney

Şekil 4 - Namazgah Kurşunlu Camii, rölöve. / Namazgah Kurşunlu Mosque, architectural survey.

cepheden büyük oranda algılanamamaktadır. Yapının batı cephesi tamamen kapalı durumdadır. Herhangi bir pencere açıklığı da bulunmamaktadır.

Yapının kuzey cephesi, 1958 yılında Konyalı Hacı Hulisi adlı bir vatandaş tarafından inşa ettirilen soncemaat yeri nedeniyle kapatılmıştır. Aynı onarımda yapının kuzey cephesinin batısına yapıdan bağımsız olarak bir de minare inşa edilmiştir (Lev. 7: Foto. 2). Minare üzerinde de 1958 tarihi okunabilmektedir (Lev. 7: Foto. 3). Kuzeyde, küçük bir avlu olarak değerlendirilebilecek boşluk, yine kuzey cephede bulunan bir kapı ile sokağa açılmaktadır. Avlunun kuzeydoğu köşesinde yer alan ve 7 basamaklı bir merdivenle ulaşılan ezan okuma yeri orijinal görünümünü muhafaza ederek bugüne ulaşmıştır (Lev. 7: Foto. 4). Bölgede yer alan camilerde benzer örneklerine rastlanan ezan okuma yeri, silindirik bir kaide üzerine yerleştirilen aynı formda demir malzeme ile oluşturulmuş korkulukla çevrilidir. Hem kuzeye hem de doğuya doğru avlu duvarından taşan bu kurgunun konsollarla desteklendiği görülmektedir (Lev. 7: Foto. 5).

Betonarme malzeme ile inşa edilen soncemaat yeri demir çerçeveli camekânla tamamen kapatılmış, doğu ucuna yine oldukça iptidai olan bir görevli odası yerleştirilmiştir. Ortada yer alan bugün itibarıyla dikdörtgen bir açıklık şeklindeki kapı müdahalelerle aslından uzaklaşmış bir görüntüye sahiptir (Lev. 7: Foto. 6). Kuzey cephede, 1958 yılına ait betonarme ekin izleri oldukça açık bir şekilde izlenebilmektedir.

¹⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Anadolu, Suriye Hicaz (1671-1672), Devlet Matbaası, İstanbul 1935, C.9, s. 95.

İZMİR TARİHİ KENT MERKEZİNDE BULUNAN CAMİ VE MESCİTLERDEN ÖRNEKLER

Fotoğraf 1

Fotoğraf 2

Fotoğraf 3

Fotoğraf 4

Fotoğraf 5

Fotoğraf 6

Fotoğraf 7

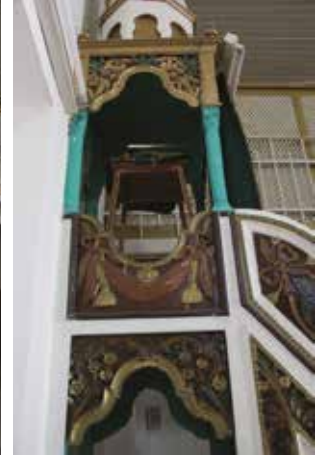
Fotoğraf 8

Fotoğraf 9

Fotoğraf 10

Fotoğraf 11

Fotoğraf 12

Fotoğraf 13

Fotoğraf 14

İZMİR TARİHİ KENT MERKEZİNDE BULUNAN CAMİ VE MESCİTLERDEN ÖRNEKLER

Fotoğraf 15

Fotoğraf 16

Fotoğraf 17

Fotoğraf 18

Fotoğraf 19

Harim girişinin doğusunda bir, batısında ise iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Ancak bugün, batıdaki pencere açıklığının kapıya dönüştürüldüğü görülmektedir. Bu dönüşüm harimin batı kanadına muhtemelen 1958 yılında inşa edilen mahfilin bir gerekliliği olarak ortaya çıkmıştır. Son cemaat yerinin batı kanadı da bu nedenle bölünmüş işlevi itibariyle kadınlar mahfiline ulaşımı sağlayan bir geçiş mekânına bürünmüştür (Bk. Şek 1, Lev. 7: Foto. 7).

Harimin doğu duvarında iki altta ve iki üstte olmak üzere dikdörtgen şekilli dört açıklık bulunur. Alttakiler pencere üsttekiler ise ışıklıktır (Lev. 7: Foto.8). Harimin batı bölümü ilave yapılarak genişletilmiştir. Bu nedenle mihrabın doğusunda bir, batısında ise iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Yarım daire kesitli mihrap oldukça sade bir görünüme sahiptir. Üç dilimli tepeliği kahverengi parlak kimyasal boyalarla boyalı durumdadır. İri bitkisel desenlerle dekore edilmiş tepelik, tek renk uygulama nedeniyle algılanamamaktadır (Lev. 8: Foto. 9). Mihrabın doğusunda bulunan minber de ilginç uygulamalara sahiptir. Oldukça süslemeli ve form açısından özellikli bir işçiliğe sahip olan minberin doğu yüzü süpürgelik, ayna ve korkuluk itibariyle oyma tekniği ile yapılmış süslemeleriyle dikkat çekmektedir. Ağırlıklı olarak bitkisel desenlerle süslenmiş minberin süpürgeliklerindeki kemerli düzenleme, korkuluk ve göbelerde uygulanan sarmaşık dallar, vazodan çıkan bitkisel kompozisyonlar, hilal ve çiçekle oluşturulmuş ay-yıldız formları, korkuluktaki kurdellalarla birbirine eklenmiş çiçekli kartuşlar zevkli ve itinalı bir işçilik ortaya koymaktadır. Ayrıca minber girişinde, köşk bölümünde ve minberin altında bulunan geçiş aralığı kemerinde görülen göbeği yarım daire şekilli dekoratif kemer uygulamaları minberin sanat değerini tartışmasız kılmaktadır (Lev. 8: Foto. 10,11,12,13,14). Minberde asıl ilginç uygulama diğer yüzünün tamamen süslemesiz yalın bırakılmış olmasıdır. Yarım kalmış izlenimi veren bu uygulamanın belki de bilinçli tercih edildiği söylenebilir. Zira süslemelerin ön yüz olarak değerlendirilmesi, diğer yüzün nispeten geride, gözardı kalması bizi bu olasılığı düşündürmeye sevk etmiştir (Lev. 9: Foto. 15).

Harimin batı duvarında, yukarıda da ifade edildiği gibi herhangi bir pencere açıklığı bulunmamaktadır. Betonarme mahfil harimden kopuk düzenlenmiş ve girişi soncemaat yerinden sağlanmıştır.

Ahşap düz tavanlı harimde duvar-tavan ilişkisi, duvarların üst kotunda harimi dolanan, duvarla tavanın bittiği noktada iç bükey kavisli bir geçiş ile yumuşatılmıştır. Ayrıca tavanı dolanan dar bir kuşak da

bu düzenlemenin bir parçasıdır. Kompozisyon bitkisel desenlerin ağırlıklı olduğu bir süsleme anlayışına sahiptir. Yine kahverengi ve siyah hakimiyeti burada da kendini hissettirmiştir (Lev. 9: Foto. 16). Ahşap tavanın merkezinde yer alan sekizgen yüzeysel göbek, merkezde yıldız motifi oluşturan bir yazı süslemesi ile dikkat çeker. Süsleme yine renk itibariyle benzer bir özelliğe sahiptir (Lev. 9: Foto. 17).

Yapının harim girişinde yer alan bilgi panosuna göre Müftü Esbak Ahmet Said Efendi Vakfına ait olduğu ve aynı adlı kişi tarafından H.1170 / M.1756 tarihli vakfiyeden hareketle 18. yüzyılda yaptırıldığı belirtilmiştir. 1972 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğü Eski Eser Fişi'nde ise yine aynı tarihli vakfiyeye atıf yapılarak caminin 18. yüzyıl ortalarında inşa edildiği belirtilmiştir. Yaptıran kişi de yine aynıdır (Lev. 9: Foto. 18). Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 1970'li yıllara ait bir fişinde de yine benzer bilgiler yer almaktadır (Lev. 9: Foto. 19).

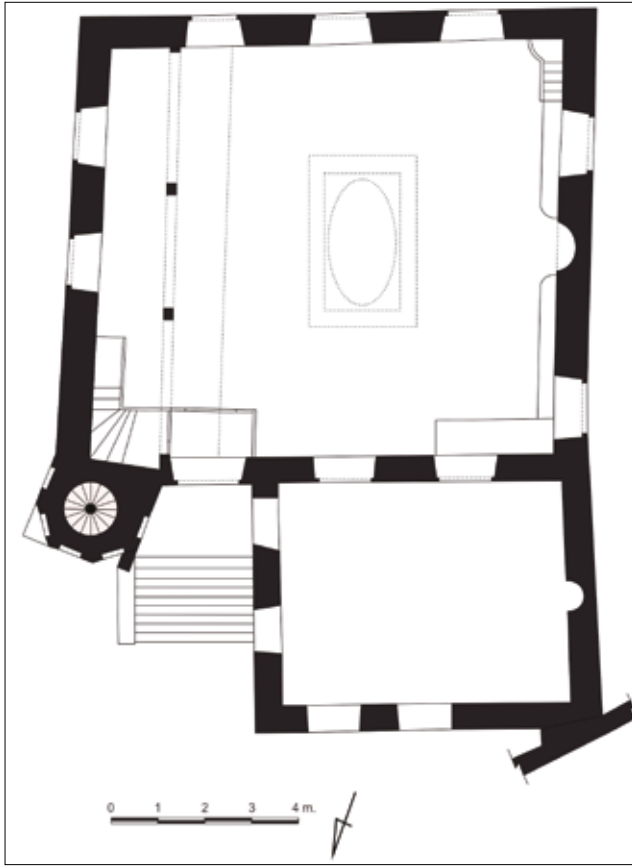
1671 yılında İzmir'e gelen Evliya Çelebi'nin Kurşunlu Han ve Kurşunlu Medreseden bahsederken camiden bahsetmemesi dikkat çekmektedir. Bugün Namazgâh Hamamı olarak bilinen yapı da Kurşunlu Cami'nin hemen batısında yer almaktadır. Dolayısıyla bu alanda bir yapılar manzumesinden bahsetmek mümkündür. 16. yüzyıla ait vakıf kayıtlarında da camiye ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 18 ve 19. yüzyıllara ait vakıf kayıtlarında ise cami zikredilmektedir. Bugüne ulaşamayan Kurşunlu Medresenin bir bölümü gibi de kullanılmış olması muhtemel yapının ne yazık ki kesin inşa evreleri hakkında bilgi vermek mümkün değildir¹⁹.

IV.III. Naturzade Camii

Tan Mahallesi 838 sokak 27 numarada bulunan yapı eski eser fişlerindeki kayıtlarda Naturzade Camii olarak adlandırılmaktadır. Bugün ibadete açık ve iyi durumda olan yapı İkiçeşmelik Caddesinin kuzeyinde eğimli bir arazide konumlandırılmıştır. Bu nedenle avlu içinde yer alan caminin güneyinde yüksek ihata duvarları bulunmaktadır (Lev. 10: Foto. 1). Bugün itibariyle caminin doğu ve batısında hazire yer almaktadır. Batıdaki hazirede yer alan ve Naturzadeye ait olduğuna inanılan silindirik şahideye sahip mezar kutsal kabul edilmekte ve adakta bulunmaktadır (Lev. 10: Foto. 2).

Yaklaşık kare planlı yapının (Şek. 5) kuzey cephesinin zemin seviyesinde yer alan kapı ve pencere açıklıkları

¹⁹ Bk. İnci Kuyulu Ersoy, "Dinsel Yapılar Mimarisi I; Cami ve Mescidler", İzmir Kent Ansiklopedisi Mimarlık I, İzmir 2013, s. 120-121.

Şekil 5 - Naturzade Camii, rölöve. / *Naturzade Mosque, architectural survey.*

yüksek bir bodrum katına aittir. Bu açıklıkların batısındaki yuvarlak kemerli çökertme hafifletme kemerine sahip yuvarlak kemerli kapı açıklığı minareye ulaşımı sağlamaktadır. Üst seviyedeki iki sıra halinde düzenlenmiş beş açıklık harime aittir. Bunlardan altta yer alan ikisi pencere, üstteki üçü ise ışıklık olarak tasarlanmıştır. Tüm açıklıklar taş söveli ve yuvarlak kemerli bir düzenlemeye sahiptir (Lev. 10: Foto. 3). Doğu cephede bulunan ve harime açılan üç pencere yine taş söveli ve yuvarlak kemerlidir. Zemin seviyesindeki üç taş söveli dikdörtgen açıklık kuzey cephenin zemin seviyesindeki açıklıkları hatırlatmakta olup aynı mekâna ait unsurlardır (Lev. 10: Foto. 4). Güney cephede zemin seviyesinde iki adet dikdörtgen pencere yer alır. Harim seviyesinde ise yine kuzey ve doğu cephelerde olduğu gibi taş söveli ve yuvarlak kemerli iki pencere bulunmaktadır. Bu cephenin batısında, saçak seviyesi daha düşük kotta olan harimin batısındaki mekânın güney duvarı yer almaktadır (Lev. 10: Foto. 5).

Naturzade Camii'nin harim girişi batı cepheden sağlanmıştır. Cephenin güneyinde okuma odası olarak tanımlanan bir mekân bulunur. Güney duvarında bir mihrap olan bu bölümün duvar kalınlığı ve kuzeyindeki kapı ve pencere formu yapının harimindeki

düzenlemeleri hatırlatmaktaysa da, uygulamanın ilk yapıdan olmadığı, muhtemelen bu alanda yer alan açık soncemaat yerinin kapatılması ile mekânın elde edildiği tahmin edilmektedir (Lev. 10: Foto.6). Batı cephenin güneyindeki kapatılmış soncemaat yeri olarak adlandırabileceğimiz bu mekân ile cephenin kuzey ucunda yer alan minare kürsüsü arasında üçgen alınlıklı sundurmaya sahip basık kemerli harim girişi bulunmaktadır. Dokuz basamaklı mermer kaplı merdiven ile ulaşılan bu girişin betonarme malzemeli ve üçgen alınlıklı sundurması, muhtemelen ya okuma odası olarak adlandırılan mekânın ilavesinin yapıldığı dönemde ya da daha sonraki bir zamanda yapılmış olmalıdır (Lev. 10: Foto. 7).

Oldukça sade bir düzenlemeye sahip harimde pencere açıklıkları itibariyle bir düzenden bahsetmek zordur. Harim göz hizasında olmak üzere; kuzeyde iki (Lev. 11: Foto. 8), doğuda üç (Lev. 11: Foto. 9), güneyde iki (Lev. 11: Foto. 10) ve batıda üç (Lev. 11: Foto. 11) açıklık yer almaktadır. Bunlardan batı cephenin kuzeyinde yer alan açıklık kapı olup diğerleri pencere şeklinde düzenlenmiştir. Harimin doğu ve batı duvarlarında yer alan açıklıklar neredeyse karşılıklı bir yerleşim aksında olsalar da kuzey ve güneydeki pencereler için aynı tespiti yapmak zordur. Kuzeyde yer alan alt sıradaki iki pencere cephenin bir miktar doğusuna kaydırılmıştır. Üst seviyedeki üç ışıklık ise nispeten daha düzenli bir yerleşim gösterir. Ancak güney cephede yer alan mihrabın sağında ve solundaki iki pencere için durum farklıdır. Kible duvarının doğusundaki pencere yapının güneydoğu köşesinden uzaklaştırılmış, batısındaki pencere ise aksine kible duvarının batı köşesine yaklaştırılmıştır. Bu düzensizliğin nedeni, ancak, birçok yapıda göz ardı edilen minber ve vaaz kürsüsünün yerleştirilmesi konusu ile açıklanabilir. Harim mekânlarında kible duvarının doğusunda yer alan vaaz kürsüsü bu yapıda da aynı noktadadır. Vaaz kürsüsü, merdiveni ile birlikte, bu alanda boş bırakılan yere sığdırılmış düzgün bir görüntü elde edilmiştir. Genel olarak minberler ya mihrabın hemen sağına ya da harimin güneybatı köşesine yerleştirilmektedir. Bu uygulama sırasında ne yazık ki pencere düzenlemelerine de dikkat edilmemektedir. Naturzade Camii'ndeki uygulamaya baktığımızda, sanki mihrabın batısında yer alan pencere batıya kaydırılarak minbere yer bırakılmıştır. Ancak, yukarıda da bahsettiğimiz gibi minber harimin güneybatı köşesindeki pencereyi kapatmasına rağmen yine de bu köşeye yerleştirilmiştir. Aslında Naturzade Camii'nin kible duvarında görülen ve ilk etapta yadırganan bu düzensizlik, işlevsel bir düzenin elde edilmesine yönelik bir hassasiyetin sonucu olarak değerlendirilmektedir.

Kible duvarının ortasındaki yarım daire kesitli mihrap nişi iri bitkisel süslemeli alçı malzemeli tepeliği ile dikkat çekmektedir. Tepeliğin ortasında yer alan çiçek motiflerinden oluşan oval çelenk düzenlemesi aynı zamanda yazı kartuşu olarak değerlendirilmiştir (Lev. 11: Foto. 12,13). Minber ve vaaz kürsüsü ahşap malzemeli olup dikkate değer bir özellik taşımamaktadır.

Harimde dikkat çeken bir diğer ayrıntı ahşap tavanın merkezindeki dikdörtgen göbek düzenlemesidir. Çökertme içine yerleştirilmiş oval göbek, ışınal bir düzenleme arz eder (Lev. 12: Foto. 14). Harimin kuzey duvarı boyunca uzanan mahfil katına ulaşım, mekânın kuzeybatı köşesindeki ahşap merdiven ile sağlanmıştır. Dekoratif ve başlıklı kare kesitli iki ahşap destek ile taşınan mahfil katı ahşap paravanlarla gizlenmiş ve kadınlara tahsis edilmiştir (Bk. Lev. 11: Foto. 8).

Naturzade camiinde en dikkat çeken uygulama yapı ile minarenin aksiyal açıdan uyumsuzluğudur. Bugün beş kenarı algılanan ve her kenarında birer yuvarlak çökertme kemeri bulunan minarenin üç kenarı harim duvarları içine gizlenmiştir. Silindirik gövde ve kirpi saçak geçişli şerefe erken tarihe işaret etmektedir (Lev. 12: Foto. 15,16). Dolayısıyla minare hem yapı ile olan ilişkisi hem de niteliği itibarıyla bugünkü yapı ile çağdaş değildir. Aynı tespit yapı hakkında 1965 yılında düzenlenen eski eser fişinde de yapılmıştır (Lev. 12: Foto. 17). Belgede, yapının minare üslubuna göre 16. yüzyılda inşa edilmiş olabileceği tahmininde bulunmaktadır. Harimin ise 20. yüzyılda yenilediği ifade edilmektedir.

Naturzade Camii ile ilgili ikinci belge 1972 tarihli yine bir eski eser fişidir. Bu belgede avlu girişi üzerindeki kitabeden bahsedilmekte ve buna göre yapının H. 1291 / M. 1875 yılında Hacı Mustafa Efendi tarafından yıktırılıp yeniden yaptırıldığı ifade edilmektedir. 1972 tarihi itibarıyla de harimin tavan ve tabanında yer yer çökme tehlikesinden bahsedilmektedir. Ayrıca yapının kuzeyinde medresesinin bulunduğu ve bugün bu yapının imam evi olarak kullanıldığı ifade edilmektedir (Lev. 12: Foto. 18). Yapı bugün halen ayakta ve farklı amaçla kullanılmaktadır. Avlu girişi üzerinde yer alan kitabe ile ilgili de iki "Vakıf Eski Eser Kitabe Fişi" düzenlenmiş olup, okunuşu ve tercümesi verilmiştir (Lev. 12: Foto. 19,20).

Münir Aktepe de yapı ile ilgili bilgiler vermektedir. Söz konusu kitabenin okunuşunu daha doğru bir imla ile kaleme alan Aktepe, yapının ilk banisi Naturzade

hakkında bazı araştırmalar yapsa da kesin bir sonuç elde edememiş ve yıkılan ilk yapının 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın başına tarihlenebileceğini ifade etmiştir²⁰. Buna göre avlu girişi üzerinde yer alan kitabenin Aktepe tarafından okunuşu ve eski eser fişindeki tercümesi şu şekildedir (Lev. 12: Foto. 21):

Okunuşu:

*Ey zümre-i ehli salâh ey cümle-i erbâb-ı din / Gösterdi
vechin şâhid-i tevfiğ-i Rabbü 'l-alemin.*

*Sakf ü cidârı şakk olub etmişdi meyl-i inhidâm / Natur-zâde
câmi 'i mânend-i kalb-i âşikîn.*

*Tecdide Hâcî Mustafâ Efendi kıldı ihtimâm / Yıkıdı esasından
olup eltâf-ı hakdan müste'in*

*Râh-ı rizâda eyledi bezl-i nükûd-ı bi-şümâr / Bu nev ibâdet-
haneyi yaptırdı bu tarz-ı behîn*

*Amâl-i mâfi 'l-bâline mevlâ muvaffak eyleyüb / Dünya ve
ukbâda hemân lütfiyle etsün kâm-bîn.*

*Nûri dedi târih-i tam inşâsı buldukda hitâm / Bu secde-gâh-ı
müslimîn itmam olundu pek raşin.*

1291²¹

Tercüme:

*Ey doğru cemaat, ey dindarlar / Allahın yardımı ile cami
güzel çehresini gösterdi.*

*Âşıkın kalbine benzeyen Naturzade Camiinin çatısının istinat
ettiği duvarları yıkılmaya yüz tutmuştu.*

*Hacı Mustafa Efendi haktan yardım isteyerek camii
temelinden yıktı ve gayretle çalışarak yeniledi.*

*Rızası ile pek çok para harcayarak bu yeni ibadethaneyi sade
bir tarzda yaptırdı.*

*Allah gönüldeki isteklerde başarılı etsin / Dünya ve ahirette
mutlu kılsın.*

*Müslümanların bu secdegâhı pek sağlam olup inşası
tamamlandığında nurla tarihini dedi.*

1291²²

Bir başka kaynakta, H. 1298 tarihli bir salnameden bahsedilmekte ve bu salnamede Naturzade'nin H. 1248 / 1832-1833 yılında vefat ettiğinin belirtildiği ifade edilmektedir²³. Bu bilgilerden hareketle Aktepe'nin de tahmin ettiği gibi bugünkü Naturzade Camii'nin H. 1291 yılında yenilenen yapı olduğu, ilk yapının kitabe levhasında da belirtildiği gibi Naturzade tarafından yaptırılan yapı olduğu ve temellerine kadar yıkılan bu yapının 18. yüzyıl ikinci yarısı ile

²⁰ Münir Aktepe, "Osmanlı Dönemi İzmir Cami ve Mescidleri Hakkında Ön Bilgi II", Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 3-4, 1973-1974, s.127-129.

²¹ Münir Aktepe, "Osmanlı Dönemi İzmir Cami ve Mescidleri Hakkında Ön Bilgi II", Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 3-4, 1973-1974, s.127-128.

²² Foto. 19'da verilen eski eser fişinden.

²³ İnci Kuyulu Ersoy, "Dinsel Yapılar Mimarisi I; Cami ve Mescidler", İzmir Kent Ansiklopedisi Mimarlık I, İzmir 2013, s. 89122.

İZMİR TARİHİ KENT MERKEZİNDE BULUNAN CAMİ VE MESCİTLERDEN ÖRNEKLER

Fotoğraf 1

Fotoğraf 2

Fotoğraf 3

Fotoğraf 4

Fotoğraf 5

Fotoğraf 6

Fotoğraf 7

Fotoğraf 8

Fotoğraf 9

Fotoğraf 10

Fotoğraf 11

Fotoğraf 12

Fotoğraf 13

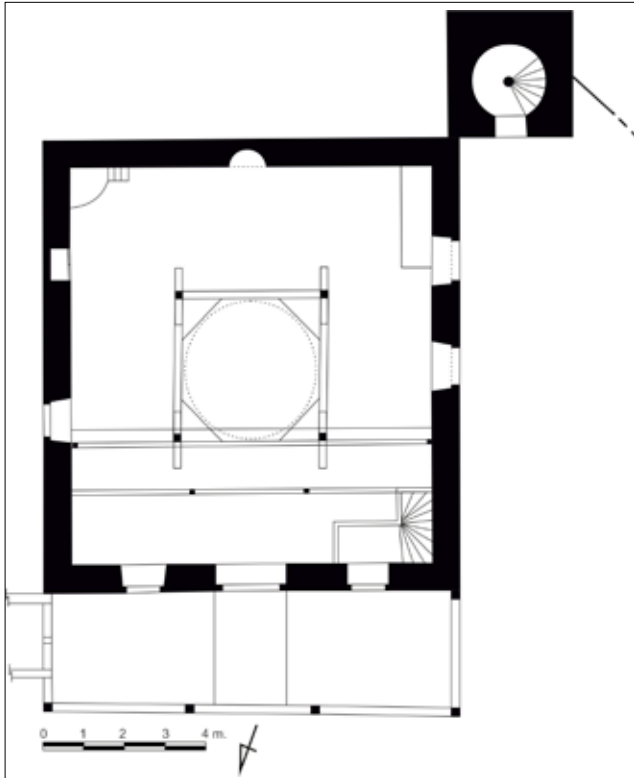
19. yüzyıl ilk çeyreğinde yapılmış olabileceği ileri sürülebilir. Ancak yukarıda da bahsedildiği gibi minarenin mevcut durumu ve mimari özellikleri itibarıyla ilk yapıdan yani Naturzade tarafından yaptırılan camiden kalma olduğu söylenebilir.

V. Ahşap Kubbeli Camiler

V.I. Karakol (Hacı Halil Efendi) Camii

Tuzcu Mahallesi 756 sokak 2 numarada bulunan ve tapunun 68 pafta, 463 ada 2 parselinde kayıtlı cami bugün halen ibadete açık ve bakımlı durumdadır (Şek. 6). İkiçeşmelik yokuşunda konumlanmış yapının son cemaat yerine kot farkı nedeniyle iki yönlü bir merdivenle ulaşılmaktadır. Kuzeyde yer alan avlu, eğim nedeniyle yaklaşık 3 m. daha düşük kottadır. Avluya kuzeydoğuda bulunan ana girişten ve batıda bulunan tali girişten ulaşılmaktadır (Lev. 13: Foto. 1).

Avlunun kuzey girişi, 5 basamaklı bir merdivenle ulaşılan düz bir sahanlığa sahiptir (Lev. 13: Foto. 2). Basamaklarla ulaşılan düz sahanlığın iki parçadan oluşan mermer bloklarla kaplandığı görülmektedir. Perde motifli düzenlemeler ve iri bitkisel motiflerle bezeli iki parça halindeki kaplamadan büyük olanının bir çeşme aynası, diğerinin de muhtemelen çeşme yalağının ön yüzü olduğu tahmin edilmektedir.

Şekil 6 - Karakol (Hacı Halil Efendi) Camii, rölöve. / Karakol (Hacı Halil Efendi) Mosque, architectural survey.

Yapı çevresinde yapılan araştırma neticesinde yöre sakinlerinin verdiği bilgiler doğrultusunda avlunun batı girişinde bir çeşme olduğu, ancak söz konusu çeşmenin bugüne ulaşamadığı bilgisi elde edilmiştir. Dolayısıyla Karakol Camii'nin batı avlu girişinde yer alan çeşmenin işlevini yitirmesi nedeniyle süslemeli parçalarının kuzey avlu girişinde değerlendirildiği akla gelmektedir (Lev. 13: Foto. 2,3,4,5).

Yuvarlak kemerli kuzey avlu girişinden ulaşılan dar bir koridor vasıtasıyla öncelikle alt kotta yer alan avluya (Lev. 13: Foto. 6) bu kottan da iki yönlü merdiven ile soncemaat yerine ulaşılmaktadır (Lev. 13: Foto. 7). Kare kesitli dört ahşap destekli ve düz ahşap tavanlı bir düzenleme arz eden soncemaat yerinin doğu ucunda soncemaat yerinden ulaşılan imam odası bulunmaktadır (Lev. 13: Foto. 8). Bu kurgunun cami ile organik bir bağı bulunmamaktadır. Caminin doğu duvarı kısmen diğer yapılarla kapatılmış durumdadır. Güney cephe de benzer şekilde kapalı durumdadır. Batı cephe ise küçük bir iç avlu şeklinde düzenlenmiş olup içinde sonradan inşa edilmiş niteliksiz yapıları barındırmaktadır. Yapının güneybatı köşesinde, camiden bağımsız bir kurguya sahip minare kürsüsü bulunmaktadır (Lev. 13: Foto. 9). Kare kürsü üzerinde yükselen silindirik gövdeye ve tek şerefeye sahip özgün halini büyük oranda koruduğu anlaşılan minarenin, dış ve içbükey kıvrımlı şerife geçişi ve kurşun kaplı kubbeli petek örtüsü dikkat çeken önemli özelliklerdir (Lev. 14: Foto. 10,11). Ayrıca kürsüden gövdeye geçiş bölümü olarak bilinen pabuçun baklava dilimli düzenlemesi özgün bir uygulamadır (Lev. 14: Foto. 12).

Yapının kuzey cephesi ortada bir giriş ve iki yanında birer pencere düzenlemesine sahipken bugünkü durum; doğuda dikdörtgen şekilli bir pencere (Lev. 14: Foto. 13), ortada yine dikdörtgen şekilli üzerinde balkonsuz bir mükebbire açıklığı bulunan harim girişi (Lev. 14: Foto. 14) ve batıda ise harimdeki mahfil katına dışardan ulaşımı sağlayan kapıya dönüştürülmüş bir pencere açıklığı şeklindedir (Lev. 14: Foto. 15).

Karakol Camii kible duvarına dik yerleştirilmiş dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Düz ahşap tavanlı örtünün merkezinde yer alan dört ahşap desteğe oturtulmuş ahşap kubbe, üzerinde yuvarlak ışıklıklar bulunan yüksek sekizgen kasnağa oturtulmuştur (Şek. 1, Lev. 14: Foto. 16). Harimin kuzey duvarı boyunca uzanan son cemaat yeri iki kademeli bir destek düzenlemesine sahiptir. Güneyde kubbe desteklerine ve ayrıca daha ince iki ahşap desteğe oturan mahfilin girişi yukarıda da değinildiği

gibi harimin kuzeybatısındaki pencerenin kapıya dönüştürülmesi ile harimden koparılmıştır (Lev. 14: Foto. 17).

Karakol Camii'nin harim pencere düzenlemesi bir bütünlük arz etmemektedir. Kuzey cephede yukarıda değinilen iki dikdörtgen pencerenin benzeri harimin doğu duvarının kuzeyinde sadece bir pencere olarak uygulanmıştır. Duvarın güneyinde, simetriye göre pencere olması gereken noktada küçük bir dolap nişi yer almaktadır (Lev. 14: Foto. 18). Harimin kible duvarında ise üst seviyede yer alan ve oldukça dekoratif alçı renkli camlı içlikleri bulunan üst seviyedeki yuvarlak ışıklıklar haricinde herhangi bir açıklık bulunmamaktadır (Lev. 15: Foto. 19, 20). Bu duvarın batısında yer alan ahşap minber herhangi bir özellik arz etmez. Doğuda ise yine basit bir vaaz kürsüsü yer almaktadır.

Harimin doğu cephesindeki pencere uygulaması ise diğerlerinden farklıdır. Taş söveli ve yuvarlak kemerli pencereler muhtemelen ilk yapıdan kalma olup değişmemiştir (Lev. 15: Foto. 21,22).

Karakol Hacı Halil Efendi Camii'nin inşa tarihi ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Yapıda herhangi bir kitabe de mevcut değildir. 1960 ve 1970'li yıllarda hazırlanmış eski eser fişlerinde yapının 16. yüzyıla ait olduğu belirtilse de herhangi bir belgeden bahsedilmemektedir (Foto 23,24).

Münir Aktepe, çalışmasında Hacı Halil Efendi Camii ya da Karakol Camii olarak bilinen yapıyı Ahmed Ağa Camii olarak adlandırmakta ve İzmir Müzesinde ve Ankara Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ndeki kayıtlarda Halil Efendi Camii olarak adlandırıldığını ve bunun nedenini anlayamadığını ifade etmektedir. Yazar 1842 ve 1845 tarihlerine ait hitabet tevcihi kayıtlarından caminin ibadete açık olduğunun anlaşıldığını ifade etmekte ve ileride yapılacak araştırmaların yapı ile ilgili net bilgiler verebileceğine değinmektedir²⁴.

Avlunun kuzeybatı köşesinde yer alan incir ağacının altında tespit edilen bir kitabe levhası ve silindirik mezar taşı bir belge niteliği taşımaktadır. Kırık ve oldukça yıpranmış olan ve bir yatıra ait olduğu düşünülen mezar taşının üzerinde H. 1221 / M. 1806-1807 tarihi bulunmaktadır (Lev. 15: Foto. 25). İki satırlık istif yazılı kitabe levhası ise oldukça sağlam durumdadır (Lev. 15: Foto. 26).

Kitabe levhasında yazılı bilgiler şu şekildedir:

Okunuşu

Kad büniyye ve amara hēzihi 'l-mescdü 'l-câmi' li-marzatillahi teâla

Hacı Ahmed bin Bekri fi tarih sene sitte aşer ve tis'a mie

Tercüme

Bu cami Allahın rızası için bina edildi.

Hacı Ahmed bin Bekri fi tarihi sene dokuz yüz on altı (H. 916)

Buna göre kitabeden bir camiye ait olduğu ve Bekir oğlu Hacı Ahmed tarafından M.1510-1511 tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bu kitabenin bugünkü adı ile Karakol Hacı Halil Efendi Camiine ait olma olasılığı hakkında net bir görüş ileri sürmek mümkün olmasa da Aktepe'nin yapıyı Ahmed Ağa Camii olarak nakletmesinden ve Hacı Halil Efendi tanımlamasından duyduğu rahatsızlıktan hareketle ve kitabede de Ahmed adının geçmesinden yola çıkarak tespit edilen kitabenin bu camiye ait olma olasılığının yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Yapının bugünkü mevcut durumu da dikkate alınarak, çeşitli dönemlerde tadilat geçirdiği söylenebilir. Örneğin kuzey ve doğudaki pencere ile batı cephedeki pencerelerin form olarak uyumsuzluğu, soncemaat yerinin çatısı itibariyle elden geçmişiği ve kapsamlı müdahale gördüğü izlenimi, kitabenin onarımlar sırasında tekrar yerine yerleştirilmediği tahminini akla getirmektedir -ki benzer durumlar bugün bile yaşanabilmektedir.

Sonuç olarak tespit ettiğimiz kitabe eğer bu yapıya ait ise; öncelikle yapıyı Aktepe'ye benzer olarak Ahmed Ağa ya da kitabeye göre daha doğru bir yaklaşımla Hacı Ahmet Camii olarak adlandırmak yerinde olacaktır. Ayrıca, yapı, yine kitabeden hareketle bugün İzmir'in ayakta olan ve bilinen en eski camisi olarak tanımlanabilir.

²⁴ Aktepe, a.g.e., s. 92.

Fotoğraf 1

Fotoğraf 2

Fotoğraf 3

Fotoğraf 4

Fotoğraf 5

Fotoğraf 6

Fotoğraf 7

Fotoğraf 8

Fotoğraf 9

İZMİR TARİHİ KENT MERKEZİNDE BULUNAN CAMİ VE MESCİTLERDEN ÖRNEKLER

Fotoğraf 10

Fotoğraf 11

Fotoğraf 12

Fotoğraf 13

Fotoğraf 14

Fotoğraf 15

Fotoğraf 16

Fotoğraf 17

Fotoğraf 18

Fotoğraf 19

Fotoğraf 20

Fotoğraf 21

Fotoğraf 22

Fotoğraf 25

Fotoğraf 26

T. C. **YAKUPLAR Genel Müdürlüğü** Dosya No. : İl : **İzmir**
 İlde ve Yapı İşleri Dairesi Kirahe No. : İlçe : **Horozan**
 İBİDE VE ESKİ ESER FİZİ Arşiv F. No. : Nahiyesi :

Eserin adı : **(İsim ve Sıbratları) Hacı Halil Efendi Camii (Karakol Camii)**
 Bulunduğu yer : **(Makam, sokak, köy, kaza No) Horozan Mahallesi, 756. Sokak Kat:2**

Yapıldığı tarih ve devri : **Osmanlı, 16. Yüzyıl**
 Mimari : **Hacı Halil Efendi**
 Mimar ve Usta :

Kitabenin :
 (Varsa esatiline göre yazılacaktır) Kitabesni yoktur.
 Esatiline teşkilatındaki vakıfı : Defter No. Sahife No.

Eserin mimari özellikleri : **Camii sadece bir teras üzerindedir. Küçük kare bir yapıdır. Halk dilinde "Karakol Camii" olarak da anılmaktadır. İnşaat malını dikdörtgen planlıdır. Çatısının üzerinde küçük bir kubbe olup kubbeye ışık tenini için yuvarlak açıklıklar vardır. Sadece tekniğin kaideli ve sekiz yanalıdır. Duvarların üstünde kemerli bir sıra bulunmaktadır. Ahşap tahtalıdır. Kibris nişi sade olup profilli yuvarlak kemerlidir. Minberi ahşaptır. Ön duvarında olan bey perçemli vardır. Penceresizdir. Çatı cephesinde yuvarlak kemerli, dışarıya ise dışa çıkıktır. Kibris duvarında ayrıca (Sivri) say. 24 Esrin önemli detaylar ve onarım yapıları :**

Eserin mevcut durumu : **Camii iyi durumda olup inşaatı açıktır.**

Tarihi ve kadastre kaydı : **(Mevki ve sınırlarını gösteren da kağıtları) Parsel 66, ada 63, parcel II, 30/1/1/1/1/1/1/1/1/1/1**
 Çevre hakkında bilgiler : **(Etrafında istinâk kanunu var mıdır) Camii batısındaki avluda bulunur iki odanın yakıtını içerir.**
 Fotoğraf adı :
 Plan, kesit, cephe adı :

NOTİTTE : **Baki eserdir. Korunması gereklidir. Tescilli yapıdır. Gözetim geçiren**
 25 / 3 / 1972 / 19 / **Osmanlı / 19**
 Saygı Uzmanı : *(İmza)*

Fotoğraf 23

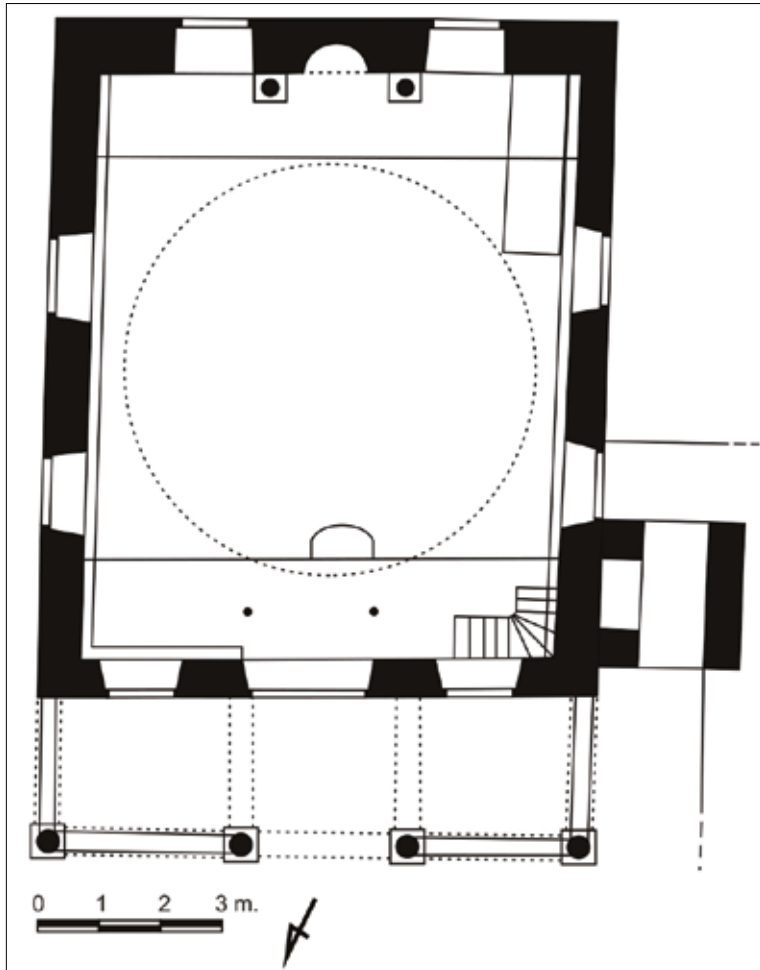
TÜRKİYE İÇİŞLERİ VE MİLLÎ HİZMET BAKANLIĞI						ANİT					
1. Adres : Horozan Mahallesi, 756. Sokak Kat:2						2. Anıtın Türü : Yakınlık					
3. Anıtın İsmi : Hacı Halil Efendi Camii						4. Anıtın Tarihi : Osmanlı, 16. Yüzyıl					
5. Anıtın Yapıldığı Yer : Horozan Mahallesi, 756. Sokak Kat:2						6. Anıtın Boyutları : 2,5 x 2,5 x 2,5 m.					
7. Anıtın Durumu : İyi durumda						8. Anıtın Korunması : Yakınlık					
9. Anıtın Çizimleri : (Çizimler)						10. Anıtın Fotoğrafları : (Fotoğraflar)					
11. Anıtın Açıklaması : Eserin mimari özellikleri...						12. Anıtın Durumu : İyi durumda					
13. Anıtın Tarihi : Osmanlı, 16. Yüzyıl						14. Anıtın Çizimleri : (Çizimler)					
15. Anıtın Fotoğrafları : (Fotoğraflar)						16. Anıtın Açıklaması : Eserin mimari özellikleri...					

Fotoğraf 24

V.II. Mumyakmaz Hacı Veli Camii

Tilkilik Caddesinde yer alan cami halen ibadete açık durumda olup yapısal niteliklerini koruyarak bugüne ulaşmıştır. Kible duvarına dik dikdörtgen plan şemasına sahip yapı 1960'lı yıllara kadar ticarethane olarak kullanılmıştır. Bu nedenle yapıda gerçekleşen en önemli değişiklik zemin kotunun yaklaşık 60 cm. düşürülmesi işlemidir (Şek. 7).

Kuzey cephesi Basmene'den başlayarak İkiçeşmelik Caddesine kadar uzanan ve eski İzmir'in en önemli sokaklarından biri olan Tilkilik Caddesine açılan (Lev. 16: Foto. 1) mescidin adı çevre sakinlerinin anlatımlarına göre bir kerametten kaynaklanmaktadır. Mezarının caminin doğusundaki dut ağacının dibinde olduğu ifade edilen (Lev. 16: Foto. 2) Hacı Veli, caminin hem banisi hem de imamıdır. Dilden dile dolanan tevatüre göre; Hacı Veli bir gün yastı namazında cemaatin dışarda beklediğini görür ve sorar neden dışardasınız?. Cemaat; "içerisi karanlık mum kalmamış" cevabını verince Hacı Veli haydi

Şekil 7 - Mumyakmaz Hacı Veli Camii, rölöve. / Mumyakmaz Hacı Veli Mosque, architectural survey.

bakalım buyurun içeriye diyerek cemaati camiye alır. İçeri giren cemaat her tarafı aydınlık görünce Hacı Veli'nin önemli bir zat olduğunu anlar ve o günden sonra mescidin adı Mumyakmaz Hacı Veli Mescidi olarak anılır.

Yapının doğu, güney ve kuzey cepheleri açık, batı cephenin güney yarısı ise bugün kapalı durumdadır. Doğu cephede, yaklaşık olarak cephenin ortasına yaklaştırılmış dört açıklık dikkat çekmektedir. Her biri taş sövelerle oluşturulmuş bu dört açıklıktan ikisi altta, ikisi de üst kottadır. Alt kotta yer alan ve daha büyük olan pencereler basık kemerli bir düzenlemeye sahiptir. Kilit taşları hafifçe dışarıya doğru çıkıntı oluşturan profilli başlıklarla hareketlendirilmiştir. Üst seviyede yer alan açıklıklar ise daha küçük olup yuvarlak kemerlidir. Söveleri dışında herhangi bir özellik arz etmezler (Lev. 16: Foto. 3). Bu düzenleme aynı şekilde yapının batı cephesinde de uygulanmıştır.

Güney cephe de ana hatlarıyla benzer bir düzenlemeye sahiptir. Ancak bu cephede basık kemerli ve taş söveli alt iki pencerede kilit taşı vurgusu görülmez. Bu pencerelerin hemen hemen üst hizalarında yer alan açıklıklar ise "öküzgözü" olarak adlandırılan taş söveli yuvarlak ışıklıklar olarak düzenlenmiştir (Lev. 16: Foto. 4). Doğu ve güney cephede saçak geçişi köşeli bir çıkıntıdan ibarettir. Saçak geçişi olarak adlandırılan duvarın en üst noktası yapıyı çepeçevre dolanan çizgisel kuşakla vurgulanmıştır. Söz konusu kuşakta gerçekleştirilen bölüntüler estetik açıdan dikkat çekmektedir (Lev. 16: Foto. 5).

Yapının batı cephesinin kuzey yarısı ulaşılabilir. Bu alanda minareye yer verilmiş olup, aynı zamanda tuvaletlere de ulaşım sağlanmıştır. Cephenin kuzey ucuna yerleştirilen kesmetaş malzeme ile inşa edilmiş minare; onaltıgen gövdesi, yivli bir düzenleme arz eden taş malzemeli şerefesi ve korkulukları ile dikkat çekmektedir (Lev. 16: Foto. 6,7). Bugün pek hissedilme de baldaken kurgu üzerinde yükseldiği tahmin edilen minare, bu kurgusal özelliği ile dikkat çekicidir. Ancak dört ayak üzerinde yükselen kurgu, yapılan ilavelerle bugün pek algılanabilir değildir. Camiye bitişik iki ayak arası tuvalet görevlisi için küçük bir bekleme odasına dönüştürülmüştür. Batıdaki iki ayak ise aradaki boşluk doldurularak

bugün bir duvar parçası görünümüne dönüşmüştür. Bu müdahalelerin muhtemelen tuvaletin inşası sırasında yapıldığı tahmin edilmektedir. Genel olarak bakıldığında sıva ve tadilatlar söz konusu minare kaidesi kurgusunu gizlemektedir (Lev. 16: Foto. 8).

Mumyakmaz Camii'nin kuzey cephesinde üç birimli bir soncemaat yeri bulunmaktadır (Lev. 16: Foto. 9). Doğu ve güney cephelerde takip edilen saçak geçişi düzenlemesinin soncemaat yeri saçak geçişinde de yer alıyor olması iki olasılığı akla getirmektedir. İlk olasılık; soncemaat yerinin yapı ile çağdaş olduğudur. İkinci olasılık ise yapılan kapsamlı bir tadilatla soncemaat yerinin ilave edildiği ve tüm cephelerin hem sıva hem de süsleme açısından elden geçirildiğidir. Kuzeyde oldukça yüksek dört sütunla taşınan soncemaat yeri örtüsü bugün itibariyle düz tavadır. Profilli bir tabla şeklinde düzenlenen sütun başlıklarına oturtulmuş basık kemerler malzeme ve uygulama açısından ne yazık ki değerlendirilememiştir. Sütunlar hem kendi aralarında hem de kuzey-güney istikametinde caminin kuzey duvarı ile basık kemerlerle bağlantılı haldedir (Lev. 17: Foto. 10,11).

Kuzey cephede görülen düzenleme simetrik bir uygulama gösterir. Ortada kilit taşı vurgulanmış yuvarlak kemerli ve taş söveli giriş ve bu girişin iki yanında, doğu duvarda bulunan pencerelerle aynı özelliklere sahip birer pencere düzenlemesi dikkat çeker. Cephenin üst kesimi ilginç bir detay ortaya koyar. Harim giriş kapısının üzerinde yer alan yatay dikdörtgen tasarlanmış, ancak bugün herhangi bir yazılı levha içermeyen kartuşun da içinde kaldığı birinci kat seviyesi, ikinci kat seviyesi cephe yüzeyine göre yaklaşık 4-5 cm. daha içerlektir. Yani kuzey cephede yüzey itibariyle bir uyumsuzluk söz konusudur. Üst kademede yani kuzey cephenin ikinci kat seviyesinde yer alan üç adet yuvarlak kemerli ve taş söveli küçük açıklık, yine doğu cephede görülen aynı seviyedeki ışıklık uygulamalarının benzeridir. Dolayısıyla bu tespit, kuzey cephenin ikinci kat seviyesi ile doğu cephenin aynı döneme ait olduğunu kanıtlamaktadır. Bu durumda soncemaat yeri örtüsü altında kalan kuzey cephe üst seviye pencerelerinin dışarı açılan unsurlar olması daha gerçekçi bir yaklaşımdır. Dolayısıyla soncemaat yerinin aşırı yüksek kurgusu ve düz tavanlı örtüsü bize, bu uygulamanın bir dönem eki olabileceğini, belki de ilk soncemaat yeri kurgusunun kuzey cephede tespit edilen kademeli ikinci kat seviyesinde bitirildiğini düşündürmektedir (Lev. 17: Foto. 12).

Harimde dikkat çeken en önemli husus; doğu, batı ve kuzey duvarların alt kesimlerinde bulunan sekilerdir. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu sekiler, yapının ticarethane olarak kullanıldığı dönemde gerçekleştirilen zemin kotu düşürme işleminin bir sonucudur. Yani neredeyse içerde temel seviyesine inilmiştir. Bu nedenle harim pencerelerinin oldukça yüksekte kaldığı görülmektedir (Lev. 17: Foto. 13). İki yanda yüksek bir kaide üzerinde yükselen sütunçeli bir düzenlemeye sahip mihrap nişi yarım daire kesitlidir. Yuvarlak kemerli kavsaranın üzerinde alçı malzeme ile oluşturulmuş basit bit tepelik yer alır. Bu tepeliğin bir miktar gizlediği asıl önemli süsleme detayı mihrap tepeliği hizasında yer alan simetrik olarak yerleştirilmiş yürek motifleridir (Lev. 17: Foto. 14). Benzer düzenleme pencere şeklinde tasarlanmış olan Evliyazade Camiinde bulunmaktadır. Vaaz kürsüsü bulunmayan caminin minberi ahşap malzemeli olup sade bir düzenleme arz etmektedir (Lev. 17: Foto. 15).

Harimde dikkat çeken bir başka uygulama mahfil katıdır. İlk yapıda bulunmadığı tahmin edilen bu uygulamanın ahşap malzemeli olarak yapıya sonradan ilave edildiği, uygulamanın ise oldukça acemice gerçekleştirildiği mahfil katının pencere ve harim giriş aralığı kemerlerini kesmesinden anlaşılmaktadır (Lev. 17: Foto. 16,17). Dikdörtgen plan şemasına sahip harim, ahşap malzeme ile oluşturulmuş ortada bir kubbe, kuzey ve güneyde ise düz tavan şeklinde düzenlemeyi gündeme getirmiştir (Lev. 17: Foto. 18).

1730 tarihli vakfiyeden, yapının Alanyalı Hacı Veli bin Yusuf bin Veli Ağa tarafından müceddeden (yeni baştan) yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen daha önceki yapı yanmış ya da yıkılmış olmalıdır. Yapıya ait birçok vakıf malından ve caminin altında bulunan sebilden bahseden Aktepe, 1825 tarihinde cami imamına yönelik bazı şartların yazıldığı belgeden söz etmekte ve bu tarihte de yapının ibadete açık olduğunun anlaşıldığını ifade etmektedir²⁵.

²⁵ Münir Aktepe, "Osmanlı Dönemi İzmir Cami ve Mescidleri Hakkında Ön Bilgi", Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 4-5, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Ağustos 1973-1974, s. 113.

İZMİR TARİHİ KENT MERKEZİNDE BULUNAN CAMİ VE MESCİTLERDEN ÖRNEKLER

Fotoğraf 1

Fotoğraf 2

Fotoğraf 3

Fotoğraf 4

Fotoğraf 5

Fotoğraf 6

Fotoğraf 7

Fotoğraf 8

Fotoğraf 9

Fotoğraf 10

Fotoğraf 11

Fotoğraf 12

Fotoğraf 13

Fotoğraf 14

Fotoğraf 15

Fotoğraf 16

Fotoğraf 17

Fotoğraf 18

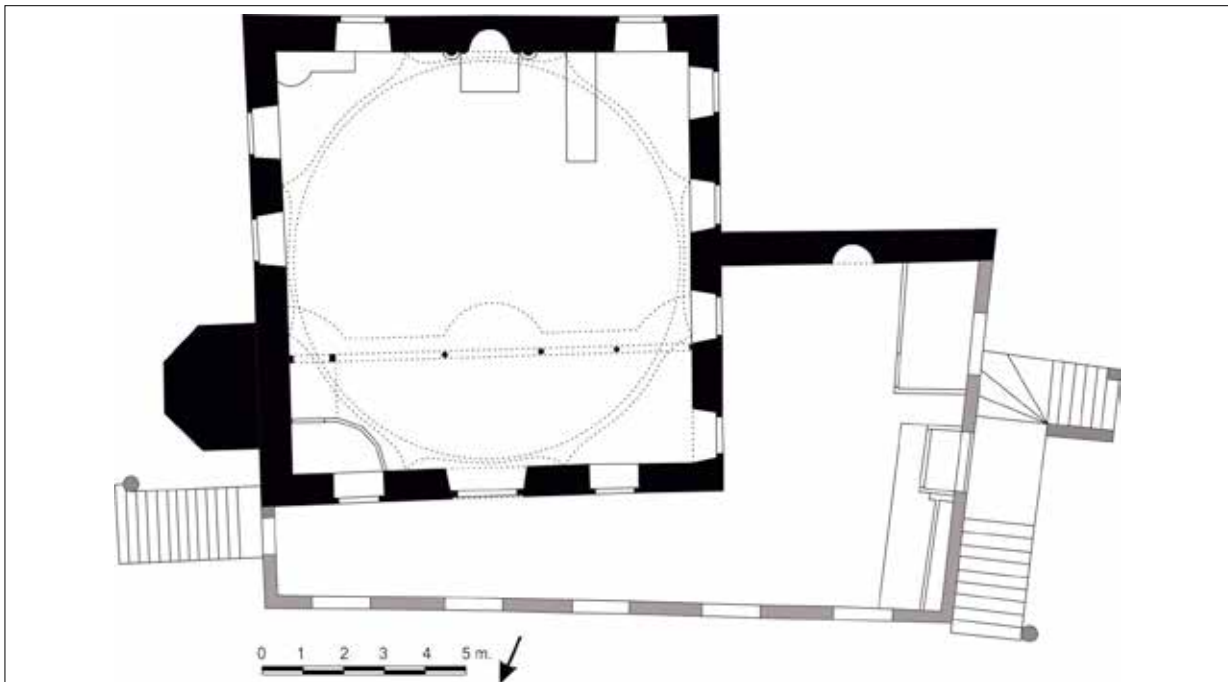
V.III. Namazgâh Pazaryeri Camii

Pazaryeri Mahallesiindeki yapı, 148 pafta, 1551 ada, 24 parselde yer almaktadır. Fevkani bir görünüme sahip yapı kuzey ve batısına inşa edilen betonarme soncemaat yeri nedeniyle orijinal görünümünü büyük ölçüde yitirmiştir (Lev. 18: Foto. 1). Neredeyse bir normal kat yüksekliğine sahip yüksek bir bodrum katı olarak da adlandırılabilir bir kurgu üzerine inşa edilen yapının güney cephesi bugün zemin kat seviyesi itibarıyla binalar tarafından kapatılmıştır. Cephenin güneyinde harime açılan dört açıklıktan ikisi altta ikisi de üstte yer almaktadır. Alt seviyedeki açıklıklar taş söveleri ve dikdörtgen formları ile birer pencere açıklığı olarak inşa edilmiştir. Üstte yer alan ve alt pencerelerle aynı aksta yerleştirilen açıklıklar ise daha küçük ebatlı olup yuvarlak kemerli ışıklıklar olarak düzenlenmiştir. Söz konusu açıklıkların dışlıkları yuvarlak ışık gözlerinden oluşmaktadır. Bugün ilaveler nedeniyle cephenin ortasında kalan, ancak harimin doğu cephesinin kuzeyine yerleştirilmiş minare silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. Beş kenarı algılanabilen kürsünün üç kenarı beden duvarı içine gizlenmiştir. Kürsünün üst seviyesinde, yapının saçak seviyesine yakın bir noktada yer alan sağır kemerler dekoratif bir görünüm oluşturmaktadır. Doğu cephenin kuzeyinde soncemaat yerine açılan kapıya ulaşan 12 basamaklı bir merdiven yer almaktadır (Lev. 18: Foto. 2).

Kuzey cephenin zemin kat seviyesindeki bazı kapı ve pencere açıklıkları muhtemelen ticari amaçla kullanılmış birimlerdir. Cephenin ikinci kat seviyesi ise yukarıda da bahsedilen kapatılmış soncemaat yerinin duvarı olarak değerlendirilebilir. Beş pencere açıklığına sahip cephe sade bir görünüm arz eder (Lev. 18: Foto. 3).

Yapının batı cephesi ana girişin de yer aldığı cephe konumundadır. Zemin kat seviyesindeki kuzey ve batıya inen çift yönlü merdivenden, önce bir sahanlığa ve ardından da bir kapı vasıtasıyla yine betonarme malzeme ile kapatılmış soncemaat yerine ulaşılmaktadır. Merdivenin güneyinde, zemin kat seviyesinde bir kapı ve hemen bitişiğinde ise cephenin güneyinde oluşmuş küçük bir boşluğa açılan bahçe kapısı bulunmaktadır. Sonradan inşa edilen betonarme yapılar nedeniyle oldukça zor algılanan batı cephenin güneyinde, doğu cephedeki pencere ve ışıklık uygulamalarının tekrarlayan iki pencere ve iki ışıklık yer alır. Batı cepheye ait diğer pencere ve ışıklıklar kapalı hale dönüştürülmüş soncemaat yerine açılmaktadır. Bu nedenle dışardan algılanmazlar (Lev. 18: Foto. 4). Yapının cepheleri tamamen sıvalıdır. Yer yer sıvası dökülen yerlerden anlaşıldığı kadarıyla; yapının kabayonu taş ve tuğla malzeme ile minare gövdesinin ise tamamen tuğla malzeme ile inşa edilmiştir.

Kare bir planşemasına sahip harim, yüksek bir kasnak üzerine yerleştirilen ve kiremitli çatı ile gizlenen ahşap bir kubbe ile örtülmüştür. Kuzey ve batı cephesinin kuzeyinde yer alan ve bugün yapının estetik algısını da oldukça perdeleyen soncemaat yerinin ilk yapıda muhtemelen açık olduğu ve yazlık namaz kılma mekânı olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Bu tahmini güçlendiren en önemli veri ise soncemaat yeri mihrabının bulunduğu batı cephedeki kalın duvardır (Şek. 8, Lev. 18: Foto. 5). Kapatılmış soncemaat yeri içinde kalan ve dışardan algılanamayan açıklık düzenlemesine bakıldığında; harimin kuzey cephesinde; ortada taş sövelerle oluşturulmuş yuvarlak kemerli ana giriş aralığı, üst hizasında balkonsuz mükebbire açıklığı ve iki yanında doğu ve batı cephelerde görülen açıklık uygulamaları ile aynı özelliklere sahip pencere ve ışıklıklar

Şekil 8 - Namazgah Pazaryeri Camii, rölöve. / Namazgah Pazaryeri Mosque, architectural survey.

yer almaktadır. Ancak kuzey cephenin doğusundaki pencere açıklığı sonraki dönemde mahfil katına ulaşımı sağlayan bir kapıya dönüştürülmüştür (Lev. 18: Foto. 6).

Batı cephenin kuzeyinde de yine harime açılan ikinci bir giriş kapısı bulunmaktadır. Kuzeydekine göre tali bir giriş olarak değerlendirilebilecek batı giriş de yine taş sövesi ve yuvarlak kemeri ile orijinal bir uygulamadır. Üst seviyesinde bulunan, ancak aynı aksta yer almayan ışıklık, diğer cephelerdeki ışıklıkların simetrik bir uygulamasıdır. Hem kuzey hem de batı cephede dikkat çeken en önemli husus, soncemaat yeri tavanı nedeniyle bir bölümü kapatılmış ışıklıklardır. İlk uygulamada soncemaat yerinin muhtemelen eğimli bir çatı ile kapatıldığı, tavan kaplaması olmaması nedeniyle de söz konusu açıklıkların olumsuz etkilenmediği tahmin edilmektedir (Lev. 18: Foto. 7).

Pazaryeri Camii'nin harimi edinilen bilgilere göre 1950'li yıllarda kapsamlı bir müdahale ile süsleme olarak elden geçirilmiştir. Pencere kenarlarında, mihrapta ve kubbede yoğunlaşan kalemişi bezemeler bitkisel karakterlidir. Alt seviye pencere hizasında olmak üzere harim duvarlarının duvar kâğıdı ile kaplandığı görülmektedir.

Harimin kuzeyinde dairesel kesitli ahşap desteklerle taşınan bir mahfil katı yer alır. Ortada yarım, iki uçta çeyrek daire şeklinde güneye doğru balkon oluşturan mahfil katı ahşap kafeslerle gizlenerek kadınlara tahsis edilmiştir (Lev. 19: Foto. 8). Bu birime ulaşım, kuzey cephenin doğusunda yer alan ve kapıya dönüştürülen pencere açıklığından geçilen merdiven sistemi ile sağlanmıştır. Mahfil katının; harime açılan kuzey cephe pencereleri ile ilişkisine bakıldığında orijinal bir uygulama olmadığı ya da yenilediği düşünülebilir. Ayrıca kapıya dönüştürülmüş pencere de bu düşünceyi güçlendirmektedir. Ancak, harimin kuzeydoğu köşesinde yer alan merdiven kurgusunun hem mahfile hem de minare girişine ulaşımı sağlıyor olması (Lev. 19: Foto. 9,10) en azından bu alanda bir merdiven sistemine ihtiyaç olduğunu kanıtlamaktadır. Muhtemelen harimden sağlanan mahfil ve minare ulaşımı pencerenin kullanılması ile soncemaat yerine aktarılmış ve kadınlara tahsis edilen mahfil ulaşımının mahremiyeti sağlanmıştır.

Harimin doğu cephesi, yukarıda da ifade edildiği gibi iki alt ve iki üst olmak üzere dört açıklığa sahiptir. Oldukça basık bir kemer düzenlemesine sahip pencereler bu görünümünü ile diğer örneklerden ayrılır. Işıklıklar, alçı malzemeli içlikleri ve renkli cam ve yazı süslemeleri ile dikkat çekmektedir (Lev. 19: Foto. 11,12). Güney cephede ortada mihrap yer alır. İki yandan sütunçelerle hareketlendirilmiş mihrap tepeliği, alçı malzeme ile oluşturulmuş abartılı irilikte bitkisel süslemelere sahiptir. Mihraba simetrik birer birer pencere ile üst seviyede, biri mihrap ile aynı aksta yer alan üç ışıklık batı cephede yer alan uygulamalar ile aynı

özelliklere sahiptir (Lev. 19: Foto. 13,14). Kible duvarının doğusunda yer alan vaaz kürsüsü, bir bölümü duvar içine gizlenmiş dairesel bir kaide üzerine oturmuştur (Lev. 20: Foto. 15). Mihrabın batısında yer alan ahşap minber sade ancak zarif bir görünüme sahiptir (Lev. 20: Foto. 16).

Harimin batı duvarında görülen pencere düzenlemesi yine ebat itibarıyla diğer cephelerdeki uygulamalar ile benzerdir. Alt seviyede yer alan dört açıklıktan güneydeki üçü pencere, kuzey uçtaki ise kapıdır. Üst seviyede de ışıklık olarak düzenlenmiş dört açıklık bulunur (Lev. 20: Foto. 17).

Harimi örten ahşap kubbe oldukça dekoratif bir görünüme sahiptir. Sekiz bölüme ayrılan ve her bir bölümde madalyonlardan meydana gelen süslemeler yine muhtemelen 1950'lere ait olmalıdır (Lev. 20: Foto. 18). Kubbede en dikkat çekici unsur; köşelerde yer alan basık dekoratif pandantiflerdir. Bu unsurların içleri pandantifin formuna uygun olarak yazı ve bitkisel süslemelerden oluşan bezemelerle hareketlendirilmiştir (Lev. 20: Foto.19, 20).

Namazgâh Pazaryeri Camii'ndeki dikkat çeken en önemli özellik, oldukça simetrik gibi görünmesine rağmen pencerelerin konumlandırılmasındaki düzensizliktir. Örneğin doğu cephede yer alan minare bu cephede yalnızca iki pencere uygulamasını mümkün kılmıştır. Ancak batı cepheye bakıldığında, harim girişi dışında üç pencere düzenlemesine yer verildiği, hatta güneybatı köşedeki pencerelerin oldukça yakın konumlandırıldığı görülmektedir. Güney cephede de yine simetri açısından birlik sağlansa da pencere düzenlemelerinin cephenin batısına kaydırılarak, güneydoğu köşede yer alan vaaz kürsüsüne yer açıldığı görülmektedir (Bk. Şek.8).

Namazgâh Pazaryeri Camii'nin inşa tarihini veya banisini bildiren bir kitabesi bulunmamaktadır. Soncemaat yerinin batı girişinde yer alan bilgilendirme levhasında; yapının diğer adının Namazgâh Camii ve Han-Bey Camii olduğu ifade edilmektedir. Çerkez Hasan Karısı Penbe Vakfına ait olduğu belirtilen yapının Han Bey tarafından muhtemelen 19. yüzyıl sonunda inşa edildiği belirtilmiştir. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün tarihsiz ancak 1970'li yıllara ait matbu eski eser fişinde; yapının yaptıranı Hanbay olarak belirtilmiştir. Kubbe içinin 1956 yılında Gaziantep'li ressam Müslim Görçek tarafından tezyin edildiği ifade edilmektedir. Yine soncemaat yerinin de bu tarihte inşa edildiği ifade edilmektedir (Lev. 20: Foto. 21).

Yukarıda ifade edilen eski eser fişi kaydı dışında yapı ile ilgili bugün itibarıyla tarihlendirmeye ışık tutacak herhangi bir bilgi ya da belgeye ulaşılamamıştır. Dolayısıyla tescil fişinde yapının 19. yy sonunda inşa edilmiş olduğu tahmini şimdilik bizim için de geçerli bir tahmin mahiyetindedir.

İZMİR TARİHİ KENT MERKEZİNDE BULUNAN CAMİ VE MESCİTLERDEN ÖRNEKLER

Fotoğraf 1

Fotoğraf 2

Fotoğraf 3

Fotoğraf 4

Fotoğraf 5

Fotoğraf 6

Fotoğraf 7

Fotoğraf 8

Fotoğraf 9

Fotoğraf 10

Fotoğraf 11

Fotoğraf 12

Fotoğraf 13

Fotoğraf 14

VI. KÂĞİR KUBBELİ CAMİLER

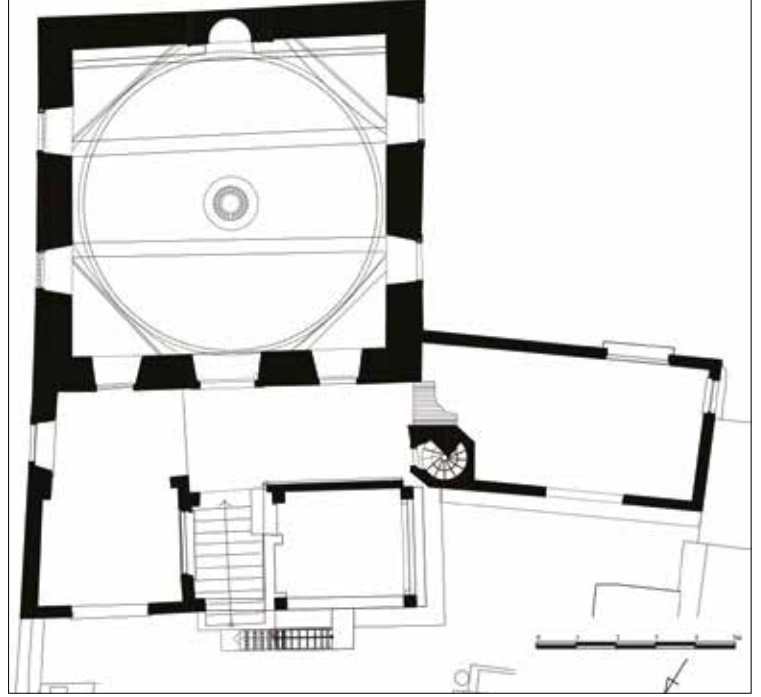
VI.1. Baladur Hacı Mehmet Ağa Camii

Topaltı Mahallesiindeki yapı, tapunun 434 ada 73 pafta 4 parselinde kayıtlıdır. Güneyden kuzeye doğru eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmiş cami fevkani bir görünüme sahiptir. Yakın zamanda restorasyonu gerçekleştirilmiş caminin bazı ilave ve eklentilerden temizlendiği görülmektedir (Şekil 9a-9b). Bulunduğu parselin güneydoğu köşesine yerleştirilmiş yapının kuzey ve batısında avlusu bulunmaktadır. Avlu girişi ise kuzey cephenin ortasına yerleştirilmiş olup girişin batısında, yani avlunun kuzey batı köşesinde hazireye (Lev. 21: Foto. 1) kuzey-doğu köşesinde de sıra musluk tarzında şadırvana yer verilmiştir (Lev. 21: Foto. 2).

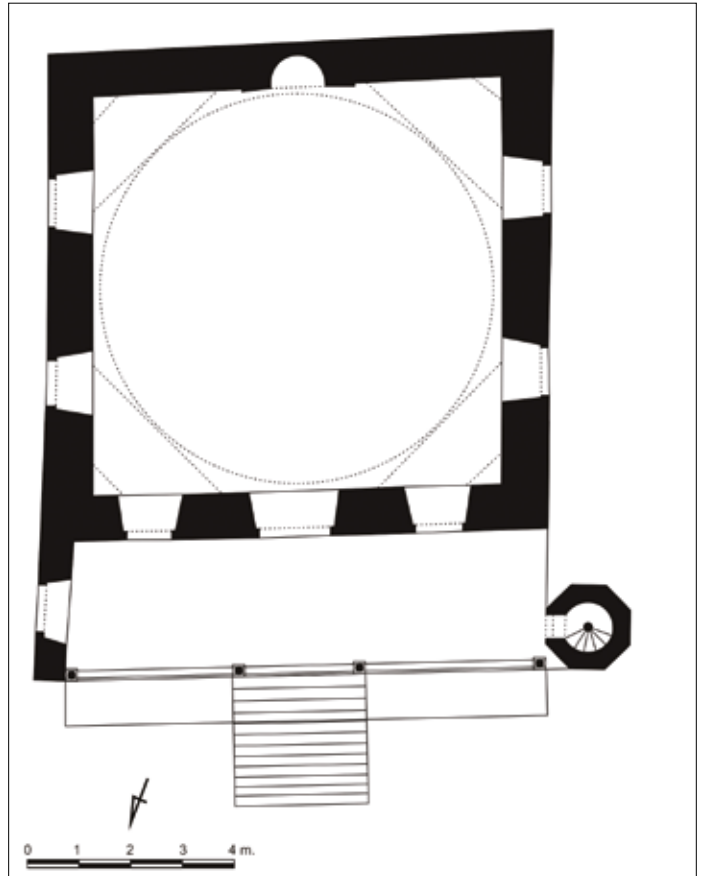
Kare planlı ve kubbeli bir plan şemasına sahip yapı kâgir malzeme ile inşa edilmiştir. Soncemaat yerinin altına denk gelen aksta, normal bir kat yüksekliği kadar olmasa da kuzey cepheye açılan ve ortalarından soncemaat yerine ulaşımı sağlayan merdivenin geçtiği iki mekâna yer verilmiştir (Lev. 21: Foto. 3).

Soncemaat yerine ulaşımı sağlayan merdiven restorasyon çalışmalarında genişletilmiş ve yeniden inşa edilmiştir. Bugün itibariyle yuvarlak kesitli dört ahşap dikme ile taşınan tek yöne eğimli çatı ile örtülü soncemaat yerinin doğu kanadı ortasında yuvarlak kemerli bir pencereye sahip kalın bir duvar ile kapatılmıştır (Lev. 21: Foto. 4). Soncemaat yerinin batı kanadında ulaşımı soncemaat yerine açılan yuvarlak kemerli kapısından sağlanan minare yer almaktadır (Lev. 21: Foto. 5). Yapı kitlesinden kopuk minare sekizgen bir kürsü üzerinde yükselen silindirik bir gövdeye sahiptir. Tek şerefe düzenlemesi kurşun kaplı bir külâh ile sonlanmaktadır (Lev. 21: Foto. 6)²⁶.

Yapının doğu ve güney cepheleri kısmen kapalı durumdadır. Batı cephe ise avluya açılmaktadır. Kuzey cephenin ortasında yer alan kapı açıklığını sınırlayan sövelerin kaide ve başlıkları oldukça sade bir işçiliğe sahiptir (Lev. 21: Foto. 7). Yuvarlak kemerin belirginleştirilmiş kilittaşı, Osmanlı ay-yıldız formu ile hareketlendirilmiştir. Kilittaşının üstüne, tepesi belirginleştirilmiş dairesel bir vurgu ile sonlanan zarif bir tepelik yerleştirilmiştir. Harim girişinin üzerinde, yatay dikdörtgen forma sahip, muhtemelen kitabe boşluğu olarak değerlendirilebilecek bir kartuş bulunmaktadır (Lev. 22: Foto. 8). Giriş açıklığının üstünde, soncemaat yeri örtüsünün üzerinde kalan yine yuvarlak kemerli bir ışıklık bulunmaktadır. Ahşap dışıklara sahip

Şekil 9a - Baladur Hacı Mehmet Ağa Camii, restorasyon öncesi rölöve. / Baladur Hacı Mehmet Ağa Mosque, before restoration architectural survey.

Şekil 9b - Baladur Hacı Mehmet Ağa Camii, rölöve. / Baladur Hacı Mehmet Ağa Mosque, architectural survey.

²⁶ Minarenin ilk halinin kubbeli olduğu görülmektedir (Bk. Münir Aktepe, a.g.e.s.167)

ışıklık içerden alçı konturlu geometrik bölüntülere sahip içlikle kapatılmıştır (bk. Lev. 21: Foto. 3). Girişin her iki tarafında birer pencere açıklığı yer alır. Söve uygulaması kapı açıklığı ile benzer olan pencerelerde tek hareketlilik yuvarlak kemerlerin kilittaşlarının giriş açıklığında olduğu gibi vurgulanmış olmasıdır. Ancak herhangi bir süsleme detayı içermezler (Lev. 22: Foto. 9).

Harim kare planlı ve kubbelidir. Tromp geçişlere sahip kubbenin merkezinde yer alan bitkisel bezemeli göbek, yapıdaki bugün görülebilen tek süsleme ögesidir. Kuzey cephede yer alan ve ayrıntılı olarak tariflenen üst ışıklığın harimin her cephesinde benzer şekilde uygulandığı görülmektedir (Lev. 22: Foto. 10). Harimin doğu ve batı duvarlarında, kuzey giriş cephesinde yer alan pencerelere benzer ikişer adet açıklık bulunmaktadır. Güney duvarda ortaya yerleştirilmiş mihrap nişi ve üst hizasındaki ışıklık dışında herhangi bir unsur bulunmamaktadır. Yarım daire kesitli mihrap nişi üst seviyede perde motifi ile süslenmiş olup iki kademe halinde düzenlenmiş dikey ve yatay sövelerle hareketlendirilmiştir. Hafif bir tepelik oluşturan üst silmenin üzerine yerleştirilmiş kartuşun ortası muhtemelen yazı bezemeli tahmin edildiğinden boş bırakılmıştır. Boş kartuşun etrafı, oldukça iri ve hantal görünüşlü alçı malzemeli vazodan çıkan çiçek formunda bir süslemeye sahiptir. Söz konusu süsleme orta boşluğu her iki kenardan saracak şekilde düzenlenmiştir. Perde motifli mihrap kemerinin köşeliklerinde ise ne olduğu çok net olmayan bitkisel süslemeler yer almaktadır (Lev. 22: Foto. 11).

Bugün ibadete kapalı olan Baladur Camii kısmen Kadifekale yıkım sahası içinde kalmaktadır. Güneyinde kalan yerleşimin de zaman içinde kaldırılması ile caminin asıl işlevinden tamamen uzaklaşacağı tahmin edilmektedir.

Yapının kuzey cephesinde yer alan girişin üzerindeki boş kitabe levhası, muhtemelen yapının, geçmişte bir inşa kitabesinin olduğunu düşündürmektedir. Ancak onarım sırasında söz konusu kitabenin bulunmadığı bu nedenle yerinin boş bırakıldığı tahmin edilmektedir. Girişin solunda yer alan Vakıflara ait bilgi panosunda bazı bilgilerin yanı sıra; yapının H. 1307 / M. 1889-1890 yılında Baladur Hacı Mehmet Ağa tarafından inşa ettirildiği ifade edilmektedir.

1977 tarihli Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Eski Eser Fişinde yapının bir kitabesinin olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca kitabenin 1305 tarihli olduğu ve banisinin de yine aynı şekilde Baladur Hacı Mehmet Ağa olduğu belirtilmektedir. En son tadilatın 1976 yılında yapıldığını ifade eden eski eser fişinde şu bilgilere yer verilmiştir (Lev. 22: Foto. 12):

“...Birkaç taş basamakla demir parmaklıklı avlu kapısına girilir. Avlunun sol tarafında abdest alınan çeşmeler, sağında camiye yaptıran merhum Morali Hacı Mehmetin 1315 H. Mezarın yanında eşinin 1322 H. Tarihli mezarı ve onun yanında torunu 1908 M. Tarihli mezarı bulunmaktadır. Avlu duvarının üzerinde avlunun solunda bulunan kitabeye göre cami avlusu 1305 H. Tarihinde yapılmıştır. 1306 H. Tarihinde esas cami kısmı, 1307 H. de minaresinin kubbesi sonradan onarılmıştır. Soncemaat yeri müteaddit defalar ilaveler yapılarak genişletilmiştir. İç mekana giriş kapısı taş örgü yuvarlak kemerlidir. Üzerindeki taş kitabe caminin imamı tarafından okunmuştur. “Gale Allahutala selamün aleyküm, tıbtum fetkuluhe faidün 1306 H.” İç mekâna giriş kapısının sağında ve solunda soncemaat yerine açılan demir parmaklıklı birer pencere vardır. Soncemaat yerinde sağda (batı duvarında) minareye açılan küçük bir kapı olup bu duvar yay kemerlidir. Solda (doğu duvarında) yine yuvarlak kemerli bir pencere vardır. İç mekan kare planlıdır. Ortada tek merkezi kubbeli, köşeler sade görünümlü yarım tonozludur. Kubbe içi mavi zemin üzerinde sarı yıldız boyalı yıldızlarla dekore edilmiştir. Kubbenin merkezinde yuvarlak bir rozet içinde alçı kabartma altın yaldız boyalı gül ve yaprak motifleri ve ortasında açılmış palmet motifli süslemeler vardır. Kible duvarında doğu duvarında ve batı duvarında üstlerde birer adet olmak üzere toplam üç tane küçük ışıklık penceresi alt sırada doğuda iki batıda iki adet....”

Yukarıda ifade edilen bilgilerden yapının bugün en azından 1976 yılındaki durumuna uygun bir şekilde restore edildiği söylenebilir.

Yapının inşa tarihi ile ilgili bilgi veren bir başka belge 1972 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Dairesi Abide ve Eski Eser Fişinde yer almaktadır. İnşa tarihini 19. yüzyıl sonu olarak belirten bu belgede; tamiratlar nedeniyle orijinalliğini kısmen kaybetmiş bir soncemaat yeri bulunduğu, mihrap nişinin yivli ve yuvarlak kemerli olduğu, nişin kemeri üzerinde asma dalı ve üzüm salkımı motifleri olduğu, köşeliklerde ise çiçek motiflerinin bulunduğu ifade edilmektedir. Minarenin ise H. 1307 / M. 1889 tarihinde inşa edildiği ifade edilmektedir (Lev.22: Foto. 13).

Münir Aktepe, yapıyı Hacı Bey Camii olarak tanıtmaktadır. Ayrıca İzmir’in Topaltı semtinde bulunduğu için Topaltı Camii olarak da adlandırıldığını ifade etmektedir. Yazar, minare kaidesinde iyon tarzı bir sütun başlığının üzerinde yer alan 1307 tarihli kitabeden hareketle caminin Morali Baladur Hacı Bey olarak bilinen Yunus oğlu Mehmet Ağa tarafından 1307 (1889/90) yılında yaptırıldığını ifade etmektedir. Söz konusu yerde bugün üzerinde delikler olan düz bir taş bulunmaktadır.

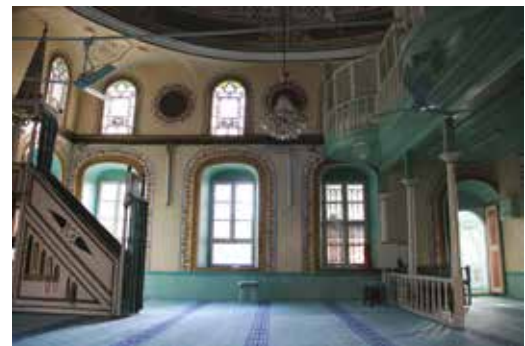
İZMİR TARİHİ KENT MERKEZİNDE BULUNAN CAMİ VE MESCİTLERDEN ÖRNEKLER

Fotoğraf 15

Fotoğraf 16

Fotoğraf 17

Fotoğraf 18

Fotoğraf 19

Fotoğraf 20

T Ü R K İ Y E İMARETLER VE MÜHÜRLER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ						ANIT																																									
Mülkiyet No: 354000000000000				Harita No: 24-5570/1000																																											
ŞEHİR: İzmir		İLÇE: Karşıyaka		BAŞLIKAŞI: İsmailoğlu		İSTİMLİK NO: 1 2 3		KARŞIYAKA		DÜZELTİ																																					
KONAK NO: 946 Sokak No.2		KONAKLAMA: 140		No: 1954		Pano: 84		Geriye kalan: 1 2 3 4																																							
MİLLİ MÜHÜR PAZAR: İsmailoğlu				MÜHÜR PAZAR: İsmailoğlu				MÜHÜR PAZAR: İsmailoğlu																																							
MÜHÜR PAZAR: İsmailoğlu				MÜHÜR PAZAR: İsmailoğlu				MÜHÜR PAZAR: İsmailoğlu																																							
<p>ÖLÇÜMLER:</p> <p>Dikizirtilen planın ölçümleri bir metre ile ölçülüp ölçüm notları ile birlikte aşağıdaki gibidir.</p>																																															
<table border="1"> <thead> <tr> <th>YÖNÜNE GÖRE</th> <th>A</th> <th>B</th> <th>C</th> <th>D</th> <th>E</th> <th>F</th> <th>G</th> <th>H</th> <th>I</th> <th>J</th> <th>K</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Yüksekliği</td> <td>...</td> <td>...</td> <td>...</td> <td>...</td> <td>...</td> <td>...</td> <td>...</td> <td>...</td> <td>...</td> <td>...</td> <td>...</td> </tr> <tr> <td>Geniřliđi</td> <td>...</td> <td>...</td> <td>...</td> <td>...</td> <td>...</td> <td>...</td> <td>...</td> <td>...</td> <td>...</td> <td>...</td> <td>...</td> </tr> </tbody> </table>												YÖNÜNE GÖRE	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	Yüksekliği	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	Geniřliđi	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
YÖNÜNE GÖRE	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K																																				
Yüksekliği	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...																																				
Geniřliđi	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...																																				
<p>NOTLAR:</p> <p>1. Ölçümler bir metre ile yapılmıştır.</p> <p>2. Ölçümler bir metre ile yapılmıştır.</p> <p>3. Ölçümler bir metre ile yapılmıştır.</p> <p>4. Ölçümler bir metre ile yapılmıştır.</p>																																															
<p>SÖZLEŞİM:</p> <p>Konaklar Genel Müdürlüğü / Karşıyaka Bölge Müdürlüğü</p> <p>Konaklar Genel Müdürlüğü / Karşıyaka Bölge Müdürlüğü</p>																																															
<p>ÖLÇÜMLER:</p> <p>Konaklar Genel Müdürlüğü / Karşıyaka Bölge Müdürlüğü</p> <p>Konaklar Genel Müdürlüğü / Karşıyaka Bölge Müdürlüğü</p>																																															
<p>TARİH:</p> <p>...</p>																																															
<p>MÜHÜR:</p> <p>...</p>																																															

Fotoğraf 21

Fotoğraf 1

Fotoğraf 2

Fotoğraf 3

Fotoğraf 4

Fotoğraf 5

Fotoğraf 6

Fotoğraf 7

İZMİR TARİHİ KENT MERKEZİNDE BULUNAN CAMİ VE MESCİTLERDEN ÖRNEKLER

Fotoğraf 8

Fotoğraf 9

Fotoğraf 10

Fotoğraf 11

Fotoğraf 14

T.C. İZMİR İLİ İZMİR ŞEHİR BAŞKANLIĞI İZMİR ŞEHİR MÜHÜRÜ									
Mülkiyet Durumu		Yapı Durumu		İnşaat Durumu		Kullanım Durumu		Diğer Durumlar	
Mülkiyet Durumu	Yapı Durumu	İnşaat Durumu	Kullanım Durumu	Diğer Durumlar	Mülkiyet Durumu	Yapı Durumu	İnşaat Durumu	Kullanım Durumu	Diğer Durumlar
<p>TAKVİFİ ESASLAR</p> <p>İlgilik esaslarında yapılmış olup en son 1976 tarihinde onaylanmıştır.</p>									
<p>ÇEKİMİN ESASLARI</p> <p>Çekimin cephesi 766 numaralı sokakla bitmektedir. Mıhrap bir kesimdeki diğer parçalarıyla aynı bölgede girilip, aralıklı ve bölgede abdest alanı yapılıncaya kadar yapılmış mescit Baladur Hacı Mehmet Ağa Camii olarak değerlendirilmiştir. Mescidin 1976 yılında 2306. maddesiyle belirlenmiştir. Bu durumda çiziminde aralıklı bölgede bulunan mescide göre en az 2306. maddesinde yapılmıştır. 1306 İ. maddesinde en az 1306. maddesinde mescit olarak belirlenmiştir. Çekimin yapıldığı bölgede mescit olarak belirlenmiştir. Çekimin yapıldığı bölgede mescit olarak belirlenmiştir. Çekimin yapıldığı bölgede mescit olarak belirlenmiştir.</p>					<p>ÇEKİMİN ESASLARI</p> <p>Çekimin yapıldığı bölgede mescit olarak belirlenmiştir. Çekimin yapıldığı bölgede mescit olarak belirlenmiştir. Çekimin yapıldığı bölgede mescit olarak belirlenmiştir.</p>				
<p>ÇEKİMİN ESASLARI</p> <p>Çekimin yapıldığı bölgede mescit olarak belirlenmiştir. Çekimin yapıldığı bölgede mescit olarak belirlenmiştir. Çekimin yapıldığı bölgede mescit olarak belirlenmiştir.</p>									

Fotoğraf 12

T.C. İZMİR İLİ İZMİR ŞEHİR BAŞKANLIĞI İZMİR ŞEHİR MÜHÜRÜ	Değeri No :	Vakıf No :	İsmi :
Mülkiyet Durumu	Kıta No :	Kamam :	Herkes :
Mülkiyet Durumu	Argü F. No. :	Nahiyesi :	
<p>Esirin adı : Baladur Hacı Mehmet Ağa Camii (Türkî isim ve Söhretleri)</p> <p>Bahşın yer : Topalî Mahallesi, 756 Sokak No: 98 (Mihâle, semt, sokak, köy kası No.)</p> <p>Yapıldığı tarih ve devri : 19. yüzyıl sonu</p> <p>İsmi : Baladur Hacı Mehmet Ağa</p> <p>Vakfı : Baladur Hacı Mehmet Ağa İbni Yusuf bin Ali</p> <p>Mimari ve Üstes :</p> <p>Kitabeli : Yoktur. (Versa üstüne göre yazılacaktır)</p> <p>Mahallî teşekkül vakıfı : Defter No. Sahibi No.</p> <p>Esirin mimari özellikleri : Kare planlı, tek kubbeli büyük bir yapıdır. Kubbe intikali tromplarla sağlanmaktadır. Yapının küseyinde temiz hatları nedeniyle orijinalite-sini kısmen kaybetmiş durumda olan son çenet yeri yer almaktadır.</p> <p>Mıhrap nişi yivli yuvarlak kemerli, nişin kemeri üzeri asma dallı ve Güçüm salkım motifleri ve niş köşe dolguları da çiçek motifleriyle süs lenmiştir.</p> <p>Çekim küsey cephesi bitişğinde yer alan ve 1307 H. (1889) tarihinde inşa edilmiş olan minare köşeli kaide üzerine yuvarlak gövdelidir. Esirin çarşafı tükler ve çarşaf yaparlar :</p> <p>Esirin büyük ölçüsü : İbâsete ayak durumundadır.</p> <p>Yapı ve inşaatı için : Fafte:75, mîri:434, parsel:4, yûsûlî:746 M2. (Mîhâle çarşafı çarşafı da kısımları)</p> <p>Çekim hakkındaki diğer : İhtilâk komisyonu yoktur.</p> <p>Fotoğraf adedi : 2 adet</p> <p>Plan, kesit, cephe ve diğer : 1 kroki</p> <p>NOTİSİ : Anıt olup, korunması gereklidir.</p>			
<p>Yazdırılan gün : 16 / 5 / 2022 İzmir Şehir Belediyesi Nispetiye</p>			

Fotoğraf 13

Muhtemelen kitabe yerinden çıkarılmıştır. Yapının 1307 ve 1313 tarihli vakfiyeleri de bulunmaktadır. Bani Moralı Baladur Hacı Bey H.1315 yılında ölmüş ve caminin haziresine defnedilmiştir²⁷.

Harim girişi üzerinde yer alan kitabe yeri boştur ve kitabe bugün kayıptır. Ancak cami haziresinde bulunan bir mezarın baş taşı yerine kullanılan iki satırlık kitabe levhası muhtemelen belgelerde ifade edilen avlu ya da avludaki çeşmenin kitabesi olmalıdır (Lev. 22: Foto. 14). H.1305 tarihli kitabede “Sahib-ül hayrat vel hasenat / Baladur Hacı Mehmet Ağa sene 1305” ibaresi bulunmaktadır²⁸. Kitabe metninden de anlaşılacağı üzere hayır için yapılmış bir yapıdan bahsedilmektedir. Dolayısıyla bu ifade şekli kitabenin daha çok bir çeşme ya da sebile ait olma ihtimalini akla getirmekte, ancak söz konusu yapının tarihsel bağlantı dolayısıyla cami ile ilişkili olduğunu da düşündürmektedir.

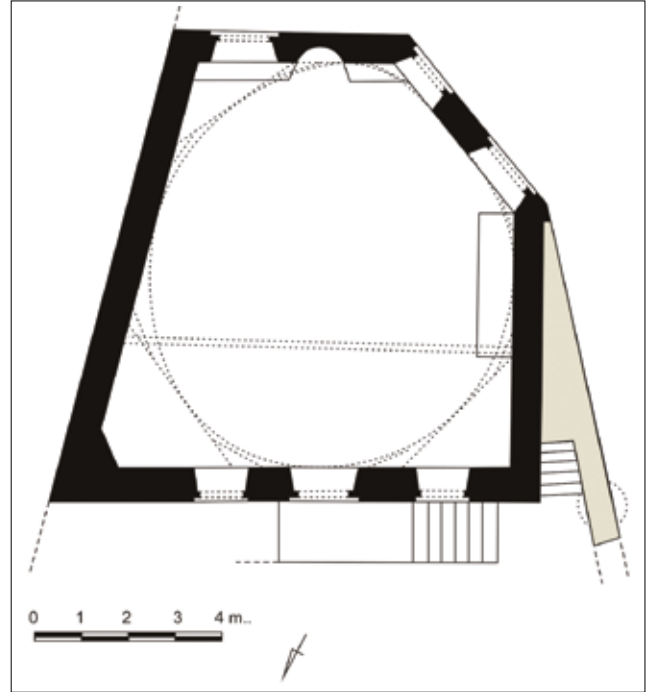
Hazirede tespit edilen kitabe levhası, eski eser fişinde bahsi geçen harim girişi üzerindeki kitabe ve Aktepe'nin minare kaidesinde olduğunu bildirdiği ve metnini verdiği kitabe bilgisinden hareketle; H.1305 yılında yapının önce avlu düzenlemesinin yapıldığı ve belki bir çeşmenin öncelikle inşa edildiği, bugüne ulaşamayan harim girişindeki kitabe bilgisinden hareketle H.1306 yılında caminin inşa edildiği, ilk etapta belki minaresiz tasarlanan camiye bugün beden duvarından kopuk konumda olan minarenin H.1307 yılında ilave edildiği söylenebilir.

VI.II. Evliyazade Camii

Akıncı Mahallesinde, 1296 sokak 9 numarada yer almaktadır. Oldukça ciddi müdahalelere maruz kalan Evliyazade Camii kuzeyinde yer alan küçük avlusu ile halen ibadete açık olup hizmet vermektedir. Yapıya batı cephede yer alan avlu girişi ile ulaşmaktadır (Lev. 23: Foto. 1). Avlunun doğu kanadına caminin kuzey duvarını da kapsayacak şekilde betonarme müstemilat inşa edilmiştir (Lev. 23: Foto. 2). Kuzeyinde musluk tarzında abdest alma yeri bulunmaktadır. Hemen yanında ise iki adet mezar yer alır (Lev. 23: Foto. 3). Avlu girişinin güneyinde bulunan iki yönlü betonarme merdiven, avlu duvarının üzerine yerleştirilen açık ezan okuma yeri olarak düzenlenmiş şerefe tarzındaki kuruluşa ulaşmaktadır (Lev. 23: Foto. 4). Sonradan inşa edilen betonarme yapılarla tamamen kapatılan yapının kuzey cephesi iki

²⁷ Münir Aktepe, “Osmanlı Dönemi İzmir Cami ve Mescidleri Hakkında Ön Bilgi”, Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 4-5, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Ağustos 1973-1974, s. 106-108.

²⁸ Münir Aktepe bu kitabenin avludaki çeşmeye ait olduğunu teyit etmektedir (Bk. Münir Aktepe, “Osmanlı Dönemi İzmir Cami ve Mescidleri Hakkında Ön Bilgi”, Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 4-5, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Ağustos 1973-1974, s. 108.

Şekil 10 - Evliyazade Camii, rölöve. / Evliyazade Mosque, architectural survey.

adet pencere ve ortada yer alan harim giriş aralığına sahiptir. Yuvarlak kemerli olduğu anlaşılan kapı ve pencere açıklıkları muhtemelen sonraki onarımlarda, kemer açıklığı doldurularak dikdörtgen bir şemaya dönüştürülmüştür (Lev. 23: Foto. 5). Beş kenarlı harim asimetrik bir plan şemasına sahiptir (Şek. 10).

Harimde birbirine dik olarak birleşen tek duvar kuzey duvarı ile batı duvarıdır. Batı duvarını güney duvarına, güney-batı köşeyi aynı zamanda pahlayan bir başka duvar bağlamaktadır. Doğu duvarı ise kuzeyden güneybatıya doğru hareket ederek güney duvara kavuşur. Bu asimetrik plan şemasına rağmen yapının tromp geçişlere sahip kubbe ile örtülmesi, zor da olsa başarı ile gerçekleştirilmiş bir uygulamadır. Kubbeye geçiş, kuzey-doğu, güney-doğu ve kuzey-batı köşelerde tromp geçişlerle, kubbenin duvarlarla buluştuğu diğer noktalarda ise minik pandantiflerle sağlanmıştır (Lev. 23: Foto. 6).

Yapıda pencere ve ışıklık düzeni de ilgi çekici bir uygulama arz eder. Alt kotta yer alan ve hepsi aynı şekilde yuvarlak kemerli bir düzenleme arz eden pencerelerden ikisi kuzey cephede, biri güney cephenin doğusunda, ikisi güneybatı duvarda yer almaktadır (Lev. 23: Foto. 7). Doğu duvarda pencere açıklığı bulunmamaktadır.

Bir üst kotta çıkıldığında; güney, güney-batı ve batı duvarda yürek şekilli üç ışıklık dikkat çeker. Ters yerleştirilmiş kuyruğu kıvrık kalp motifi olarak da tarif edilebilecek bu

açıklıklar; içte oldukça dekoratif bir düzenleme arz eden vitray tarzında düzenlenmiş içliklere (Lev. 23: Foto. 8), dışta ise yuvarlak açıklıklardan meydana gelen dışlıklara sahiptir (Lev. 23: Foto. 9).

Oldukça yüksek bir kasnak içine gizlenen kubbe neredeyse dışarıdan hiç algılanmaz. Üçüncü sıra aydınlık elamanları bu kasnakların içine yerleştirilen yuvarlak şekilli üç ışıklık olarak düzenlenmiştir (Lev. 24: Foto. 10). Yürek ışıklıklarda olduğu gibi içlik ve dışlıklara sahip yuvarlak ışıklıklar dışta yine yuvarlak açıklıklı dışlıklara, içte ise iç içe oluşturulmuş dairelerin bölünmesi ile elde edilen içliklere sahiptir.

Evliyazade Camii mihrabı yarım daire kesitli olup batısında kalan duvar yüzeyi de dahil olmak üzere çini motifli fayanslarla kaplanmıştır. Bu nedenle herhangi bir özellik arz etmez (Lev. 24: Foto. 11). Harimin batı duvarına yerleştirilen minber ise ahşap malzeme ile yakın dönemde inşa edilmiştir (Lev. 24: Foto. 12).

Yapı ile ilgili Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Dairesince düzenlenen 1972 yılında hazırlanmış Abide ve Eski Eser Fişinde verilen bilgiler son derece önemlidir (Lev. 24: Foto. 13,14,15). Öncelikle mescid olarak adlandırılan yapının, İzmir’de vuku bulan bir yangın felaketinden sonra Evliyazade tarafından H. 1252 / M. 1842 yılında tekrar inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Merdivenle çıkılan harim katının altında bir bodrum katı olduğu, kubbenin sekizgen kasnağa oturduğu ve harimin asimetrik planlı olduğu ifade edilmektedir. Verilen bilgilere göre beden duvarları 55 cm. kalınlığında olup taş ve tuğla malzeme ile karışık inşa edilmiştir. Harime yuvarlak kemerli bir kapıdan girildiği ve kapının pervaz ve sövelerinin taş malzemeli olduğu ifade edilmektedir. Mihrabın sade olduğu, harimin kuzeyinde araları bursa kemerli düzenlemeye sahip iki sütunla desteklenen kadınlar mahfili bulunduğu belirtilmektedir.

Pencere sayıları ile ilgili verilen bilgilerin adet olarak bugünkü durum ile uyduğu, ancak pencerelerin bulunduğu duvarların muhtemelen yanlış zikredildiği anlaşılmaktadır. Pencerelerin demir parmaklıklı olduğu ve kesişme noktalarında çiçek motifleri bulunduğu bilgisi bugün için de geçerlidir. Ancak çiçek motiflerinin çoğu bugüne ulaşamamıştır (Lev. 24: Foto. 16). Bu bilgiden hareketle, en azında 1972’den buyana caminin harim mekânının ciddi bir yapısal müdahale görmediği anlaşılmaktadır. Eski eser fişinde ayrıca yürek şekilli ve yuvarlak ışıklıklar ile ilgili verilen bilgiler de uyusmaktadır.

Avlu girişi üzerinde yerleştirilmiş 2 sütun halinde düzenlenmiş 11 satırlık kitabe levhası, edebi ve şiirsel

bir anlatımla yapının hikâyesini anlatmaktadır. 1972 tarihli eski eser fişinde kitabenin okunuşu ve tercümesi şu şekilde verilmiştir:

Kitabenin okunuşu:

Tealâllah zehi hayrat ruh efzayı canperver - olur envarı taati ibadullahı icrada

Dil-i aşık gibi yanmıştı İzmir'in harikinde - bina itti bu mescidi yeniden Evliyazade

Ki Hacı Mustafa Ağa hayrı endiş sahibi rey - kise edip (okunamadı) tecdidi muvaffak oldu bünyede

Acep dilkeş bina olmuş mübarek mabedi âli - misali nakşa bak levhi dildir arşı alâda

Ne ziba beyt çok Pakize tarh-ı dilnişin oldu - suzuşan-ı ilahi demledem reşk itti bâlâda

Malaikde cemaat olsa anda hiç acipmi bu - bu beyti kudsiyan hürmette Kâbedir alelâde

Müezzin bülbül asa eyledikçe nağne-i feryat - açılır gül gibi gönlü cemaatin musallada

Muvaffak olduğundan ibadetgahi inşaya - muin olsun umurunda seraser Hak Taalâ da

Mesvan olup riyadan cümle hayratı-ü âmâli - ola makbul ihsanı anın hep nezdi mevlada

Mezid-i ömür ola evlâdi ensabiyle bilcümle - nice hayratı baki kala anın dar-ı dünyada

Bina ittikte itmamın dedim tarihini ferdî - bu mescidi ne dilber itti inşa Evliyazade

Fi sene 1258

Kitabede verilen 1258 yılı ile eski eser fişi üzerinde ifade edilen 1252 yılı çelişkilidir. Kitabenin aslı da incelendiğinde inşa tarihinin 1258 olduğu (Lev. 24: Foto. 17) eski eser fişine yanlışlıkla 1252 yazıldığı söylenebilir. 1258 yılının miladi karşılığı 1842 olup bu tarih eski eser fişinde doğru verilmiştir.

Kitabenin meali:

Allah katında bu güzel hayrat, tanrı kulları ibadet ederken onların ruhlarını besleyen ve tazelandiren nur olur. İzmir yangınında âşık gönlü gibi yanmış olan bu mescidi Evliyazade yeniden bina etti. Ki hayır düşünen görüş sahibi Hacı Mustafa Ağa para vererek temeli yenilemeye muvaffak oldu. Kutsal yüce mabet olmuşçasına, harikulâde cazip binanın, arşı âlâda gönül levhası olan süsleme örneğine bak. Lâtif süsleme deseninin çok sadeliği ile ne güzel mesken oldu ki yukarıdaki ilâhi melekler zaman zaman kıskandılar. Mescitte meleklerin cemaat olması bile şaşılacak şey olmayıp bu melekler evi adet olduğu üzere saygı gösterilen kâbedir²⁹.

1965 tarihli yine muhtemelen bir eski eser fişi olarak düzenlenen belgeden (Lev. 24: Foto. 18) yapının 1972 tarihindeki ve bugünkü durumu ile aynı özelliklere sahip olduğu, ibadete açık olmadığı, özel şahıs mülkiyetinde olup metruk ve yıkılmak üzere olduğu belirtilmektedir.

²⁹ Bk. Foto 18. 1972 tarihli eski eser fişinden.

Fotoğraf 1

Fotoğraf 2

Fotoğraf 3

Fotoğraf 4

Fotoğraf 5

Fotoğraf 6

Fotoğraf 7

Fotoğraf 8

Fotoğraf 9

İZMİR TARİHİ KENT MERKEZİNDE BULUNAN CAMİ VE MESCİTLERDEN ÖRNEKLER

Fotoğraf 10

Fotoğraf 11

Fotoğraf 12

Fotoğraf 13

Fotoğraf 14

Fotoğraf 15

Fotoğraf 16

Fotoğraf 17

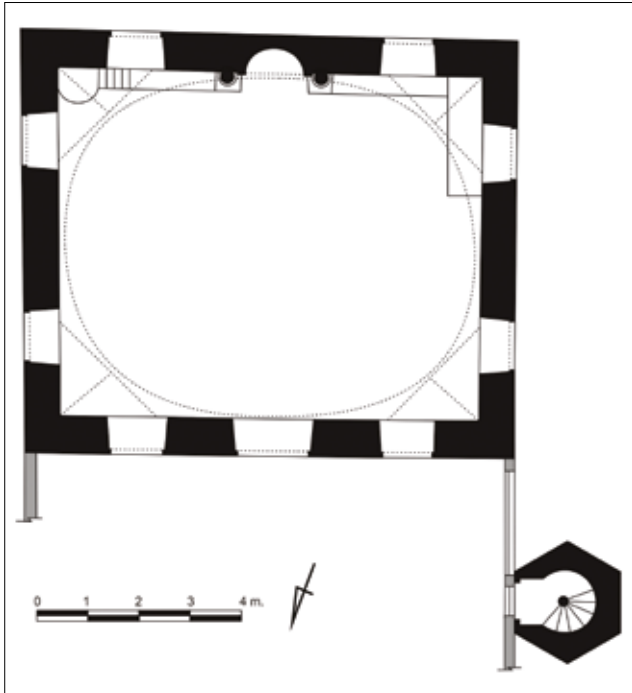

Fotoğraf 18

VI.III. Dibekbaşı, Piyaleoğlu Camii

Süvari Mahallesi 803 sokak 84 numarada bulunan yapı tapunun 69 pafta, 401 ada, 40 parselinde yer almaktadır. Kareye yakın dikdörtgen bir plan şemasına sahip cami halen ibadete açık olup özgün halini koruyabilmiştir (Şek. 11). Bugüne kadar çeşitli ilave ve eklentilere maruz kalan yapı güneyden kuzeye doğru eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. Yine kuzey-güney istikametinde uzanan dar bir parselin güney-doğu köşesine yaklaştırılmış yapının girişi; kuzeyinde ince ve uzun bir koridor şekline bürünmüş avlunun kuzey duvarındadır. Kısmen orijinal şeklini muhafaza ettiği anlaşılan avlu girişi, ilk etapta neredeyse fark edilemeyecek bir sadelikte düzenlenmiştir. Bugün etrafında inşa edilmiş yapıların arasında kalan avlu girişi, dışbükey profilli yastıklarla sonlanan kesmetaş söveleri ve yine kesmetaş lentosu ile sade bir görünüm arz eder. Giriş lentosunun üzerinde yer alan hafif dışa çıkıntılı tepeliğin üzerinde oldukça güzel bir işçilikle oluşturulmuş kitabe levhası yer almaktadır. Tüm bu kurgu ise üçgen bir alınlık ile vurgulanmıştır (Lev. 25: Foto. 1).

Avlu girişinden geçilerek ulaşılan alan bugün itibariyle avlu fonksiyonunu yitirmiştir. Bu birimin batı kanadına inşa edilen betonarme imam evi, hem yapıyı perdelemiş hem de avlu düzenin bozmuştur (Lev. 25: Foto. 2). İlave soncemaat yeri, giriş merdiveni ve bu birimlerin üzerine inşa edilen

Şekil 11 - Dilekbaşı Piyaleoğlu Camii, rölöve. / Dilekbaşı Piyaleoğlu Mosque, architectural survey.

sundurma vb. uygulamalar nedeniyle yapının kuzey cephesi algılanamamaktadır (Lev. 25: Foto. 3).

Doğuda parsel sınırına yaklaştırılan yapı, güney ve batıda, en azından cami etrafındaki ulaşımı karşılayacak boşluklara sahiptir. Caminin güneyinde yer alan hazire bugün tamamen tahrip olmuş ve kaderine terk edilmiştir (Lev. 25: Foto. 4). Hazirenin doğu ucunda basit briketlerle çevrili mezar, ayakucunda yer alan bir pencere vasıtasıyla dışardan görülebilmektedir. Bu nedenle uzun yıllar mahalle sakinlerinin mum yakıp adak adadıkları bir türbe gibi değerlendirilmiş mezarda büyük bir bölümü gömülü olan kavuklu bir baş taşı ile ayak taşı yerinde muhafaza edilmiştir (Lev. 25: Foto. 5).

Güney cephenin batı ucunda bugün kapatılmış bir kuyu bulunmaktadır (Lev. 25: Foto. 6). Caminin batı cephesinde herhangi bir ilave yoktur. Cephenin kuzeyinde bulunan minare ana yapıdan bağımsız olup altıgen bir kaide üzerinde yükselmektedir. Silindirik gövde kaval silme bilezik ile sonlanmaktadır. İç ve dış bükey kavisli şerefe tuğla malzemeli olup sıvalıdır. Gövdenin de benzer şekilde inşa edildiği tahmin edilmektedir. Yine silindirik petek benzer şekilde kaval silme bilezik ile sonlandırılmış ve üzerine kubbe yerleştirilmiştir. Kurşun kaplı minare kubbesi üç toplu bir alemle sonlanmaktadır (Lev. 25: Foto. 7). Oldukça simetrik bir pencere düzenine sahip yapıda doğu, batı, kuzey ve güney cephelerde ikişer adet söveleri ve kemeri kesmetaş malzemeli yuvarlak kemerli pencere bulunmaktadır (Lev. 25: Foto. 8). Her cephenin üst seviyesinde ise ortada olmak kaydıyla birer küçük pencere daha bulunmaktadır (Lev. 26: Foto. 9). Basık kemerli bir forma sahip olan üst pencerelerin kemer ve söveleri yine kesmetaş malzeme ile oluşturulmuştur. Zemin kat pencerelerinden farklı olarak üst pencerelerin basık kemerlerindeki kilit taşları bir miktar iri yapılarak vurgulanmıştır (Lev. 26: Foto. 10).

Piyaleoğlu Camii doğu, batı ve kuzey cephe itibariyle oldukça kalın bir sıva tabakası ile sıvanmıştır. Bu sıvanın orijinal olmadığı, hatta bazı noktalarda pencere sövelerinin de üzerine çıktığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle yapıda kullanılan inşa malzemesi ile ilgili bir veri elde edilememiştir.

Kuzey cephe yapının girişinin yer aldığı ana cephedir. Ancak bu cepheye inşa edilen betonarme teknikli soncemaat yeri cepheyi algılanamaz bir duruma getirmiştir (Lev. 26: Foto. 11). İki yanında diğer cephelerde görülen pencerelerle aynı ebat ve özelliklere sahip birer yuvarlak kemerli pencere

bulunan (Lev. 26: Foto. 12) harim girişi, form olarak pencere düzenlemelerindeki kemer ve söve uygulamasını hatırlatmakla birlikte, altta kaidelere oturtulmuş kapı sövelerinin birer profilli başlıkla sonlandırıldığı görülmektedir. Giriş aralığının yuvarlak kemerli düzenlemesi ise kilit taşı noktasına yerleştirilen akant yaprağı motifi ile hareketlendirilmiştir (Lev. 26: Foto. 13).

Kareye yakın dikdörtgen bir plan şemasına sahip harimde nispeten uzun kenarlar güney ve kuzey kanatlardır. Bu nedenle beyzi bir kubbe ile örtülü harimde geçişler ahsen-i gergilerle güçlendirilmiş tromplarla sağlanmıştır (Lev. 26: Foto. 14, 15). Simetrik bir uygulamaya sahip harimde mihrap nişi ve tropmlar da dahil olmak üzere tüm açıklık ve unsurların kenar hatları profilli silmelerle hareketlendirilmiştir. Yukarıda da değinildiği gibi; kuzey cephedeki giriş aralığı hariç tutulmak üzere tüm cephelerde iki altta ve bir üst ortada olmak üzere üçlü pencere düzenlemesi dikkat çekmektedir. Ancak kuzey cepheye yapılan soncemaat yeri uygulaması sırasında kuzey cephenin üst kesiminde yer alan pencerenin bozularak bu kesimde harime açılan yatay dikdörtgen şeklinde geniş bir açıklık oluşturulduğu görülmektedir (Lev. 26: Foto. 16). Güney duvarın ortasında yer alan yarım daire kesitli mihrap nişinin iki yanında birer sütunçe yer almaktadır (Lev. 26: Foto. 17). Kübik bir kaide üzerine oturtulmuş sütunçeler korint başlıklara sahiptir (Foto. 18, 19). Başlık seviyesinden itibaren devam eden mihrap tepeliği ortada bir yazı kartuşu ve iki ucunda birer kandil formu ile hareketlendirilmiş tepelikle sonlandırılmıştır.

Harimin güneydoğu köşesinde yer alan vaaz kürsüsü (Lev. 27: Foto. 20) ve güneybatı köşesinde yer alan minber (Lev. 27: Foto. 21) ahşap malzeme ile inşa edilmiştir. Sade bir görünüm ve uygulamaya sahip her iki unsurun onarımlar sırasında değiştirildiği tahmin edilmektedir.

Yapıda en özgün unsurlardan biri avlu girişi üzerinde bulunan kitabe levhasıdır (Lev. 27: Foto. 22). H.1300 / M. 1883 tarihli tamir kitabesinin okunuşu şu şekilde ifade edilebilir.

*İbadullahdan ashâb-ı hayr u menba'-ı cevdet / Hadîs-i
nutk-ı pâk-i menbenâ'ya oldular münkâd*

*Harâb olmuş-iken bu câmi'in her çâr u erkânı / Esâsından
imâretle ânî a'lâ ettiler bünyâd*

*Hudâ makbul-i dergâhı kılub ashâb-ı hayrâtı / Yarın rûz-i
cezâ fırdevs-i Adninde kıla dil-şâd*

*Na'îmi binde bir düşse nola bu mısra-ı târîh / Bu ma'bed-i
câh-ı vâlâyî kıldı mü'minin âbâd?*

Sene 1300³⁰

³⁰ Kitabenin metni Aktepe'den nakledilmiştir (Münir Aktepe,

Yapının inşa tarihi ile ilgili bilgi veren bir başka belge Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Dairesince düzenlenen Abide ve Eski Eser Fişidir. 1972 tarihli bu belgede de inşa tarihi H. 1300 olarak bildirilmiş, bir de okunmamış bir kitabeden bahsedilmiştir. Eski eser fişinde ayrıca soncemaat yerinin 1961 yılında inşa edildiği, minare kaidesinin taş-tuğla, gövdesinde ise tuğla yapı malzemesi kullanıldığı belirtilmiştir. Şerefe sıvasında meydana gelen dökülmeler, en azından ilgili bölümün tuğla malzeme ile inşa edildiğini göstermiştir. Minare kürsüsü dıştan tamamen sıvalı durumdadır. Ancak içine bakıldığında en azından belli bir seviyeye kadar inşa malzemesinin taş ve tuğlanın alması olarak kullanılmasıyla, üst kesimin ise tamamen tuğla malzeme ile inşa edildiği tespit edilebilmektedir (Lev. 27: Foto.23).

Harimin kuzey duvarının doğusunda yer alan pencere korkuluğu üzerine yerleştirilmiş kitabe levhasının ise yapı ile ilgisinin olmadığı, cami görevlisi tarafından çevrede bulunduğu ve kaybolmaması için mevcut yerine monte edildiği öğrenilmiştir.

Bu bilgilerden hareketle hem daha önce yapılan çalışmalarda, hem de eski eser fişi kaydında; yapının avlu girişindeki kitabe metni okunmadan ve tamir kitabesi olduğu bilinmeden yapılan yorum nedeniyle yapının hatalı olarak 1300 tarihinde inşa edildiği ileri sürülmüştür (Lev. 27: Foto. 24). Aktepe, kitabe metninin tamamını ve yapının M. 1730'da var olduğunu belirten vakfiye bilgilerini vermektedir. Hatta 1703 tarihinde yapının var olduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır. Vakıf kaydından hareketle Piyaleoğlu tanımlamasının eksik olduğu caminin adının Piyale-oğlu Hacı Mehmed Ağa Camii olduğu belirtilmektedir³¹.

³¹ "Osmanlı Dönemi İzmir Cami ve Mescitleri Hakkında Ön Bilgi", Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 4-5, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Ağustos 1973-1974, s. 133).

³¹ Münir Aktepe, "Osmanlı Dönemi İzmir Cami ve Mescitleri Hakkında Ön Bilgi", Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 4-5, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Ağustos 1973-1974, s. 133-134.

Fotoğraf 1

Fotoğraf 2

Fotoğraf 3

Fotoğraf 4

Fotoğraf 5

Fotoğraf 6

Fotoğraf 7

Fotoğraf 8

İZMİR TARİHİ KENT MERKEZİNDE BULUNAN CAMİ VE MESCİTLERDEN ÖRNEKLER

Fotoğraf 9

Fotoğraf 10

Fotoğraf 11

Fotoğraf 12

Fotoğraf 13

Fotoğraf 14

Fotoğraf 15

Fotoğraf 16

Fotoğraf 17

Fotoğraf 18

Fotoğraf 19

Fotoğraf 20

Fotoğraf 21

Fotoğraf 22

Fotoğraf 23

T.C. VAKIFLAR Genel Müdürlüğü Mide ve Yapı İşleri Dairesi İDİE VE ESKİ ESER FİŞİ

Doz No. : 35188 Vilyeti : İZMİR
Kitabe No. : Kaza : Morkon
Arşiv F. No. : Nahiyesi :

erin adı : Piyaleoğlu Camii
Biri isim ve Şöhretleri) :
İ bulunduğu yer : Şirvan Mah. 603 Sok. No:84
bulduğu tarih ve devri : 1300 H. (1882)
inisi : Piyaleoğlu
kifi :
mar ve Ustası :
tabesi : Yarıdır. (Çokunmamıştır.)
İşin teşkilatındaki vakfisi : Defter No. Sahife No.
erin mimari vasfı : Dikdörtgen planda olan yapının şerhini tropik intikilli bir kubbe etkiler. Mihrap ve ahşap olan minberi sanat değeri taşımaktadır. Minare altı küpeli kaidede üzerine yuvarlak gövdelidir. Kaidesinde tap-tuğu, gövdesinde tuğla yapı malzemesi kullanılmıştır.
erin en eski tarihler ve enarın yapıları : 1961 yılında caminin son kısmat yapılmıştır.
erin bugünkü durumu : Cami İdarete açık durumdadır.
kayı ve kadastro kaydı : Parça: 69, ada:401, parsel: 40, yüzölçümü:500 m2
Mümkün olanların açıkları da konacaktır.)
evresi hakkında bilgiler : İstisna konusu yoktur.
İstisna hakkında bilgi :
İstisna hakkında bilgi :
Fotoğraf adedi : 1
İm. kesit, cephe adedi : 1 kroki
NETİCE: Amattır.

Tasarı yapan
24 / 6 / 19 72
M.Ö. Demirkan
Dipillimistan

Gözetilen
/ / 19

Onandı / / 19

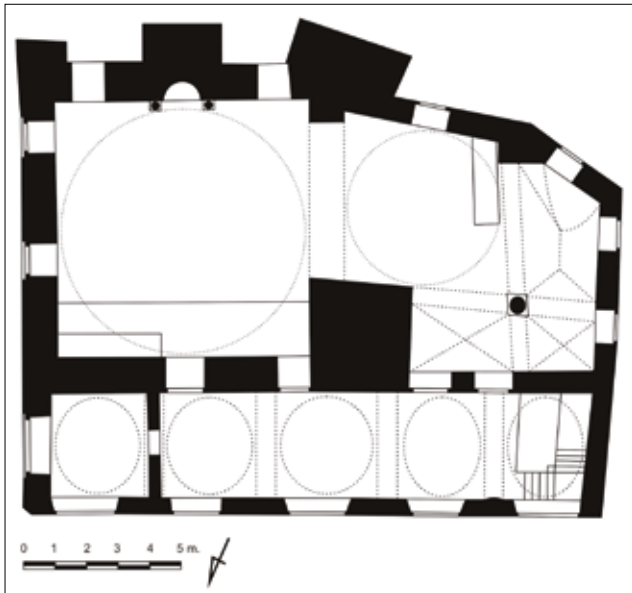
Fotoğraf 24

VI.IV. Hatuniye Camii

Fettah Mahallesinde bulunan yapı 59 pafta, 378 ada, 2 parselde bulunmaktadır. Nispeten düz bir arazide inşa edilmiş yapının iki evrede inşa edildiği plan şemasına bakılınca da rahatça anlaşılmaktadır (Şek. 12). İlk yapının büyük kubbe ile örtülü olan kare birimden ibaret olduğu, daha sonra bulunduğu parselin muhtemelen sokak ile ilişkisinden hareketle batı yönünde kuzeye doğru kıvrılarak genişletildiği görülmektedir.

Bugün itibarıyla ibadete açık ve kısmi problemler gözlenmesine rağmen yapısal anlamda sağlam olan cami geçirdiği ilave ve onarımlar nedeniyle orijinal görüntüsünü yitirmiştir (Lev. 28: Foto. 1). Doğu cephenin güneyinde, alt seviyede iki yuvarlak kemerli pencere yer almaktadır. Bu pencerelerin üst hizalarında ise elips şeklinde açıklıklara sahip alçı şebekeli dışlıkları bulunan sivri kemerli ışıklıklar bulunmaktadır. Hem alt hem de üst açıklıklar taş söveleri ile dikkat çeker. Cephenin kuzeyinde ise bugünkü soncemaat yerinin doğusundaki odanın güneyinde bulunan pencerelere benzer şekilli ancak daha büyük ebatlı bir pencere yer alır. Tamamen sıvalı cephenin saçak seviyesi diğer cephelerde de devam edecek şekilde kademeli kaval silmelerle hareketlendirilmiştir. Doğu cephenin alt seviyesinin yaklaşık 1 metrelik bölümünde taş taklidi sıva uygulaması dikkat çeker (Lev. 28: Foto. 2).

Güney cephe, batıya ilave edilen bölümün kıvrıklığı ve destek payandaları nedeniyle karmaşık bir görünüm arz eder (Lev. 28: Foto. 3). Yükseklik, genişlik ve uzunluk ölçüleri birbirinden farklı olan üç payandanın yer aldığı güney cephede, batıdaki ilave bölüm, kuzeye

Şekil 12 - Hatuniye Camii, rölöve. / Hatuniye Mosque, architectural survey.

çekilerek inşa edilmiştir. Payandalar ilk yapı olan büyük kubbeli birimi desteklemek için inşa edilmiştir. Ancak cephenin ortasında bulunan doğudan itibaren üçüncü payandanın hem ilk, hem de ikinci evrede inşa edilen bölümü destekliyor olması, payanda ilavelerinin batıya eklenen ilave döneminde gerçekleştirildiğini akla getirmektedir (Lev. 28: Foto. 4). Payanda boşluklarında kalan ve büyük kubbeli harime açılan ikişerli pencere düzeni doğu cephedeki uygulamalarla aynıdır. Üçüncü payandanın batısında kalan küçük kubbeli birimin güney duvarında hemen hemen aynı aksta yer alan üçlü açıklık dikkat çeker. Altta yani harim göz hizasında yer alan yuvarlak kemerli ince uzun açıklık bir pencere olarak düzenlenmiştir. Bu pencere açıklığının üzerinde yuvarlak bir ışıklık bulunmaktadır. Üçüncü sırada ise doğu ve güney cephenin diğer üst ışıklıkları ile aynı özelliklere sahip bir açıklık yer almaktadır (Lev. 28: Foto. 5). Cephenin devamında, ilave bölümün tonozlu biriminin yaklaşık olarak güneybatı duvarı olarak tanımlanabilecek duvardaki pencere ve ışıklık düzeni bir önceki duvarda ifade edilen düzenleme ile aynıdır (Lev. 28: Foto. 6).

Hatuniye Camiinin batı cephesi pencere ve ışıklıklar açısından asimetrik bir uygulamaya sahiptir. Batı cephenin güney yarısı ilave birimdeki tonozlu bölümün batı duvarı, kuzey yarısı ise soncemaat yerinin batı duvarını karşılamaktadır. Cephenin güney yarısındaki harim göz hizasına ait iki pencere ile üçüncü kademede ki sivri kemerli ışıklık büyük kubbeli birimdeki pencere ve ışıklık düzenlemesi ile aynı özelliklere sahiptir. Ancak burada şemayı bozan uygulama ikinci kademede yer alan dikdörtgen şekilli ve taş söveli iki pencere açıklığıdır. Bu pencerelerden ilki yani batı cephenin güneyinde olanı harime ilave yapılan birimde yer alan mahfil katına açılmaktadır. İkinci pencere ise daha geniş olup cephenin kuzeyindeki soncemaat yerine açılmaktadır. Doğu cephede görülen alt seviyedeki taş taklidi sıva uygulamasının tüm cephelerde devam ettiği görülmektedir (Bk. Lev. 28: Foto. 6).

Yapının kuzey cephesi, önüne inşa edilmiş büyük demir sundurma nedeniyle bütüncül olarak algılanamamaktadır (Lev. 28: Foto. 7). Büyük kubbeli ana mekân ile birlikte ilave birimleri de kapsayacak şekilde kuzey cephenin tamamına inşa edilen ve bugün kapatılmış olan soncemaat yeri iki girişi bulunan ve beş ayrı birimden oluşan bir düzenlemeye sahiptir. Kuzey cephenin doğusunda bulunan ilk birim kapalı bir mekân olarak düzenlenmiştir (Lev. 28: Foto. 8). Bu kapalı birimin batısında yer alan kapı açıklığı, ilk yapıya ait büyük kubbeli birimin harim girişi ile aynı aksta yer almaktadır (Lev. 29: Foto. 9). Taş söveli ve yuvarlak kemerli bir düzenlemeye sahip bu giriş aralığında kemer ve kapı açıklığı boşluğu taş bir lento ile bölünmüştür. Bu girişin batısında sırasıyla; yuvarlak kemerli ve taş söveli geniş bir pencere, benzer bir giriş

kapısı ve yine benzer bir pencere açıklığı yer almaktadır (Lev. 29: Foto.10,11). Tüm bu açıklıklar soncemaat yeri desteklerinin araları kapatılarak oluşturulmuştur. Ancak söz konusu uygulamanın yapımındaki özen ve diğer unsurlarla uyumu, tüm bu ilavelerin yakın bir döneme ait olmadığı izlenimini uyandırmaktadır.

Hatuniye Camii minaresi açısından da ilginç bir durum sergilemektedir. Harimin batıya doğru genişletilmesi ve kuzey cepheye soncemaat yeri inşa edilmesi nedeniyle ilk yapının kuzeybatı köşesinde yer alan minarenin bugün yapı kitlesinin içinde kaldığı görülmektedir (Bk. Şek. 12). Girişi ilave birimin kadınlar mahfilinden sağlanan minare, kareye yakın dikdörtgen bir kaide üzerinde yükselen silindirik bir gövdeye sahip olup tek şerefeli inşa edilmiştir. Şerefe geçişi üç sıra mukarnas dizisi ile sağlanmış, yine silindirik petek piramidal külahla örtülmüştür (Lev. 29: Foto. 12).

Yapılan ilave ile batıya doğru genişletilen harimin iki girişi bulunmaktadır. Biri büyük kubbeli birime açılan ve üst hizasında balkonsuz bir mükebbire bulunan ana giriş (Lev. 29: Foto. 13), diğeri de soncemaat yerinin batısında, ilave mekânın kuzeyinde olan giriştir (Lev. 29: Foto. 14). Her iki giriş ile aynı eksende soncemaat yeri girişleri düzenlenmiştir. Soncemaat yerinin batısı paravan bir duvar ile bölünerek kadınlar için abdest alma mekânı oluşturulmuştur. Aynı zamanda bu birimin içinden merdiven ile ilave birimin ikinci katındaki mahfile ulaşım sağlanmıştır (Lev. 29: Foto. 15). Soncemaat yeri yuvarlak kemerlere oturan pandantif geçişli beş kubbe ile örtülüdür (Lev. 29: Foto. 16). Mekânın batısında yer alan ve bir kısmı duvarın dışında kalmış destekten, örtüyü taşıyan desteklerin sütun olarak düzenlendiği ve soncemaat yerinin kapatılması işlemi sırasında kalın kâgir duvarların içinde kaldıkları anlaşılmaktadır (Lev. 30: Foto. 17).

Yapı kitlesinin güneydoğu köşesindeki büyük kubbeli kare birim anlaşıldığı kadarıyla ilk yapıya aittir. Bugün harim olarak kullanılan tüm birimlerin mimari dili ve bezeme anlayışı aynıdır. Dolayısıyla bugünkü bezeme repertuarının ilk yapıdan değil, genişletme işleminin gerçekleştirildiği döneme ait olduğu düşünülmektedir. Büyük kubbeli ana mekânın kuzey duvarında ahşap malzeme ile inşa edilmiş dar bir mahfil katı yer alır. Bu birime ulaşım, mekâna ulaşımı sağlayan giriş aralığının doğusundan başlayan 13 basamaklı ahşap merdiven ile sağlanmıştır (Lev. 30: Foto. 18). Mekânın doğu duvarında simetrik yerleştirilmiş iki pencere ve iki ışıklık bulunmaktadır (Lev. 30: Foto. 19). Güney duvarda ise alt seviyede, ortada mihrap nişi ve iki yanda köşelere yaklaştırılmış birer pencere yer alır. Üst seviye de üç adet pencere ebatlarında ışıklık bulunmaktadır.

Mekânın doğu ve güney duvarı üst seviyede bulunan tüm ışıklıklarında dekoratif bölmelerle hareketlendirilmiş içlikler yer almaktadır (Lev. 30: Foto. 20). Kible duvarındaki ışıklıkların kemerli bölümleri ve iki yanda korint başlıklı sütunçe ile hareketlendirilmiş mihrabın ince silmelerle oluşturulmuş taç bölümünde yer alan alçı malzeme ile oluşturulmuş ampir üsluplu iri yaprak ve çiçeklerden oluşan süsleme anlayışı, gülbezelerde ve kubbe bileziğinde de görülmektedir. Kubbe, üzerinde çok sayıda ışıklık yer alan dairesel kasnak üzerine oturtulmuş olup, içi geometrik bölümlere ayrılarak çiçek rozetleri ile yoğun bir şekilde dekore edilmiştir (Lev. 30: Foto. 21). Kasnak ışıklıklarının içlikleri ile diğer ışıklıkları içlikleri form olarak aynıdır.

İlk yapıdan olduğu tahmin edilen büyük kubbeli birimin batı duvarı, batısına yapılan ilave nedeniyle kaldırılmıştır. Bugün büyük bir kemer ana mekân ile ilave birimi birleştirmektedir Lev. 30: Foto. 22).

İlave birim asimetrik bir düzenlemeye sahiptir. Bu nedenle örtü sistemi de düzenli değildir. Bir kubbe ve üç çapraz tonoz örtü, ortada iki kademeli bir düzenlemeye sahip sütuna basan yuvarlak kemerlerle taşınmaktadır. İlk kademedeki sütun bu birimde yer alan kadınlar mahfilini desteklemektedir. Büyük kubbede olduğu gibi küçük kubbede de geçişler pandantif düzenlemeye sahip olup, dairesel kasnakta benzer şekilde ışıklıklara yer verilmiştir. Kubbe içi bezemesi de aynı düzenlemeye sahiptir (Lev. 30: Foto. 23).

İlave birimde yer alan ampir üslup özellikleri gösteren minber ahşap malzemeli olup yapının genel süsleme karakteri ile uyum içindedir. Yan aynaların tabanında yer alan sütunlu ve yuvarlak kemerli tasarım, üzerindeki panoda yer alan ve vazodan çıkan iri yaprak motifli bitkisel süsleme ve benzer şekilde düzenlenen sarmaşık dizisi ve çiçek rozetleri minberin muhtemelen yapıda gerçekleştirilen büyük tadilat döneminde yapıldığını akla getirmektedir (Lev. 30: Foto. 24; Lev.31: Foto. 25-26). Büyük kubbeli birimin güneydoğu köşesinde yer alan vaaz kürsüsü de “S” kıvrımlı merdiveni ile yine yapının genel süsleme kriterini karşılamaktadır (Lev.31: Foto. 27).

Hatuniye Camii'nin harim mekânında iç duvarların belli bir seviyeye kadar yeşil fayanslarla kaplandığı görülmektedir. Bu uygulamadan ne yazık ki mihrap nişi de nasibini almıştır.

Hatuniye Camiinin ana girişinin sağına yerleştirilen bilgi panosunda yapının Taşzade Hatun Camii Şerifi vakfına ait olduğu, Yusuf Çavuşzade Ahmet Ağa'nın annesi

İZMİR TARİHİ KENT MERKEZİNDE BULUNAN CAMİ VE MESCİTLERDEN ÖRNEKLER

Fotoğraf 1

Fotoğraf 2

Fotoğraf 3

Fotoğraf 4

Fotoğraf 5

Fotoğraf 6

Fotoğraf 7

Fotoğraf 8

Fotoğraf 9

Fotoğraf 10

Fotoğraf 11

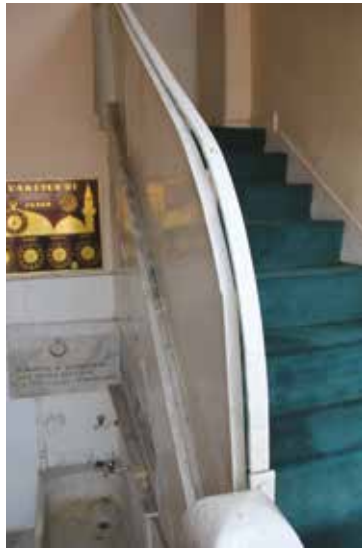
Fotoğraf 12

Fotoğraf 13

Fotoğraf 14

Fotoğraf 15

Fotoğraf 16

İZMİR TARİHİ KENT MERKEZİNDE BULUNAN CAMİ VE MESCİTLERDEN ÖRNEKLER

Tayyibe Hatun tarafından 17. yüzyılda yaptırıldığı belirtilmektedir. Güney cephede büyük bir mermer üzerine kaydedilen yapı ile ilgili bilgilerden “Hatuniye Camiinin banisi Tayyibe Hatun’un Başdurak Camii banisi Hüseyin Efendi’nin hanımı olduğu, Hüseyin Efendiye bir eşkıyanın musallat olduğu, Hüseyin Efendinin durumu eşine anlattığı, eşinin de sen cami yaptırıyorsun (muhtemelen Başdurak Camii) Allah sana yardım eder dediği, günlerce dua ettikleri, bir gün eşkıyanın ölüm haberini duyan Hüseyin Efendinin eşine

altın ve ziynet alarak hediye ettiği, Tayyibe Hatunun da eşinden bu altınlarla kendisi için Tilkilik’te bir cami yaptırmasını istediği” öğrenilmektedir. Söz konusu mermer levhada 1625 yılı verilmiştir (Lev.31: Foto 28).

Yapı ile ilgili bir başka belge 1972 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğünün eski eser fişidir. Belgede, yapının, vakfiyesine göre H. 1056 / M. 1640 yılında inşa edildiği bilgisi verilmektedir. Banisi ise Tayyibe Hatun olarak kaydedilmiştir. Ayrıca yine söz konusu belgede,

Fotoğraf 17

Fotoğraf 18

Fotoğraf 19

Fotoğraf 20

Fotoğraf 21

Fotoğraf 22

Fotoğraf 23

Fotoğraf 24

Fotoğraf 25

Fotoğraf 26

Fotoğraf 27

Fotoğraf 28

...yâni ki bu cami bir müddet önce de ...
...ve bu ...
...ve bu ...
...ve bu ...
...ve bu ...
...ve bu ...
...ve bu ...
...ve bu ...
...ve bu ...

Fotoğraf 30

Vakıf No: 123456	Vakıf Eski Eser Fişi	Dişye No: 35421
Konak: ...	(Bu fiş sadece vakıf eserleri için kullanılır.)	Klasik No: ...
Makam: ...		Kütüphane ve Arşiv No: 1
Yapıldığı tarih ve saat: 10. saat		
Yapılan iş: ...		
Yapılan işin amacı: ...		
Yapılan işin durumu: ...		
Yapılan işin maliyeti: ...		
Yapılan işin maliyetini karşılayanlar: ...		
Yapılan işin maliyetini karşılayanların isimleri: ...		
Yapılan işin maliyetini karşılayanların adresleri: ...		
Yapılan işin maliyetini karşılayanların telefon numaraları: ...		
Yapılan işin maliyetini karşılayanların e-posta adresleri: ...		
Yapılan işin maliyetini karşılayanların diğer bilgileri: ...		
Yapılan işin maliyetini karşılayanların imzaları: ...		
Yapılan işin maliyetini karşılayanların tarihleri: ...		
Yapılan işin maliyetini karşılayanların diğer bilgileri: ...		

Fotoğraf 31

S. C. VAKIFLAR Genel Müdürlüğü	Dişye No: 35421/12	Klasik No: ...	Konak: ...	Makam: ...
Ahşak ve Taş İşleri Dairesi				
İRZİVE VE ESKİ ESER FİŞİ				
Yapıldığı tarih ve saat: 10. saat				
Yapılan iş: ...				
Yapılan işin amacı: ...				
Yapılan işin durumu: ...				
Yapılan işin maliyeti: ...				
Yapılan işin maliyetini karşılayanlar: ...				
Yapılan işin maliyetini karşılayanların isimleri: ...				
Yapılan işin maliyetini karşılayanların adresleri: ...				
Yapılan işin maliyetini karşılayanların telefon numaraları: ...				
Yapılan işin maliyetini karşılayanların e-posta adresleri: ...				
Yapılan işin maliyetini karşılayanların diğer bilgileri: ...				
Yapılan işin maliyetini karşılayanların imzaları: ...				
Yapılan işin maliyetini karşılayanların tarihleri: ...				
Yapılan işin maliyetini karşılayanların diğer bilgileri: ...				

Fotoğraf 29

yapının muhdes bölümlerle ve müteaddit onarımlarla orijinalliğinin kısmen bozulduğu ifade edilmektedir. Orijinal yapının büyük kubbeli birim olduğu, muhdes bölümün küçük kubbeli birim ile çapraz tonozlu birimler olduğu ifade edilmektedir. 19. yüzyılda camide büyük bir onarım yapıldığı, ilave birimlerin de muhtemelen bu dönemde inşa edildiği belirtilmektedir. Minarenin ise 18. yüzyıl mimari karakterine sahip olduğu vurgulanmaktadır. Eski eser fişinde dikkat çeken bir başka bilgi, iç mekandaki fayans kaplamaların fişin doldurulduğu tarihten yaklaşık 10 yıl önce yapıldığı, bunun da 1960'lı yıllara ait bir müdahale olduğu öğrenilmektedir (Lev.31: Foto. 29,30).

1965 tarihli Vakıf Eski Eser Fişinde ise yapının bugün de izlenebilen bazı özellikleri vurgulanmış, inşa tarihi olarak 19. yüzyıl ileri sürülmüştür. Ancak herhangi bir belgeden bahsedilmemiştir (Lev.31: Foto. 31).

1972 tarihli eski eser fişinde verilen bilgilerin doğru olabileceği düşünülmektedir. Evliya Çelebi, Başdurak yani diğer adı ile Hacı Hüseyin Camii ile ilgili bilgiler vermektedir. Buna göre cami Hacı Hüseyin tarafından H. 1062 /M. 1652 tarihinde yaptırılmıştır³². Hatuniye Camii hakkında ise "Hatuniyye Camii hâlâ Ahmed Ağanın validesi bina etmiştir Evkafı firavan kiremit ile mestur bir camii mamurdur" bilgisini nakletmektedir³³. Caminin güneyinde bulunan mermer yazıttaki bilgilerden yapıyı yaptıran Tayyibe Hatun'un Hacı Hüseyin'in eşi ve Çelebinin zikrettiği Ahmed Ağanın validesi olduğu, bu noktadan hareketle de Hatuniye Camii'nin en azından Başdurak Camii ile çağdaş olduğu söylenebilir. Yani Hatuniye Camii'ni 17. yüzyıl ortalarına tarihlendirmek mümkündür. Mermer kitabede verilen 1625 yılının zayıf da olsa doğru olma olasılığı bulunmaktadır. Eski eser fişinde M. 1640 tarihli vakfiye bilgisi ise yapının inşa tarihini tahmin etmeyi güçleştirmektedir. Sonuç olarak Mimari özelliklerinden hareketle İzmir'deki en erken camilerden biri olma olasılığı yüksek olan Hatuniye Camii, ilave ve tadilatlarla rağmen İzmir'in Osmanlı dönemine ait en önemli dini yapılarından biridir.

VII. Değerlendirme ve Sonuç

Ele aldığımız 12 yapıdan 2'si mescit, 10'u ise cami olarak adlandırılan ibadet mekanlarıdır. Bayraktar Süleyman Ağa Mescidi ahşap düz tavanlı kareye yakın dikdörtgen bir mimari plan şemasına sahiptir. Bugünkü durumu itibariyle kuzeyinde bulunan avlusuna doğu cephede bulunan ve orijinal hali ile bugüne ulaşan kapıdan girilmektedir. Yaklaşık 55 metre karelik bir kapalı harime sahip yapı büyük ölçüde orijinal görüntüsünü korumuştur. Çevresi sonradan inşa edilen yapılarla tamamen kapatılmış olan yapıda algılanabilen tek cephe doğu cephesidir. Kabayonu taş ve tuğla ile inşa edilmiş doğu cephenin nitelikli duvar işçiliği, mimari dokuya önemli bir katkı sunmaktadır. Yapının özellikle harim bölümünde gerçekleştirilen betonarme mahfil katı ve yine mahfil katına ulaşımı sağlamak amacıyla kuzey cephenin doğusundaki pencerenin kapıya dönüştürülmesi gerçekleşen müdahaleler olmakla birlikte geriye dönüşü mümkün olan uygulamalardır. Tepeliği iri bitkisel motiflerle vurgulanan mihrap muhtemelen gerçekleşen onarımlar sırasında değiştirilmiş olmalıdır. Minber ise ahşap malzemeli olup herhangi bir özellik arz etmez. Minare de benzer şekilde niteliksiz bir uygulamadır. Dolayısıyla hem minber hem de minare mescit olarak hizmet veren yapıya sonraki dönemde eklenen basit ve niteliksiz unsurlardır.

Mescit olarak tanımlanan bir başka örneğimiz Kabasoğan Mescididir. Yakın zamanlara kadar Hürsüdiye Camii olarak anılan yapı, duyarlı bir vatandaşın başvurusu ile kaynaklarda geçen adı doğrultusunda anılmaya başlanmış ve ilgili idare de adını Kabasoğan Mescidi olarak değiştirmiştir. Yaklaşık 75 metre karelik bir kapalı harim alanına sahip yapı dış görünüşü itibariyle oldukça değişmiştir. Asimetrik plan şemasının batı cephede sokak aksından kaynaklandığı görülse de doğu cephede ve kuzey cephedeki girintiler ve çarpıklıklar duvar kalınlıklarının tutarlı olması nedeniyle muhtemelen inşa edildiği arsanın çapından kaynaklanan bir durumdur. Ancak yapının girişi değiştirilmiş ve ilk halini koruyamamıştır. Ahşap düz tavanlı yapının kible duvarı mihrap da dahil olmak üzere çini görünümlü fayanslarla kaplanmıştır. Yine muhtemelen sonradan ilave edilen minber ahşap malzemeli olup herhangi bir özellik arz etmez. Minarenin de aynı şekilde sonradan ilave edilen niteliksiz bir eklenti olduğu görülmektedir. Yapıda dikkat çeken en önemli öğe, batı cephede yer alan, taş konsollarla desteklenmiş yarım daire formu taş balkonlu bulunan ezan okuma yeridir. Bir pencere görünümüne sahip bu uygulamanın nitelik itibariyle orijinal görüntüsü, cephenin değişmediği, arsa ve sokak formuna uygun olarak kıvrımlı yapıldığını ifade etmektedir.

³² Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Anadolu, Suriye Hicaz (1671-1672), Devlet Matbaası, İstanbul 1935, C.9, s. 93

³³ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Anadolu, Suriye Hicaz (1671-1672), Devlet Matbaası, İstanbul 1935, C.9, s. 95

Ahşap düz tavanlı olup cami olarak anılan 2 örnek boyutları itibariyle yukarıda zikredilen mescitlerden büyük yapılardır. Faik Paşa Camii olarak bilinen ilk örneğimiz güney-kuzey yönünde eğimli bir arazide inşa edilmiştir. Bu nedenle güneyde hemen hemen zemin kotunda olan yapı kuzeyde iki katlı bir görünüme sahiptir. Faik Paşa Camiinde dikkat çeken en önemli üç husus minare ve son cemaat yerinin konumu ile kuzey cephenin nispeten sağır bırakılmış kurgusudur. Kible duvarına paralel dikdörtgen bir harim uygulamasına sahip yapının güneydoğu köşende yer alan minareye ulaşım, harimin kible duvarının doğu ucunda yer alan küçük bir kapı açıklığı ile sağlanmıştır. Dolayısıyla hemen her örnekte geleneksel olarak harimin güneydoğu köşesinde yer alması beklenen vaaz kürsüsünün bu yapıda mihrap ile doğu duvarı arasında bir noktaya yerleştirildiği görülmektedir. Yapının kuzey cephesinin herhangi bir yapı ile kapalı olmamasına rağmen sadece küçük bir pencereye sahip olması ve başka herhangi bir açıklığın bulunmaması genel olarak beklenen ve sık rastlanan bir uygulama değildir. Batı cephenin adeta kuzey cephe işlevini yerine getirmesi, yani hem halkın yazlık cami dediği soncemaat yerinin hem de harim girişinin batı cephede bulunması Faik Paşa Camiinin ilgi çeken diğer bir uygulamasıdır. Bu noktada vurgulanması gereken bir diğer husus, diğer bazı örneklerde de karşımıza çıkan, nispeten daha büyük ölçülerde inşa edilmiş soncemaat yeri ve soncemaat yeri mihrap duvarının ana yapının beden duvarları ile aynı kalınlıkta inşa edilmesidir. Belki de bu nedenle bu tür uygulamalar yazlık cami adı ile anılmaktadır. Bölgenin sıcak iklimi dikkate alındığında, özellikle yaz aylarında bu mekânların kullanıldığı bizzat araştırma sırasında da tespit edilmiştir.

Ahşap düz tavanlı nispeten daha büyük camilere bir diğer örnek Namazgâh Kurşunlu Cami'dir. Kible duvarına paralel yerleştirilmiş dikdörtgen plan şeması ile dikkat çeken Kurşunlu Camii avlu duvarının kuzeydoğu köşesinde yer alan ezan okuma platformu ve minberi ile dikkat çekmektedir. Hem harimin batı duvarına inşa edilen mahfil, hem de kuzey cepheyi tamamen kapatan soncemaat yeri betonarme malzeme ve uygulamasıyla yapıda algıyı olumsuz etkileyen aykırı uygulamalardır. Hem ana yapıdan hem de betonarme son cemaat yerinden kopuk durumdaki 20. yüzyıl ortalarında inşa edilmiş minarenin işlevini yerine getiren orijinal uygulama, yine ilk yapıdan bugüne değişmeden geldiği anlaşılan avlu duvarının kuzeydoğu köşesinde konumlandırılmış bir minare işlevi gören platformdur. 7 basamaklı bir merdiven ile ulaşılan bu platform, dairesel formu, bu kurguyu taşıyan konsolları ve demir parmaklıklı korkuluğu ile adeta bir minare şerefesi görüntüsü vermektedir.

Küçük ölçekli yapılarda rastlanan bu uygulama ele aldığımız örneklerde karakteristik bir durum ortaya koymaktadır. Yine iri bitkisel süslemeler, perde motifleri, "C" ve "S" kıvrımlı kabarık hatları ile barok özellikler gösteren ahşap minber Kurşunlu Caminin ilginç bir diğer unsurudur. Minberin dikkat çeken bir diğer özelliği de doğu yüzünün bezemeli, batı yüzünün ise sade bırakılmış olmasıdır. Bu yarım kalmışlık hissi veren uygulamanın bilinçli mi yoksa maddi ya da zaman problemleri nedeniyle mi gerçekleştiği tespit edilememiştir. Ancak minberin görünen yüzü olan doğu cephesine öncelik verildiği, diğer cephesinin çok önemsenmediği gibi bir değerlendirmede de bulunulabilir. Namazgâh Kurşunlu Cami, nitelikli işçiliği ile İzmir Camileri içinde minberi itibariyle görülmesi gereken bir yapıdır.

Ahşap düz tavanlı bir diğer örnek Naturzade Camiidir. Yaklaşık kare plan şemasına sahip yapının batısında yer alan yazlık bölüm, pencere detayları ve duvar kalınlıkları dikkate alındığında orijinal gibi görüne de muhtemelen eski bir tarihte kapatılarak imam odası haline dönüştürülmüştür. Naturzade Camii de soncemaat yeri yazlık namaz kılma yeri olarak düzenlenmiş örnekler arasında değerlendirilebilecek bir yapıdır. Batı cephenin kuzey ucuna yerleştirilen minare eksen olarak yapı kütesinden bir miktar kayık durumdadır. Yüksek bir zemin üzerine inşa edilmiş cami avlu içinde yer almaktadır. Avlu giriş kapısı üzerinde iki sütun halinde altı satırlık bir kitabe levhası yer bulunur. Harimin kuzey duvarında yer alan dar kadınlar mahfili iki destek ile taşınmaktadır. Mihrap tepeliğindeki iri bitkisel süslemeli alçı kabartma Namazgâh Pazaryeri ve Hatuniye camilerindeki mihrap uygulamalarını hatırlatmaktadır. Ahşap tavan, merkezde ışınal süslemeli dikdörtgen bir göbek ile hareketlendirilmiştir.

Ahşap tavanlı örneklerden ikisi ahşap kubbe ile örtülüdür. Bu örneklerden ilki Mumyakmaz Hacı Veli Camii'dir. Çeşitli dönemlerde onarımlara maruz kalmış yapı 1950'li yıllarda tekrar ibadete açılmıştır. Bir dönem ticarethane olarak kullanılan caminin taban kotu bu işlevi nedeniyle yaklaşık 40-50 cm. düşürülerek cadde seviyesine indirilmiştir. Bu nedenle harimde pencere seviyelerinin yüksekte kaldığı görülmektedir. Yarım daire kesitli mihrap iki yandan birer sütunçe ile sınırlandırılmıştır. Bu uygulama bölgede sıkça kullanılan bir şema olarak değerlendirilebilir. Mihrap tepeliğinin iki yanında bulunan yürek şeklindeki rozetler Evliyazade Camii'nde karşımıza çıkacak aynı formdaki pencereleri hatırlatmaktadır. Beyaz yağlı boya ile boyalı ahşap minber herhangi bir özelliğe sahip değildir. Muhtemelen, yapıya tekrar ibadethane işlevi verildiği 20. yüzyıl ortalarında ilave edilmiştir.

Mumyakmaz Hacı Veli Camii'nde dikkat çeken ve diğer örneklerle göre farklılık olarak ifade edilebilecek en önemli özellik minaredir. Yapının batı cephesinin kuzeyine yerleştirilmiş minare kürsüsü ayaklar üzerine oturtulmuştur. Bugünkü görünümü itibariyle cami duvarına bitiştirilmiş iki kare kesitli ayak algılanabilir durumdadır. Diğer iki ayak ise araları doldurularak bitiştirilmiş ve sıvanmıştır. Kürsü altından geçilerek tuvaletlere ulaşılmaktadır. Çok fazla müdahalede bulunulduğu ve bu nedenle minare kürsüsünün orijinal görünümünü yitirdiği söylenebilir. Ancak bu alanda yapılacak bir çalışma, dört ayak üzerinde yükselen bir minare kurgusunu ortaya çıkaracak ve bu yönü ile yapı ilgi çekecektir. Kesme taş malzeme ile onaltıgen formunda inşa edilen minarenin şerefe kurgusu da özelliklidir. İstiridye kabuğu formunda bir geçişe sahip şerefe yıldız desenli geometrik şebekeli korkulukları ile öne çıkmaktadır. Kible duvarına dik konumlandırılmış dikdörtgen harim, kuzey ve güneyde oluşturulan düz tavan ile ortada kare alana dönüştürülmüş ve ahşap kubbe ile kapatılmıştır. Kubbe dıştan kiremit kaplı kırma çatı ile gizlenmiştir.

Ahşap kubbesi ve süslemesi ile görülmeye değer bir diğer örneğimiz Namazgah Pazaryeri Camii'dir. İki katlı fevkani bir görünüme sahip kare planlı yapı, kuzey ve batı cephenin kuzeyinde bulunan soncemaat yerinin kapatılması nedeniyle orijinal görüntüsünü yitirmiştir. Dışarıdan algılanan sekizgen kasnak üzerinde yükselen ahşap kubbe yoğun kalemişi süslemesi ile dikkat çeker. Söz konusu süslemeler 20. yüzyıl ortalarına ait olsa da nitelikli bir işçiliğe sahiptir. Harimde dikkat çeken bir diğer unsur, dekoratif pandantif olarak tarif edilebilecek kubbe geçişleri ve bu alanlara yerleştirilen pandantiflerin formuna uygun kalemişi süslemelerdir. Yazı, geometrik geçme ve bitkisel desenlerle oluşturulmuş pandantif süslemeleri dikkat çekmektedir. Harim duvarlarının üst seviyelerinde yer alan ışıklıkların nitelikli alçı içlikleri de hem form, hem de yazı ile oluşturulmuş dekorasyonu ile farklıdır. Mumyakmaz Hacı Veli Camii'nde olduğu gibi her iki yandan sütunçelerle sınırlandırılan mihrap alçı malzemeli abartılı bitkisel süslemeli tepeliği ile diğer örneklerden ayrılır. Minber, ahşap malzemeli olup farklı süsleme tasarımı ile diğerlerinden farklıdır. Doğu cephenin kuzeyine yakın bir noktaya yerleştirilmiş minareye mahfil katına çıkan merdiven vasıtasıyla yapının içinden ulaşılmaktadır. Doğu cephede konumlandırılan minare bu cephenin pencere düzenleme tasarımını da etkilemiştir. Bu nedenle batı cephede daha fazla pencere sayısına yer verilmiştir. Bu tür tasarım farklılıkları ve batı cephenin kuzeyinde yer alan tali giriş aslında yapıda cephe düzenlemesi açısından ciddi bir asimetrik uygulamaya sebep olmuştur. Ancak bu rahatsızlık oluşturacak bir

boyutta değildir. Namazgâh Pazaryeri Camii'nde dikkat çeken bir diğer uygulama Faik Paşa Camii'nde olduğu gibi yazlık cami olarak değerlendirilebilecek soncemaat yeri düzenlemesidir. Batı cephe orta noktasından batıya doğru uzanan ve yapının beden duvarları ile aynı ölçü ve karakterde olan yaklaşık 6 metrelik duvar, ortasında bulunan yarım daire kesitli mihrabı ile soncemaat yeri sınırlarını aşan bir özelliğe sahiptir. Faik Paşa Camii'nden farklı olarak yapının kuzey cephesine de uzanan bu bölüm, ilk yapıda muhtemelen ahşap desteklerle taşınan çatı ile örtülü açık bir alan olmalıdır. Bugün betonarme uygulama ile kapatılan soncemaat yeri çatısının düz ahşap tavana dönüştürülmesi yapının soncemaat yerine denk gelen ışıklıklarını da bir kısmını kapatarak olumsuz etkilemiştir.

İnceleme grubuna dahil edilen diğer dört yapı kare ya da kareye yakın harimleri ile ayrı bir grup oluşturmaktadır. Çok yakın bir tarihte restorasyon geçirmiş Baladur Hacı Mehmet Ağa Camii kare bir plan şemasına sahiptir. Bugün ibadete kapalı olan caminin kuzeyinde bulunan soncemaat yeri doğuda ortasında bir pencere boşluğu yer alan kalın bir duvarla sınırlandırılmıştır. Soncemaat yerinin batı ucunda da yapı ana kitesinden koparılmış minare yer alır. Mihrap, perde motifli yuvarlak kemerli bir kavsaraya sahiptir. Tepeliği ise vazodan çıkan çiçek motifinin oluşturduğu kartuşlu bir düzenlemeye sahiptir. Minber ahşap malzemeli ancak proporsiyonu kaçık yeni bir imalattır. Dört açık kenarında birer yuvarlak kemerli pencere formunda ışıklık yer alan sekizgen kasnak üzerinde yükselen kubbenin tromp geçişleri demir gergilerle sağlamlaştırılmıştır. Faik Paşa ve Namazgâh Pazaryeri Camii örneklerinde olduğu gibi Baladur Hacı Mehmet Ağa Camii de iki katlı fevkani bir görünüme sahiptir.

Beş kenarlı yamuk bir plan şemasına sahip Evliyazade Camii, kagir kubbesi ile bu guruba dahil olan bir diğer yapıdır. Kuzey ve güney cepheleri birbirine paralel olan doğu duvarı güneye doğru daralan ve batı cephede kırık iki duvar ile kapanan harim, plan şemasından kaynaklanan farklı boyutlardaki trompları ile dikkat çeker. Güney ve batı duvarlarda yer alan yürek formu ve alçı içlikli ışıklıklar ünik uygulamalardır. Mihrap ve minberi özellik arz etmeyen caminin dikkat çeken hususlarından biri avlunun batı duvarı üzerinde yer alan ezan okuma yeridir. Kabasoğan Mescidi ve Namazgâh Kurşunlu Cami'de de karşılaştığımız bu uygulama yine silindirik korkuluğu ve konsollarla desteklenmesi açısından diğer örneklerle bir benzerlik oluşturmaktadır. Merdivenler ulaşılan bu bölüm demir korkulara sahiptir. Ayrıca yapıya ulaşımı sağlayan batı avlu yuvarlak kemerli girişi üzerinde yer alan şiirsel

inşa kitabesi, hem yapıya ait korunmuş bir belge niteliği taşımasıyla hem de nitelikli işçiliği ve yazı karakteri ile dikkat çeker. Evliyazade Camii asimetrik plan şeması açısından diğer örneklerden farklıdır. Kuzey cephesi sonradan inşa edilen betonarme ilavelerle algılanamayacak ölçüde kapatılmış olan yapı muhtemelen bulunduğu arsa ölçülerine göre inşa edilmiştir.

Dibekbaşı Piyaleoğlu Camii de avlu girişi üzerinde yer alan korunmuş kitabesi ile Evliyazade Camii ile benzerlik gösterir. Uzun bir avlunun güneyine yerleştirilmiş kible duvarına paralel kareye yakın dikdörtgen şemada inşa edilen yapının kâgir kubbesi diğer örneklerle benzer şekilde sekizgen kasnağa oturtulmuştur. Elips şekilli kubbe geçişleri, demir gergilerle sağlamlaştırılmış tromplarla sağlanmıştır. Pencere düzenlemesi açısından oldukça simetrik bir şema sergileyen Piyaleoğlu Camii'ndeki mihrap düzenlemesi, Mumyalmaz Hacı Veli ve Namazgah Pazaryeri Camilerinde bulunan iki yanı sütunçelerle sınırlandırılmış tepelikli mihrap düzenlemesine benzerdir.

Araştırma grubumuzda yer alan son örnek Hatuniye Camii'dir. İki inşa evresi sergileyen yapının birinci evresi muhtemelen bugün en büyük mekân olan kubbeli birim ve batı duvarının kuzey ucunda yer alan minareden ibarettir. Halen imam odasına çevrilen soncemaat yerinin doğu duvarının kalınlığına bakıldığında, ilk yapıda da kuzey cephede bulunan bir soncemaat yerinden bahsetmek mümkündür. Ancak bu kanıtı destekleyecek önemli bir bilgi ve veri yoktur. Muhtemelen yapının fiziksel olarak yetersiz kalması, batıya doğru genişlemeyi gündeme getirmiştir. Güneyinde yer alan sokak aksının da belirleyici olduğu bu büyüme, yapının batısına bir kubbe ve üç çapraz tonozlu hemen hemen ana yapı alanı kadar bir kapalı alan sunan ilave mekândan ibaret olup ayrıca kuzey cephe boyunca da bir soncemaat yeri ilavesini gündeme getirmiştir. Mevcut soncemaat yerinin doğuda kalan üç kubbeli biriminin ilk yapıdan kalma olabileceği düşünülse de bugünkü soncemaat yeri örtü şemasının bütüncül bir görünüm sergilemesi ve ilk yapıya ait olabilecek doğudaki üç birimin kuzey cephe ile tam olarak çakışmaması bizi bu düşünceden uzaklaştırmaktadır. Eğer ilk yapıda soncemaat yeri var ise muhtemelen tek yöne eğimli kırma çatı olması kuvvetli bir ihtimal olarak gizemini korumaktadır. Hatuniye Camii'nde ilk yapıdan kalan büyük kubbeli birim ile diğer ilave mekânların mimari dili ve süsleme özellikleri uyusmaktadır. Bu da ilave birimlerin inşası aşamasında yapının ciddi bir tadilat geçirdiği, ancak genişletme işlemi sırasında da ilk yapının mimari detaylarına uyulduğunu göstermektedir. Örneğin

ilk yapıdan olan birimin pandantif kubbe geçişleri, pencere şema ve ölçüleri, ışıklıkların düzen ve detayları ilave birimde de birebir uygulanmıştır. Mukarnas geçişli minare şerefesi erken bir tarihe işaret etmektedir. Hatuniye Camii'nde görülen iki yanı sütunçelerle sınırlandırılmış mihrap uygulaması daha önce de zikredildiği gibi; Piyaleoğlu Camii, Mumyalmaz Hacı Veli Camii ve Namazgâh Pazaryeri Camii'lerinde görülen uygulamaları hatırlatmaktadır. Mihrap tepeliğinde ve üst ışıklıkların tepeliklerinde yoğunlaşan alçı malzemeli ampir karakterli bitkisel süsleme öğeleri yapının bugün en karakteristik uygulamalarıdır. Vaaz kürsüsünün silindirik bir kaide üzerine oturtulan yine profilli dairesel formu süsleme detayları ile uyuşan aynı dönemin uygulamaları olmalıdır. Yapının minberi de tamamen boyalı olmasına rağmen ahşap malzemeli ve nitelikli süslemesi ile dikkat çeker. Yan yüzlerde, alt bölümlerin kemerli ve sütunlu düzenlemesi, vazodan çıkan çiçek motifi ile doldurulan aynalar ile kıvrım dallardan meydana gelen bitkisel bezemelerle korkuluklarda yer alan iri çiçek rozetleri minberin de ampir üsluba ait bir uygulama olduğunu göstermektedir.

Yukarıda kapsamlı bir şekilde değerlendirmeye tabi tuttuğumuz 12 yapının bir şekilde müdahale gördüğü ve ne yazık ki hiç birinin ilk hali ile bugüne ulaşamadığı tespit edilmiştir. Kimi yapıda (Hatuniye Camii) oldukça kapsamlı ilaveler gerçekleşmiş, bazıları ise ne yazık ki yangına (Faik Paşa Camii) teslim olmuştur. Restorasyon çalışmaları sonucunda onarımı gerçekleştirilen yapıların özgün durumlarına getirilip getirilmediği konusu ise (Baladur Hacı Mehmet Ağa Camii) tartışmaya açıktır.

Çalışma kapsamında ele alınan örneklerden en erken tarihli olanı, avluda atıl bir vaziyette duran kitabe levhasına göre H. 916 / M. 1510-11 tarihli Karakol (Hacı Hali Efendi) Camii'dir. Namazgah Kurşunlu Cami, bilgi panosunda verilen bilgilere göre 18. yüzyılda ortalarında yaptırılmıştır. Yapının 18 ve 19. yüzyıllara ait vakıf kayıtlarında da zikredildiği tespit edilmiştir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde, Kurşunlu Han ve Kurşunlu Medreseden bahsetmesi, yine caminin batısında Namazgah Hamamı'nın varlığı, bu alanda bir yapı grubunun olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla, han, hamam ve medrese topluluğunda caminin bulunmaması pek mantıklı görünmemektedir. 18. yüzyılda varlığı kabul edilen Namazgah Kurşunlu Cami'nin bu yaklaşımla 17. yüzyıla atfedilmesi mümkündür. Eğer benzer isimli bir başka yapı yok ise kitabesine göre 1842 yılında yenilenen Faik Paşa Camiinin, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde zikredilmesinden hareketle 17. Yüzyıl ortalarında var olduğu kabul edilebilir.

Hatuniye Camii, vakıf kayıtlarından çıkarılan sonuç ve banisinin Başdurak Camii banisi Hacı Hüseyin ile olan ilişkisi nedeniyle 17. yüzyıl ortalarına maledilebilir. Dibekbaşı Piyaleoğlu Camii avlu girişindeki tamir kitabesine göre 1883 yılında onarım görmüştür. Ancak kaynaklarda vakfiye bilgilerinden hareketle 1703 yılında caminin varlığı tespit edilmiştir. Mumyalmaz Hacı Veli Camii vakfiye bilgilerinden hareketle 1730 yılında yeniden yapılmıştır. Ancak ilk yapıya ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kitabe ve kitabi bilgiler doğrultusunda Naturzade Camiinin 18. yüzyılda yapıldığı ve 19. yüzyılda kapsamlı bir tadilat geçirdiği anlaşılmaktadır. Evliyazade Camii inşa kitabesine göre 1842 yılında inşa edilmiştir. Namazgah Pazaryeri Camiinin kitabesi bulunmamaktadır. Bilgi panosunda yapının 19. Yüzyıl sonunda inşa edildiğine dair bir ibare yer almaktadır. Baladur Hacı Mehmet Ağa Camii de tespit edilen çeşme kitabesi ve kaynaklarda verilen bilgilerden hareketle 19. yüzyıl sonuna tarihlendirilmektedir.

Çalışma kapsamında yer alan Bayraktar Süleyman Ağa ile Kabasoğan Mescidi'nin inşa tarihleri hakkında bilgi sunacak kitabeleri bulunmamaktadır. Ancak Vakıflar Genel Müdürlüğüne düzenlenen bilgilendirme panolarında her iki yapının da 19. yüzyıla ait oldukları ifade edilmektedir. Özetle; 12 yapıdan 1'i 16, 3'ü 17, 3' 18, 5'i ise 19. yüzyıla tarihlenmektedir.

Sonuç olarak 16. yüzyıl başından 19. yüzyıl sonuna kadar yaklaşık 400 yıllık bir zaman dilimine yayılan yukarıda değerlendirmeye çalıştığımız ve daha önce kapsamlı bir araştırmaya konu olmamış 12 eserin birbiri ile benzeşen kimi özellikleri, bölgesel çapta gerçekleşen bazı uygulamaların olduğunu göstermektedir. Örneğin açık ezan okuma yerleri, yazlık bölüm olarak adlandırılan daha geniş soncemaat yerleri, iki yanı sütunçeli düzenlemeye sahip mihrap uygulamaları, bitkisel süsleme öğeleri ağır basan minber düzenlemeleri gibi özellikler, tekrarlanan ve belli ki çok sevilen uygulamalardır. Yetkili kişi ve kurumlara düşen en önemli görev, bugüne kadar nispeten korunarak gelmiş bu yapıların, yapılacak restorasyonlarda özgün değerlerini koruyarak müdahale görmelerini sağlamaktır.

VII. Kaynaklar

AKTEPE, M. 1973-1974.

“Osmanlı Dönemi İzmir Cami ve Mescidleri Hakkında Ön Bilgi II”, Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 3-4, s. 91-194.

AKTEPE, M. 2013.

İzmir Yazıları (Camiler, Hanlar, Medreseler, Sebiller), İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir.

ALPASLAN, H. İ. 2014.

Osmanlı Dönemi İzmir’inde Müslüman Cemaatin Sosyo-Ekonomik Olanakları ile Cami Mimarisinin Gelişimi Arasındaki İlişkiler 17-20. Yüzyıl, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.

AREL, A. 1976.

Tanzimat Öncesi İzmir Sanatında Yeni Yönelimler, İzmir Yayıncılık, İzmir 2002; Rüçhan Arık, Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

BAYKARA, T. 1974.

İzmir Şehri ve Tarihi, İzmir.

BEYRU, R. 2011.

19. Yüzyıl’da İzmir’de Doğal Afetler, İzmir Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, İzmir.

BOZKURT ERSOY / AKIN ERSOY / HARUN ÜNER 2012.

“İzmir’in Türk Dönemine Ait İlk Dini Yapısı: Kadifekale Mescidi”, XVI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Ekim, Sivas 2014, C. I, s. 391-403.

BULUT, L. 1996.

“İzmir Camilerinde Alçı Süsleme”, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Dergisi, S. 7, İzmir, s. 1-9.

ERSOY, A. 2015.

Antik Smyrna (İzmir), İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.

Evliya Çelebi Seyahaynamesi, Anadolu, Suriye Hicaz (1671-1672), (1935) Devlet Matbaası, İstanbul, C.9, s. 95

KUYULU-ERSOY, İ. 2013.

“Dinsel Yapılar Mimarisi I: Cami ve Mescidler”, İzmir Kent Ansiklopedisi Mimarlık I. Cilt, İzmir.

POLAT, S. 2011.

İzmir’deki Geç Dönem Osmanlı Camileri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

SEDES, F. 1991.

İslami ibadet yapılarının Osmanlı Dönemi Kentsel Mekânı İçindeki Konumu, İzmir Örneği ve Günümüz Yapısına Yansımaları, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.

SİPAHİ, Ü. 1986.

XVII-XVIII YY. İzmir Camileri, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Lisans Tezi, İzmir.

TAŞKAYA DÖNMEZ, M. 2012.

Osmanlı Dönemi Vakıf Eserlerinin Onarım Süreçlerinin İrdelenmesi: İzmir-Kemeraltı Camileri Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Temmuz.

UNGAN, İ. 1968.

İzmir Camileri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Lisans Tezi İstanbul.

[www.http://tarkem.com.tr/bilgi-merkezi/izmir-tarih-projesi](http://tarkem.com.tr/bilgi-merkezi/izmir-tarih-projesi)